

รายงานวิจัย

เรื่อง

ปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ

มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย

The Social phenomenon of Pom Mahakan Community

: The New Dimension for Modern Thai Way

โดย

รองศาสตราจารย์เสาวภา ไพทยวัฒน์

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ปีงบประมาณ 2554

รายงานวิจัย

เรื่อง

ปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ

มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย

The Social phenomenon of Pom Mahakan Community

: The New Dimension for Modern Thai Way

โดย

รองศาสตราจารย์เสาวภา ไพทยวัฒน์

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ปีงบประมาณ 2554

บทคัดย่อ

ชื่อรายงานการวิจัย : ปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย

ชื่อผู้วิจัย : รองศาสตราจารย์เสาวภา ไพบยวัฒน์

ปีที่ทำการวิจัย : 2554

.....

การศึกษาวิจัย ปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬมิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย การศึกษาในเรื่องนี้เป็นการสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในป้อมมหากาฬซึ่งเป็นชุมชนที่มีความขัดแย้งทางกฎหมายกับกรุงเทพมหานครในประเด็นของการรื้อถอนมาร่วม 20 ปี ในขณะเดียวกันชุมชนได้มีการรวมตัวและใช้มิติทางสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นการต่อรอง เพื่อให้คนในชุมชนยังคงดำรงอยู่ในป้อมมหากาฬในฐานะของผู้สืบทอดประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ร่วมกับการเป็นกลไกร่วมพัฒนาตามนโยบายของบ้านเมืองในการใช้พื้นที่แห่งนี้ให้เป็นแหล่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ตามแผนพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ ปัญหาของชุมชนแห่งนี้ ถ้าหากชุมชนคืนพื้นที่ให้กับรัฐ รัฐก็จะนำไปสู่การสร้างประโยชน์ด้านกายภาพซึ่งรัฐคาดหวังการเกิดประโยชน์แก่ประชาชนกรุงเทพมหานคร ขณะเดียวกันการรื้อถอนชุมชนได้ส่งผลกระทบต่อการค้าขายชีวิตของประชาชนกลุ่มหนึ่งที่อ้างถึงสิทธิที่ดินและบรรพบุรุษเคยตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งนี้มาก่อน ดังนั้น พื้นที่และชุมชนของป้อมมหากาฬจึงเปรียบได้เช่นเวทีการแสดงระหว่างฝ่ายรัฐซึ่งมองอนาคตตามระบบทุนนิยม ในขณะที่ชุมชนเป็นฝ่ายมองย้อนกลับในความเป็นจริงแห่งอดีต จนเป็นที่มาของความขัดแย้งการต่อต้านที่มีได้ก่อให้เกิดความเป็นประโยชน์แก่กัน ด้วยเหตุนี้ทางออกของการนำเสนอวิธีในการนำมิติใหม่ในเส้นทางการเป็นพลังในการสร้างความเข้มแข็งจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศเพื่อให้ท้องถิ่นไทยได้กำหนดการรับ ปรับ เปลี่ยนตนเองในการอยู่ภายใต้กรอบอำนาจทางกฎหมายของรัฐโดยมิให้เสียความเป็นท้องถิ่นตามอิทธิพลของกระแสยุคโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ 1. ปรากฏการณ์ทางสังคม 2. มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ 3. ชุมชนป้อมมหากาฬ

Research Title : The Social phenomenon of Pom Mahakan Community : The New Dimension for Modern Thai Way.

Researcher : Assoc Prof. Saowapa Phaithayawat.

Year : 2011

.....

Abstract

This study is a synthesis of the changes in PomMahakarn community, which has been in law conflict concerning the community demolition with Bangkok Metropolitan Administration for nearly 20 years. Meanwhile there has been collaboration among the community residents to employ social and cultural dimensions as a means for negotiation so that the residents can reside in Mahakarn fort as descendants of the community history, culture as well as the original intellect. Their collaboration, also, leads to key factors for community development based on the government policies in terms of ecotourism in Rattankosin Island development plan. However, the problem will arise in case the community decides to move so that the government can make use of the area for the benefit of all other residents in Bangkok. The community demolition may affect the living of a group of local people, who claim their own and their ancestors' right of settlement in the area. This area and the community can, therefore, be assumed to be a stage of both the government, who thinks of the future under the notion of capitalism, and the residents, who think of the truth in the past, and this leads to the conflicts and opposition. The solution is, therefore, utilizing peaceful means, power and strength of the community as guidelines for the country development with the purposes of raising the awareness of local people to accept, adapt, and change themselves under the law of the country without losing the community value under the influence of globalization.

Keyword : 1. The Social phenomenon 2. The New Dimension for Modern 3. Pom Mahakan Community

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ มิติใหม่ในเส้นทางการเป็น นสมัยใหม่ของไทย เป็นงานวิจัยที่จุดประกายมาจากผู้วิจัยมีความสนใจเป็นพิเศษกับบทบาทของรัฐกับสิทธิของประชาชนร่วมกับการพัฒนาพื้นที่กรุงเทพฯ ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมของคนไทย เมื่อทำการสนรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ซึ่งในการสอนจะต้องทำการศึกษาค้นคว้าเก็บข้อมูลท้องถิ่นร่วมกับความเข้าใจในการเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การนำประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นมาเป็นรากฐานการศึกษาชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งนักศึกษา 4 คนคือ นายณัฐกร พวงทอง นายสมานธิ ปานทอง นางสาวกุลธิดา เพ็ชรปรี และนางสาวฉวีวรรณ ประดับบรรจง ได้ทำการศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ ประวัติศาสตร์มีชีวิต การลงภาคสนามของนักศึกษาได้นำอาจารย์ไปพบกับผู้นำชุมชนของป้อมมหากาฬ (คุณธวัชชัย วรรณหาคุณหรือเรียกว่าน้ำกบ) และเมื่ออ่านงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพื้นที่แห่งนี้ร่วมกับการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนของนักวิชาการโดยเฉพาะศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสีและศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภาแล้วนั้น ผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาในหัวข้อวิจัยดังกล่าว โดยขอรับทุนอุดหนุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ปี 2554

ขอขอบคุณผู้นำชุมชนและผู้แทนชุมชนป้อมมหากาฬที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ครบทุกท่าน แต่ทุกครั้งที่ได้เข้าสู่พื้นที่และขอหารือในเรื่องต่างๆ ผู้แทนที่ผ่านเหตุการณ์การขอยื่นหยัดในชุมชนแห่งนี้จำนวน 10 ท่านที่มีความเป็นกัลยาณมิตรและเฝหาโอกาสที่จะสนับสนุนให้ลูกหลานเป็นพลเมืองที่ดีของชาวป้อมมหากาฬ เพื่อนำคุณความดีมาประจักษ์ในการดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้สืบไป แม้ว่าคนในชุมชนยังมีอาจรับรองอนาคตของตนเองได้แต่ได้แสดงความเป็นต้นกำเนิดของประวัติศาสตร์มีชีวิต

ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ที่ให้การอุดหนุนทุนวิจัย ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์.ดร.โยธิน แสงวงดี ผู้แนะนำการศึกษาทางสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา ที่จะเป็นประโยชน์กับการศึกษาทางประวัติศาสตร์อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ขอขอบคุณนักศึกษาสาขาวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม รหัส 51 ที่เรียนรู้ร่วมกับอาจารย์ อีกทั้งได้ทุ่มเทการเรียนในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ที่ทำให้ผู้สอนสามารถทำการศึกษาเรื่องราวของชุมชนได้มากขึ้นและขอขอบคุณรองศาสตราจารย์สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ นางสาวญาณิณี และนายกิตติคุณ ไพทยวัฒน์ ที่มีความเข้าใจในการทำงานของผู้วิจัย อีกทั้งขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับคุณศิริณา แสงตันชัย คุณณิธิ เฉลยปราชญ์และคุณเนตรดาว อยู่ยง ที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยด้วยดี จนงานศึกษาสำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ

รองศาสตราจารย์เสาวภา ไพทยวัฒน์

มกราคม 2555

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ (3)	
สารบัญ	(4)
สารบัญตาราง	(5)
สารบัญภาพ (6)	
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา	1
วัตถุประสงค์	5
สมมติฐานในการศึกษา	5
ขอบเขตของการศึกษา	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัย	6
บทที่ 2 กรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
ทฤษฎีที่สัมพันธ์กับการศึกษาวิจัย	12
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	19
กรอบแนวคิดในการวิจัย	32

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	34
สนาม	34
การเข้าสู่สนาม	37
การสังเกตและการจดบันทึก	37
การรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	38
บทที่ 4 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป้อมมหากาฬ	40
บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	53
บทที่ 6 บทสรุป	71
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	71
ผลการศึกษา	71
อภิปรายผลการศึกษากับความสอดคล้องในทฤษฎี	85
ข้อเสนอแนะ	87
ข้อเสนอแนะการวิจัยคราวต่อไป	87
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 5.1 การวิเคราะห์จุดอ่อนของพื้นที่และชาวชุมชนป้อมมหากาฬ	54
ตาราง 5.2 การวิเคราะห์จุดแข็งของการบริหารและดำเนินการในชุมชน	56
ตาราง 5.3 การวิเคราะห์ภัยคุกคามของการบริหารและดำเนินการในชุมชน	57
ตาราง 5.4 การวิเคราะห์โอกาสของการบริหารและดำเนินการในชุมชน	58
ตาราง 5.5 ข้อมูลและความคิดเห็นทางวิชาการที่สัมพันธ์กับการศึกษาการไถ่หรือชุมชนป้อมมหากาฬ	65
ตาราง 5.6 บทความทางวิชาการที่สัมพันธ์กับการศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ	66
ตาราง 5.7 เอกสารอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ	67
ตาราง 6.1 สรุปภาพรวมของพฤติกรรมของชุมชนป้อมมหากาฬ	80

ที่มีต่อการต่อต้านอำนาจรัฐ พ.ศ. 2548 - 2551

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 2.1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	33
ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งชุมชนมหาภาพ	40

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา

งานศึกษานี้มีจุดเริ่มต้นจากผู้ศึกษาเป็นผู้สอนวิชาท้องถิ่นศึกษา ซึ่งในการจัดการเรียนการสอนได้มอบหมายงานภาคปฏิบัติให้นักศึกษาทำการศึกษาชุมชนในลักษณะของงานกลุ่มๆ ละ 5 คน และประเด็นสำคัญของการศึกษาคือ ให้ศึกษาความเป็นชุมชนที่มีการปรับเปลี่ยนมาสู่ความเป็นสากล เมื่อนักศึกษากลุ่มหนึ่งได้เลือกศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของชุมชนป้อมมหากาฬเป็นชุมชนศึกษาพร้อมการนำเสนอผลการศึกษาในลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชั้นเรียนและบุคคลภายนอก ผลจากการศึกษาของกลุ่มชุมชนป้อมมหากาฬเป็นการศึกษาที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษซึ่งชุมชนแห่งนี้พบว่า มีความโดดเด่นกว่าชุมชนอื่นๆ ที่ศึกษาในด้านการรวมพลังการต่อสู้ของคนในชุมชนกับกรุงเทพมหานครอันเกิดจากการประกาศไ้ชื่อชุมชนมาตั้งแต่วันที่ 24 มกราคม 2546 และในทางกฎหมายได้แจ้งให้ชุมชนแห่งนี้รื้อถอนออกไปภายในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2546 มิฉะนั้นกรุงเทพมหานครจะเข้ามาทำการรื้อถอนเอง “การไ้ชื่อ” ซึ่งกล่าวเป็นภาษาชาวบ้าน ในขณะที่ภาษากฎหมายใช้คำว่า “รื้อถอน” ชุมชนดังกล่าวได้ทำการต่อสู้ทางกฎหมายโดยการขออุทธรณ์พร้อมทั้งให้ความร่วมมือต่อรองกับภาครัฐในการให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมการบริหารภายในป้อมมหากาฬ แต่ในปี 2548 คณะกรรมการกฤษฎีกาได้แจ้งผลการพิจารณาทางกฎหมายให้ทราบว่าเรื่องนี้พื้นที่ชุมชนต้องนำไปสร้างสวนสาธารณะเท่านั้น แม้ว่าในทางกฎหมายชาวชุมชนผู้เรียกร้องในสิทธิชุมชนจะได้ชัยชนะแล้ว แต่คนในชุมชนยังคงอยู่อาศัยในชุมชนต่อไปอย่างไร้อนาคตมายาวนานกว่า 5 ปีแล้ว การศึกษาท้องถิ่นแห่งนี้เป็นงานที่ยังมิได้สิ้นสุดในผลของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนดังเช่นงานกลุ่มอื่นๆ และยังมีข้อที่นำมาพิจารณาและสามารถอภิปรายประเด็นในการศึกษาได้ในหลายมิติ ดังนี้

1. มิติทางกฎหมาย ปัจจุบัน (2554) จากการพิจารณาผลครั้งสุดท้ายศาลปกครองสูงสุดปี 2552 ได้ตีความว่าพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬต้องสร้างเป็นสวนสาธารณะเท่านั้น ซึ่งข้อพิจารณาดังกล่าวนี้อาจได้แจ้งความชัดเจนแล้วและชาวชุมชนจะต้องย้ายออกจากชุมชนดั้งเดิม
2. มิติทางสังคมและวัฒนธรรมรวมถึงวิถีชีวิตและจิตวิญญาณอันมาจากคนเป็นตัวตั้ง การรวมกลุ่มเพื่อการเรียกร้องสิทธิของชุมชน โดยไม่ยอมรับรื้อถอนออกจากชุมชนพร้อมการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกโดยมี สถาบันการศึกษาบางแห่งและนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอในด้านการหาทางออกเชิงสร้างสรรค์เพื่อขอให้รัฐรับพิจารณาและปรับเปลี่ยนวิถีคิดในเชิงอำนาจพร้อมการบังคับใช้กฎหมายโดยการละเลยข้อเท็จจริงที่ปรากฏในด้านวิถีชีวิตของคน ซึ่งประเด็นการต่อสู้

เรียกร้องสิทธิได้นำไปเชื่อมโยงกับความเป็นคนจนเมืองในภาพรวมอันเป็นปัญหาสังคมของ กรุงเทพมหานครที่จะต้องดำเนินการแก้ไขและให้เป็นที่ไปตามหลักสิทธิมนุษยชนดังปรากฏตาม กฎหมายรัฐธรรมนูญ

จากวันที่มีการปิดประกาศของกรุงเทพมหานครมาจนถึงปัจจุบัน (2554) ยาวนานกว่า 5 ปี ชุมชนป้อมมหากาฬยังคงดำรงอยู่ ยังมีได้ย้ายออกไปและกรุงเทพมหานครก็ยังมีได้ใช้พื้นที่แห่งนี้เพื่อเป็นสวนสาธารณะแห่งใหม่ให้กับชาวกรุงเทพฯ ได้เช่นกัน

หลังจากจบการสอบในรายวิชาท้องถิ่นศึกษาภาคเรียนที่ 2/2553 ประมาณเดือน

กุมภาพันธ์ 2554 ผู้ศึกษาได้ประมวลจุดเด่นของชุมชนพร้อมทั้งนำเสนอหัวข้อวิจัยเรื่อง

ปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ: มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของ ไทย โดยใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า The Social Phenomenon of Pom Mahakan Community: The

New Dimension for Modern Thai Way และขอรับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ

สวนสุนันทา ปี 2554 เพื่อทำการศึกษาเฉพาะในเรื่องของชุมชนแห่งนี้ ในเวลาต่อมาผู้ศึกษาได้รับ

การอนุมัติให้ดำเนินการศึกษาได้ หลังจากนั้นเมื่อผู้ศึกษาทำการศึกษาด้านเอกสารในเรื่องนี้

พบว่า เรื่องราวในชุมชนป้อมมหากาฬหลัง พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ถูกนำไปขยายผลในการศึกษา

ระดับบัณฑิตศึกษาในหลายสาขาวิชาทั้งทางด้านภูมิสถาปัตย์ มานุษยวิทยาและสังคมวิทยา อาทิ

การศึกษาของภาวิณี ไชยภาค (2551) เรื่องการต่อสู้ของผู้หญิงชุมชนมหากาฬในการต่อต้านการ

ไล่รื้อ ภูมิทัศน์ ไชยเศรษฐ์ (2547) เรื่องชุมชนป้อมมหากาฬ : การสร้างและต่อรองความหมายใน

พื้นที่ทางสังคม วีรยา จaylorรณ (2549) เรื่องสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการ

ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร จีราวรรณ

พิเศษสกุลกิจ (2534) ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดสภาพแวดล้อมบริเวณ

โบราณสถานป้อมมหากาฬ เมธี พยอมยงค์ (2533) ศึกษาลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดใน

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร จากการศึกษาดังกล่าวได้ข้อสรุปและข้อสังเกตที่แตกต่างกันตามแต่

ลักษณะศาสตร์ของผู้ศึกษา ในที่นี้สรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มศึกษาซึ่งเน้นทางกายภาพ ดังปรากฏในการศึกษาของจีราวรรณ พิเศษสกุลกิจ

และเมธี พยอมยงค์ ที่มีข้อเสนอแนะให้ดำเนินการปรับปรุงทางกายภาพในชุมชนและให้หรือชุมชน

ทั้งนี้เพื่อสนองตอบการมองไปสู่อนาคตในการเชื่อมโยงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชุมชนนี้ให้

เกิดผลด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานของกรุงเทพมหานคร จึงเห็นด้วยกับฐานคิด

ของการวางแผนจากคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เพื่อให้

กรุงเทพมหานครเป็นแหล่งการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่คนทั่วโลกให้ความสนใจรวมถึงการดำรงความเป็นเกียรติประวัติของชาติ

2. กลุ่มที่มองพื้นฐานจากจิตวิญญาณของผู้คนที่เคยตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งนี้ในพื้นที่ 4 ไร่ 3 งาน 59.35 ตารางวา มาหลายชั่วชีวิต ซึ่ง “สิทธิ” ที่กลุ่มคนกลุ่มนี้พึงมีโดยอ้างถึงความเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้านดังปรากฏในงานของภุริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) และการศึกษาของธณภณ วัฒนกุล (2550) ที่ได้นำเสนอความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ซึ่งกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่ป้อมมหากาฬจัดเป็นกลุ่มของลิเกที่มีการแสดงในสมัยรัชกาลที่มีมาก่อน ถ้าหากให้ใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์แห่งนี้ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่คนในชุมชนประกอบอาชีพที่ขยายผลความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิมออกสู่ความเป็นสากล อาทิ การประกอบอาชีพการนวดแผนโบราณ การหลอมทอง การเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง ทำกรงนก บันเคียวฤๅษี ขายกระเพาะปลา ตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในการบวชพอบูป้อมมหากาฬ การนำเสนอของภุริทัต ไชยเศรษฐ์ เพื่อประนีประนอมในด้านการให้คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในชุมชนแห่งนี้ในฐานะผู้สืบทอดทางมรดกทางวัฒนธรรมของประวัติศาสตร์ชาวบ้านแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ โดยการเชื่อมโยงสิทธิของประชาชนในความหมายใหม่ในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ 2540 การศึกษาในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มการศึกษาที่ใช้แนวคิดสมัยหลังอาณานิคมหรือแนวคิด postmodernism นอกจากการศึกษาเรื่องสิทธิแล้วกลุ่มนี้ยังได้มองลึกไปถึงการต่อสู้และเคลื่อนไหวของกลุ่มคนโดยเฉพาะการถ่ายทอดวิถีชีวิตของคนในชุมชนผ่านการต่อสู้เรียกร้องและการทำกินของผู้หญิงในชุมชนป้อมมหากาฬ จำนวน 9 คน ดังปรากฏในงานศึกษาของภาวิณี ไชยภาค (2551) กลุ่มผู้หญิงจัดเป็นกลุ่มตัวแทนของคนชุมชนที่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพและรักษาความอยู่รอดของคนอีกหลายชีวิต การศึกษาดังกล่าวได้มองลึกซึ้งในด้านจิตวิญญาณของคนที่ทำเลี้ยงครอบครัวเพื่อสร้างคนดีสู่สังคมในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมเมืองหลวง

จากการวิพากษ์และการนำเสนอมาทั้งหมดได้มองพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬโดยมีมุมมองระหว่างคนกับพื้นที่ และถ้าหากมองในเรื่องพื้นที่ทุกฝ่ายที่นำเสนอการใช้พื้นที่และผู้อาศัยในพื้นที่ได้ใช้ข้ออ้างทางประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - 5 มาเชื่อมโยงด้านการตั้งถิ่นฐานและนำสาระสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการเมืองกับการตั้งถิ่นฐานของคนเข้ามาศึกษาร่วมกัน จากการศึกษาในมิติดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับการศึกษาของ ม.ร.ว.อศินรพีพัฒน์ ในด้านมิติความสัมพันธ์ระหว่างคนกับเมืองที่ได้เติบโตมาพร้อมๆ กันในประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ หรือกล่าวได้ว่า คนกับเมืองเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ ด้วยเหตุนี้สภาพทางกายภาพในกรุงเทพฯ จึงมิได้มีผังเมืองมาก่อน แต่ได้อาศัยการปฏิสัมพันธ์ภายในลักษณะน้ำพึ่งเรือเสือพึ่ง

ปามาเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกัน เช่นเดียวกับการวิพากษ์ของศรีศกดิ์ วัลลิโกดม ในมุมมองที่บ้านเมืองเริ่มต้นพัฒนาการก่อตั้งเป็นชุมชนตามธรรมชาติแบบไทยๆ ในเวลาต่อมาเมื่อมีการนำผังเมืองแบบตะวันตกมาใช้เป็นผังเมืองที่มีรูปแบบทางกฎหมายจึงได้ก่อให้เกิดการจัดระเบียบพื้นที่ใหม่ โดยการไล่อื้อซึ่งส่งผลกระทบต่อทำให้ความเป็นชุมชนดั้งเดิมที่เคยก่อตั้งมาเป็นเวลาช้านานได้สูญเสียวัดฉนวนธรรมชาติดั้งเดิมไปและส่งผลให้สังคมเมืองแบบใหม่ที่กล่าวถึงสิทธิและการครอบครองพื้นที่ตามกฎหมายได้เข้ามาแบ่งแยกความเป็นชุมชนระหว่างคนกับพื้นที่อย่างสิ้นเชิง และได้ส่งผลให้หลักการปฏิสัมพันธ์แบบดั้งเดิมของคนในชุมชนแบบไทยถูกรวบงำโดยความเป็นชุมชนเมืองแบบตะวันตกเข้ามาแทนที่ร่วมกับการใช้ชีวิตที่นำระบบทุนนิยมมาใช้ในการดำรงชีวิตและเป็นที่มาของการต่อสู้ซึ่งเรียกตนเองว่าคนจนเมือง เป็นต้น

การศึกษาพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬโดยใช้แนวความคิดด้านมิติทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการศึกษาพร้อมการนำแนวคิดใหม่ในมิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทยมาเป็นกรอบในการศึกษาพร้อมการวิพากษ์วิจารณ์และการเสนอแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนแห่งนี้ในภาคของอดีตกับความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในยุคปัจจุบัน ภายใต้คำถามสำคัญว่า

1. ถ้าหากรัฐยังคงใช้นโยบายการไล่อื้อชุมชนแห่งนี้ โดยหวังคืนพื้นที่ของรัฐ สิ่งของรัฐต้องเผชิญจะปรากฏพฤติกรรมการต่อสู้ในรูปแบบต่างๆ กันของคนในชุมชนเพื่อการต่อต้านอำนาจรัฐตลอดไป
  2. ถ้าหากรัฐเปิดโอกาสให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่เดิมต่อไป รัฐจะให้การยอมรับเพื่อนำการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่และทำได้อย่างไรในเชิงกฎหมายและการควบคุมพื้นที่
- จากคำถามทั้งสองคำถามนี้จึงเป็นที่มาของการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ: มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย ซึ่งการศึกษาในเรื่องนี้จะได้เชื่อมโยงรอยต่อของประวัติศาสตร์ชุมชนที่ยังปรากฏตัวในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งการเชื่อมโยงระหว่างความเป็นท้องถิ่นจากรากเหง้าดั้งเดิมกับการปรากฏตัวของชุมชนในช่วงการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในระบบทุนนิยมและทางเลือกใหม่ระหว่างคนกับพื้นที่ที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้มิติทางวัฒนธรรมแบบไทย การศึกษาพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬจัดเป็นพื้นที่แห่งแรกที่คนในชุมชนรวมตัวกันและนำเอามิติทางวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติดั้งเดิมของชุมชนที่สืบทอดต่อกันมานำไปสู่ความถ้อยทอดสู่สังคมภายนอก พร้อมการใช้เหตุผลทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาเป็นแนวทางในการรักษาชุมชน กลไกและกลยุทธ์ของคนในพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬจึงมีความน่าสนใจต่อการศึกษา ผู้

ศึกษาจึงได้เลือกประเด็นการศึกษาในหัวข้อปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ : มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนตามประวัติศาสตร์กาลเวลา
2. เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาพื้นที่อาศัย

สมมติฐานในการศึกษา

1. แนวคิดในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นผลมาจากแนวคิดในการบริหารของรัฐที่ให้ความสำคัญภายใต้ระบบทุนนิยมโดยขาดการมองการพัฒนาซึ่งเริ่มจากรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน
2. การเป็นสมัยใหม่จากรูปแบบการรับวัฒนธรรมตะวันตกได้นำระบบกฎหมายและการบริหารเชิงอำนาจมาเป็นหลักในการบริหารและจัดการพื้นที่ซึ่งเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนพร้อมเกิดนิยามใหม่คำว่า “ไล้รื้อ” ก็กับการต่อต้านอำนาจรัฐที่ปฏิเสธสิทธิของประชาชน

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่องปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ : มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทยมีขอบเขต ดังนี้

1. ศึกษาสาระสังเขปของป้อมมหากาฬในมิติด้านกายภาพและประวัติศาสตร์เพื่อเป็นพื้นฐานในการเชื่อมโยงความเป็นมาในอดีตและพัฒนาการของชุมชนแห่งนี้อันเป็นที่มาของการรักษาวัฒนธรรมของชุมชน
2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและเป็นประเด็นในการต่อต้านอำนาจของรัฐ โดยใช้พลังสิทธิของชุมชนในการกำหนดเป็นยุทธวิธีในการต่อสู้อย่างสันติ
3. ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการรักษาสิทธิของชุมชนของกลุ่มคนในชุมชนป้อมมหากาฬกับการรักษาความเป็นชุมชนในปัจจุบันและอนาคต
4. การศึกษาในเรื่องนี้จะไม่นำความขัดแย้งระหว่างองค์กรภาครัฐกับชุมชนมาเป็นข้อวิพากษ์ หากแต่จะทำการศึกษาจากข้อเท็จจริงและนำแนวคิดวัฒนธรรมการเป็นสมัยใหม่ของไทยเป็นแนวทางในการวิพากษ์พื้นที่แห่งนี้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รับความรู้และความเข้าใจเรื่องของชุมชนป้อมมหากาฬในทุกมิติและทำการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล เพื่อสร้างความเข้าใจในนิยามของคำว่าไล้รื้อกับการต่อต้านที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน
2. การศึกษาแนวใหม่จากแนวคิดที่เชื่อมโยงการอยู่ร่วมกันระหว่างราษฎรกับรัฐซึ่งจะเป็นแนวทางการศึกษาความขัดแย้งในลักษณะนี้ในพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างมีเหตุผล

ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัย

1. การเข้าสู่พื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬไม่เป็นพื้นที่ที่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าออกอย่างเปิดเผย โดยเฉพาะความไม่ไว้วางใจในการเข้ามาของการศึกษาที่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการฝึกกำลังของคนในชุมชนที่อยู่ในภาวะการต่อต้านอำนาจรัฐ การเข้าชุมชนจะต้องมีการแจ้งถึงผู้นำชุมชนพร้อมการนัดหมายเป็นการล่วงหน้า
  2. กลุ่มแกนนำที่สำคัญของคนในชุมชนเป็นบุคคลที่มีงานประจำซึ่งจะต้องประกอบอาชีพกับกลุ่มที่ปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรเอกชนที่ขอเชิญไปร่วมกิจกรรมนอกพื้นที่ ซึ่งส่งผลในด้านการนัดหมายเวลากับผู้วิจัยรวมถึงการกำหนดแผนในการดำเนินการ อาทิ การจัดสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์
  3. การเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนคนเดิมและคนปัจจุบันส่งผลให้ผู้วิจัยจะต้องทำความรู้จักและเชื่อมโยงประเด็นในการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้
  4. เรื่องของชุมชนป้อมมหากาฬได้มีคำตอบอย่างชัดเจนในเชิงกฎหมายโดยให้จัดสร้างสวนสาธารณะ แต่ทางชุมชนยังคงต่อสู้ต่อไปและทางกรุงเทพมหานครยังมีได้แสดงการรีรอถอนอย่างจริงจัง อีกทั้งกรณีตัวอย่างในการเรียกร้องสิทธิที่ดินในลักษณะชุมชนป้อมมหากาฬยังคงปรากฏในพื้นที่แห่งอื่นๆ ในกรุงเทพฯ ดังนั้น เรื่องราวการต่อต้านการไล้รื้อจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อน การพิจารณาต่างๆ เพื่อการปรับเปลี่ยนต่างๆ จึงต้องดำเนินการอย่างรอบคอบทั้งฝ่ายชุมชนและภาครัฐ
- พ.ศ. 2549 คณะกรรมการกฤษฎีกาได้ตีความออกมาแล้วว่า พ.ร.ฎ. เวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสวนสาธารณะเท่านั้น ดังนั้นการนำชุมชนเข้ามาอยู่ในพื้นที่ร่วมด้วย จึงไม่สามารถทำได้ซึ่งเป็นเหตุให้โครงการสวนสาธารณะกลับมาดำเนินใหม่ต่อไปและชุมชนมีอาจอยู่ในพื้นที่ต่อไปได้
- พ.ศ. 2551 - 2552 กรุงเทพมหานครจัดทำแผนเวนคืนเพื่อจัดสร้างสวนสาธารณะตามเดิมพร้อมปิดประกาศรื้อพื้นที่ 30 วัน อย่างไรก็ตามคนในชุมชนที่เคยต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของชุมชนยังคงตั้งมั่นในพื้นที่แห่งนี้

หลัง พ.ศ. 2552 - ปัจจุบัน จากความเห็นที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์นิตินักศึกษาดับ
ชุมชนป้อมมหากาฬในการนำเสนอของ ธรรมฤทธิ เอกสมิทธิ์ และวรวรรษ รักรวงษ์ 2552 หน้า 5
กล่าวถึงพื้นที่แห่งนี้ว่าเป็นพื้นที่ไร้อนาคต

คำอธิบายและคำจำกัดความของคำสำคัญในการวิจัย มีดังนี้

ปรากฏการณ์ทางสังคม หมายถึง สภาพทางสังคมในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งจะมี
ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ สิ่งที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นพลวัต ไม่มีแบบแผนที่ปรากฏในลักษณะที่
ตายตัว ในการศึกษาสามารถใช้มิติทางสังคมทั้งมิติอัตวิสัยและภาวะวิสัย ทำให้ความเข้าใจใน
ปรากฏการณ์และพฤติกรรมของมนุษย์พร้อมการสะท้อนให้เห็นหน้าที่ทางสังคมของแต่ละชุมชน
มิติใหม่ในการเป็นเส้นทางความเป็นสมัยใหม่ของไทย หมายถึง การให้ความสำคัญกับ
ความเป็นท้องถิ่นโดยการยอมรับว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีระบบชุมชนเป็นฐาน ชุมชนเป็นที่มา
ของเมือง การเคารพในศักดิ์ศรีของคนในชุมชน ความเป็นชุมชนที่สัมพันธ์กับรูปแบบเฉพาะ
ทางด้านความประณีตสุนทรีย์ มีความอยู่เย็นเป็นสุขและเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่คนในชุมชนเห็น
ในคุณค่า ซึ่งสามารถนำมาต่อยอดกับโลกภายนอกเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีได้เสียโครงสร้างทาง
วัฒนธรรมรวมถึงสามารถก้าวหน้าไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงยุคโลกาภิวัตน์ได้ ซึ่งนิยามนี้อาจ
เข้าใจได้ในความหมายเดียวกับท้องถิ่นอภีวัตน์

บทที่ 2

กรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนและศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาพื้นที่อาศัย หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าการศึกษาวิจัยจากพื้นฐานดั้งเดิมสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับการใช้โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นกลยุทธ์ในการต่อสู้กับรัฐตามกาลเวลาพร้อมการใช้กระบวนการจากสิทธิของประชาชนทำการเรียกร้องอย่างสันติตามกรอบที่กฎหมายกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ก่อนที่จะค้นพบคำตอบว่าชุมชนและรัฐสมควรใช้แนวคิดการเป็นสมัยใหม่ภายใต้ชื่อหัวข้อวิจัยว่าปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ : มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทยมาเป็นโจทย์ในการดำเนินการ การศึกษาในเรื่องนี้จึงกำหนดกรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ 3 ส่วน กล่าวคือ 1) กรอบแนวคิดของการรักษาความเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นภูมิทัศน์ 2) ทฤษฎีที่สัมพันธ์กับการมองความสมัยใหม่โดยให้ความสำคัญซึ่งใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนากัน 3) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนป้อมมหากาฬทั้งในมิติที่มีความเห็นให้ไว้ร่วมกับมิติที่นำข้อเสนอจากคนในชุมชนเป็นโจทย์นำเสนอผ่านวิถีคิดโดยคำนึงถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์แนวคิดที่สัมพันธ์กับการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนและการพัฒนาวัฒนธรรมไทยในอนาคตความหมายของชุมชนในที่นี้นำเสนอไว้ 2 ทรรศนะ กล่าวคือ ในทรรศนะของนักวิชาการตะวันตกกับนักวิชาการตะวันออกและนักวิชาการของไทย

ชุมชน (community) ตามแนวคิดของอาร์เร็นและลอนนีย์ส์ (Warren and Lyon, 1983: 7-16) อ้างจาก เดื่อนเต็มดวง บุญคง 2548 : 10 ซึ่งให้ความหมายว่า ชุมชนเป็นสังคมขนาดเล็ก เช่น เมืองเล็กๆ หรือหมู่บ้านที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นสมาชิกย่อมมีความเห็นอกเห็นใจที่ลึกซึ้งซึ่งกว่าเพราะอาจมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้ามาเป็นกลุ่มและทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้านหรือชุมชนอื่นๆ เช่นมีวัฒนธรรม เชื้อชาติ หรือศาสนาอย่างเดียวกัน เป็นต้น

ชุมชนที่อาจนำเสนอในมิติที่แตกต่างไปจากขอบเขตของพื้นที่ ดังเช่น แนวคิดของ คลาฟ สไตน์ และโยคส์ (Karp, Stone and Yoels. 1991: 83 อ้างจากเดื่อนเต็มดวง บุญคง 2548 : 10) ชุมชนเป็นการกำหนดขึ้นโดยเครือข่ายของการปฏิบัติสังสรรค์ที่แสดงความเชื่อมโยงลักษณะของ

ความสัมพันธ์โดยพิจารณาจากความสนใจ วิธีคิดและการจัดกิจกรรมของคนในสังคมโดยไม่คำนึงถึงขอบเขตของพื้นที่

ความหมายของชุมชนตามทฤษฎีใหม่ของนักวิชาการตะวันออกในความเห็นของการเป็นสมัยใหม่ (modernity) ของนักปรัชญาของญี่ปุ่น นิชิตะ คิทาโร (ค.ศ. 1870 - 1945) แห่งมหาวิทยาลัยเกียวโต อ้างจากฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2533 : 1-8) ในที่นี้ Nishida ให้ความเห็นที่วัฒนธรรมของเอเชียในภาพรวมถูกครอบงำจากวัฒนธรรมตะวันตกมาตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 - 20 ซึ่งส่งผลให้ขาดความเป็นวัฒนธรรมที่สมบูรณ์จริงของความเป็นท้องถิ่น ซึ่งในการศึกษาความจริงของความเป็นวัฒนธรรมแล้วพบว่า โลกตะวันออกมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นรูปแบบพิเศษดังนั้น “พื้นที่” ในการศึกษายุคใหม่ความเป็นเอเชียจะต้องเป็นระบบใหม่ก้าวข้ามทุนนิยมตะวันตกเป็นเอเชียแบบสหกรณ์นิยม (cooperativism) โดยรวมสังคมในเอเชียภายใต้มนุษยธรรมแบบเอเชีย (Asian humanism) หมายถึง ความเมตตาและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในศาสนาพุทธเป็นการรวมกันของชุมชนแบบเดิมกับสังคมสมัยใหม่ ชุมชนในความหมายนิยามของการศึกษาเมื่อรัฐบาลมีการตั้งกรมพัฒนาชุมชนและการวางแผนพัฒนาชนบทที่สัมพันธ์กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 - 2514) ชุมชนมีความสัมพันธ์กับความหลากหลาย หลายรูปแบบ หลายลักษณะ หลายขนาด มีทั้งติดพื้นที่และไม่ติดพื้นที่อันพิจารณาได้จากขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ที่มีแน่นแฟ้นจนถึงการมีได้เคยมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (อคิน รพีพัฒน์ และคณะ, 2544: 50-53)

นอกจากการมองในเชิงความหมายแล้วชุมชนจะต้องผูกพันกับความเป็นชุมชนซึ่งผูกโยงกับการคงอยู่ การดำรงอยู่และความผูกพันของคนที่มีต่อชุมชน แนวคิดที่มีต่อการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนพิจารณาจากลักษณะของชุมชน ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนรวมถึงความผูกพันต่อชุมชน

แนวความคิดในการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนผ่านวัฒนธรรมไทยในการศึกษาที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจไทยร่วมกับการกล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชนของไทยที่สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมโดยมีการนำเสนอให้เป็นวาระแห่งชาติดังที่ดำเนินการมาแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2537 ในที่นี้ปรากฏในวัฒนธรรมไทยในอนาคตตามทัศนะของนายแพทย์ประเวศ วะสี การพัฒนาวัฒนธรรมไทยในอนาคตตามทัศนะของนายแพทย์ประเวศ วะสี จากเรื่อง วัฒนธรรมกับการพัฒนา ซึ่งข้อเสนอการพัฒนาวัฒนธรรมดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน ข้อเสนอการพัฒนาวัฒนธรรมสู่อนาคตดังกล่าว สรุปได้ดังนี้

1. การบูรณะคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งคำนี้เมื่อนำมาใช้ในการสื่อสารได้ขาดความมีชีวิต
ความสำคัญที่ปรากฏจะให้ความเป็นรูปธรรมในด้านการแสดงและพิธีการในวันสำคัญของชาติซึ่ง
ขาดพลังในการพัฒนา ดังนั้น ความเข้าใจใหม่ในด้านพลังเพื่อการพัฒนาจึงสมควรนำมาบูรณะ
ใหม่เพื่อนำทางให้วัฒนธรรมมีความเป็นรูปธรรมและมีพลังลึกซึ้งในจิตวิญญาณ เป็นความสุขทาง
จิตวิญญาณ (Spiritual Happiness) โดยมีข้อสรุปในเชิงความหมายที่สำคัญ คือ

วัฒนธรรม หมายถึง การเรียนรู้ สะสมความรู้ และถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบของการ
ปฏิบัติ

วัฒนธรรม หมายถึง การปฏิบัติหรือพฤติกรรมของชุมชนหรือวิถีชีวิตของชุมชน

วัฒนธรรม หมายถึง ภูมิปัญญาดั้งเดิม (Traditional Knowledge) ซึ่งคนในชุมชนต้อง
รู้จักท้องถิ่น

2. ปัญหาของการพัฒนา ซึ่งปรากฏในประเทศไทย 3 ประเด็น

1) การมองปัญหาการศึกษาจากเศรษฐกิจเป็นตัวตั้งซึ่งมิได้มองลึกซึ้งในสภาวะ
แวดล้อมอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับจิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม

2) ขาดการมองความสำคัญจากจุดเริ่มต้นที่สำคัญโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว
สถาบันชุมชนที่ไม่สามารถควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมได้ ในที่สุดปัญหาต่างๆ
นับตั้งแต่การทุจริตฉ้อฉล คอร์รัปชั่น การเพิ่มขึ้นของปัญหาอาชญากรรม การเอาตัวเบียดเบียนทาง
เพศ ปัญหาการค้าประเวณี การตัดไม้ทำลายป่าและการทำลายสิ่งแวดล้อม ได้บั่นทอนสังคม
โดยรวมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งได้ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน
(Unsustainable development)

3) ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลายจะเป็นจุดเผชิญหน้าของชุมชนในอนาคต

3. การรวมศูนย์อำนาจต้นเหตุของความรุนแรงและความเสื่อมทางศีลธรรม สังคมไทยเป็น
สังคมที่คนไทยภูมิใจในการนับถือศาสนาพุทธ หากแต่สภาพปัจจุบันอำนาจรัฐ (รัฐธรรมาภิบาล) และ
อำนาจเงิน (ธรรมาภิบาล) ได้รวมศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม ข้อมูล
ข่าวสาร การใช้ทรัพยากรและกระบวนการยุติธรรม ซึ่งก่อให้เกิดการให้ความสำคัญในวัตถุนิยมเป็น
สำคัญและสามารถบดบังจริยธรรมได้ ความอ่อนแออันเกิดจากอำนาจเงินจึงไม่อาจฟื้นฟูศีลธรรม
ให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชาวพุทธได้

การสนับสนุนให้วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตและมีพลังในตนเอง ในที่นี้ นายแพทย์ประเวศ วะสี
ได้เสนอคุณลักษณะ 8 ประการ

1. มีความหลากหลายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

2. การกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญความนิยมไทย 7 ข้อ อาทิ

- 1) การสนับสนุนอาชีพเดิมของชาวบ้าน
- 2) การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น
- 3) การเห็นคุณค่าของอาหารไทยที่มีผลต่อสุขภาพของคนภูมิภาคเมืองร้อน
- 4) สนับสนุนการผลิตและพัฒนาสมุนไพรไทยและการแพทย์แผนไทยให้เป็นรายได้ของ

คนในชุมชน

- 5) ใช้วัสดุท้องถิ่นแทนการใช้วัสดุธรรมชาติซึ่งทำลายสิ่งแวดล้อม
  - 6) นำเสนอจุดขายการท่องเที่ยวที่นำจุดเด่นของรากฐานวัฒนธรรมไทยในระดับท้องถิ่น
  - 7) สนับสนุนให้ชุมชนมีความเป็นชุมชนและลักษณะความเป็นท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่นโดยมิให้ติดยึด “เงิน” เป็นปัจจัยสำคัญสูงสุด ชุมชน และท้องถิ่นมีเกียรติและศักดิ์ศรีของตนเอง มีความสุข
4. มีการบูรณะการวัฒนธรรมให้เป็นศูนย์รวมของเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนที่มีความเชื่อ ระบบคุณค่าพร้อมการปฏิบัติร่วมกัน
5. สร้างความประสานสอดคล้อง (harmony) และความสมดุลยั่งยืน ลักษณะวัฒนธรรมมีการประสานระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อมในลักษณะการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน
6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ คนในสังคมเห็นคุณค่าของสุนทรียะโดยมิได้นำเอาความเจริญทางวัตถุมาดบังความงดงามในโบราณสถาน โบราณวัตถุ
7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม โดยการให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็งด้านศีลธรรม
8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม โดยการบูรณาการความเป็นชุมชนร่วมกับการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย เศรษฐกิจแบบกระจายศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น การบูรณาการที่ก่อให้เกิดความสอดคล้องและความสมดุล
- แนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมกับการพัฒนามี 7 ข้อ
1. การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้คนในสังคมปฏิบัติได้ถูกต้อง
  2. การสนับสนุนทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนเวทีวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลายในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ
  3. ส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้มีความอบอุ่น
  4. ส่งเสริมองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนเพื่อชุมชนเข้มแข็งแล้วจะก่อให้เกิดพลังในชุมชนทุกๆ ด้าน

5. ปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม

6. ให้วัฒนธรรมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และการรักษา
สภาพแวดล้อม

7. มีเงินกองทุนการบริหารงานวัฒนธรรม โดยการออกกฎหมายสภาวัฒนธรรม

การวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของวัฒนธรรมชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับแนวความคิด

เกี่ยวกับความเป็นท้องถิ่นนิยมและความเป็นสากลนิยม (localism cosmopolitanism) แนวคิด
ดังกล่าวมีความแตกต่างกัน 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1. บุคคลที่มีแนวคิดแบบท้องถิ่นนิยมจะให้ความสำคัญกับครอบครัว การอบรมขัดเกลา
กลุ่มเพื่อนบ้านและบุคคลในชุมชน ซึ่งใช้ชุมชนเป็นฐานในการศึกษา ลักษณะที่ปรากฏของ
บุคลิกภาพของคนในชุมชนจัดเป็นบุคคลที่มีความอนุรักษ์นิยม เห็นคุณค่าในวัฒนธรรมท้องถิ่น
การเคารพบุคคลและลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิมมากกว่าการปรับเปลี่ยนตนเองตามปัจจัยภายนอก
ที่เข้ามาผลักดัน

2. บุคคลที่มีแนวคิดแบบสากลนิยมจะมองความอยู่รอดจากปัจจัยภายนอกและให้
ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงจะมีผลต่อการดำรงอยู่ได้โดยยึดพื้นที่ของชุมชนให้คงอยู่ต่อไป
คนกลุ่มนี้จะอ้างทฤษฎีความเป็นปัจจุบันที่มีความกว้างไกล

ทฤษฎีที่สัมพันธ์กับการศึกษาวิจัย

เนื่องจากประเด็นในการศึกษาวิจัยเรื่องปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ :
มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัยในเรื่องนี้โดย
พิจารณาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมพร้อมกลยุทธในการมีส่วนร่วมของคนใน
พื้นที่ที่มีต่อการต่อต้านอำนาจรัฐที่จะไล่อพยพพื้นที่เพื่อเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์
ดังนั้น การนำเสนอทฤษฎีในการศึกษาจึงเป็นทฤษฎีที่สำคัญกับคนกับพฤติกรรมและการเคารพใน
ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ตามแนวคิดและทฤษฎีของนักวิชาการกลุ่มตะวันตกและนักวิชาการ
ของไทย ในที่นี้จึงสัมพันธ์กับแนวคิดของนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ ดังนี้

1. กลุ่มนักคิดหลังสมัยใหม่(postmodernists)

กลุ่มนักคิดหลังสมัยใหม่ได้ให้ความสำคัญในการมองพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมเป็น
ผลผลิตอันเกิดจากความขัดแย้งของชนชั้นในสังคมกับโครงสร้างด้านอำนาจที่ชนชั้นปกครองใช้ในการ
การบริหารบ้านเมือง ดังปรากฏในความเห็นของทฤษฎีว่าด้วยเรื่องพื้นที่ (Space) อันเป็น

ปรากฏการณ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ การมองเรื่องพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับการศึกษามิติทางวัฒนธรรม นักคิดในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่ให้ความสำคัญในการทวนหาอดีต (nostalgia) ที่นำไปสู่ความเป็นพื้นถิ่นหรือท้องถิ่นในลักษณะของการประนีประนอม โดยฟูโกได้เสนอพรรณนาไว้ว่า สังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยต่างมีวิถีคิด วิถีใช้อำนาจ รวมทั้งเทคโนโลยีทางอำนาจที่ไม่เหมือนกัน แต่เนื้อหาที่สำคัญคือ วาทกรรมว่าด้วยการควบคุมลงโทษร่างกายและจิตวิญญาณของพลเมือง โดยใช้อำนาจและเทคโนโลยีของอำนาจทุน ซึ่งรัฐต้องการพลเมืองที่อ่อนน้อมง่าย ยอมทำตามนโยบาย คำสั่งและอุดมการณ์ของรัฐ (ธีรยุทธ บุญมี 2546, 34)

องรี เลอเฟว (Henry Lefevre) ในหนังสือชื่อ The Production of Space ได้ให้นิยามของพื้นที่ (Space) กับพื้นที่ทางสังคมในมิติของการสะท้อนสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตของคนในสังคม พื้นที่ทางสังคมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พลังการผลิต ทั้งความรู้ความสามารถทางเทคโนโลยีและความสัมพันธ์ทางการผลิตภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ซึ่งกำหนดโครงสร้างทางสังคมและการเมืองว่าใครเป็นผู้ผลิตพื้นที่และผลิตในรูปแบบใด พื้นที่ทางสังคมถูกสร้างโดยการเชื่อมประสานด้วยกัน ดังนั้นพื้นที่ในแต่ละแห่งจึงมีความสืบเนื่องของกิจกรรมทางการเมืองและการผลิตทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ประเด็นที่มุ่งเน้นคือ โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองที่สัมพันธ์กับเรื่องของอำนาจอันเกิดจากชนชั้นปกครองกับการขูดรีดส่วนเกินจากชนชั้นล่างหรือชนชั้นแรงงาน ประวัติศาสตร์ของพื้นที่เป็นลักษณะของทุนนิยมซึ่งจะนำไปสู่การครอบงำพื้นที่โดยชนชั้นกลาง พื้นที่ทางสังคมจึงอยู่ภายใต้เศรษฐกิจทุนนิยมโดยชนชั้นกลางและถูกปกครองโดยรัฐที่มีอำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญ (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล 2543, 97)

พื้นที่ทางสังคมจัดเป็นพื้นที่ซึ่งมีหลากหลายทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเป็นสิ่งที่เป็นผลผลิตทางสังคมรวมถึงเครือข่ายอันเกิดจากการติดต่อสื่อสารและเส้นทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อถึงกัน ผู้คนสามารถแลกเปลี่ยนกันได้ในสรรพสิ่งต่างๆ ลักษณะการแลกเปลี่ยนนอกจากสิ่งของ การซื้อขายต่อกันแล้ว กลุ่มผู้คนได้มีการแลกเปลี่ยนทางความคิดสังคมและวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย (ภูริทัต ไชยเศรษฐ์ 2547, 11)

สาระสำคัญของนักปรัชญาทั้ง 2 ท่าน ตามแนวคิดทฤษฎีพลังสมัยใหม่นิยมภายใต้นิยามใหม่ของคำว่า พื้นที่ทางสังคมและการผลิตสร้างพื้นที่และเมือง (Space, Social Space, Production of Space and City)

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ฟูโก้ (Foucault, 1984 pp.239-256 อ้างจาก ภูริทัต ไชยเชษฐ 2547, 11-12) ได้ศึกษาพื้นที่ที่เรียกว่า เมืองอันมีความหมายที่สัมพันธ์กับอำนาจหรือการใช้ อำนาจกล่าวสรุปได้ว่า

1. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการทำสงครามแย่งพื้นที่ ซึ่งพื้นที่จัดเป็นรากฐานของการทำงานทุกมิติ
2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีอาจแยกจากความรู้และความจริง เนื่องจากในทันทีที่ความรู้สามารถถูกวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่ การสร้าง (ความหมาย) การแทนที่ การสวมรอย (การเปลี่ยนรูป) ซึ่งสามารถมองเห็นถึงกระบวนการที่ทำให้ความรู้กลายเป็นอำนาจและกระบวนการที่ทำให้ผลลัพธ์ของอำนาจแพร่กระจายในพื้นที่ได้

พื้นที่ทางสังคมจึงไม่ใช่ “สิ่ง” (Things) แต่พื้นที่ทางสังคมคือ มิติของความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่ง สิ่งในที่นี้มีได้เป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง “สิ่ง” จึงเป็นความหมายที่ลึกซึ้ง ไม่สามารถเป็นอิสระจากกิจกรรม จากการใช้งาน จากความต้องการ และจากความเป็นไปเป็นอยู่ของสังคมได้ พื้นที่ทางสังคมเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่อไปนี้

1. ธรรมชาติ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ
2. พลังการผลิต ได้แก่ ความรู้ ความสามารถ ในการใช้เครื่องมือ เทคโนโลยี
3. ความสัมพันธ์ทางการผลิต เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ซึ่งกำหนดโครงสร้างทางสังคมและการเมือง ที่จะบอกว่าใครเป็นผู้ผลิตพื้นที่และผลิตพื้นที่ให้เป็นแบบใด เลอเฟบ เป็นอีกผู้หนึ่งที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ไว้ว่า

1. พื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยสัมพันธ์กับกาลเวลาจึงต้องศึกษาในประวัติศาสตร์ของตนเอง ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ พื้นที่จึงเป็นสิ่งยืนยันการดำรงอยู่ อีกทั้งพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ในตนเองทั้ง มิติที่เป็นผลผลิตในความหมายและเป็นผลผลิตที่ถูกสร้างขึ้นโดยสัมพันธ์กับกิจกรรมที่รวมกับ สภาพเศรษฐกิจและเทคโนโลยี และสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือพื้นที่จะเป็นผลผลิตที่ถูกสร้างมาจากการเมืองในประเด็นของโครงสร้างทางสังคมการเมือง โดยมีโจทย์ที่สำคัญคือ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันเกิดจากบทบาทของชนชั้นปกครองกับการขูดรีดส่วนเกินจากชนชั้นแรงงาน และ ประวัติศาสตร์ของพื้นที่เป็นลักษณะเฉพาะของระบบทุนนิยมซึ่งจะนำไปสู่การครอบงำของพื้นที่ โดยชนชั้นกลาง

2. การอธิบายความหมายของเมืองในทฤษฎีของเลอเฟบให้ความหมายของคำว่าพื้นที่ทางสังคมที่แตกต่างไปจากแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ที่เน้นมโนทัศน์ 3 ประการกล่าวคือ การผลิต ผลผลิตและแรงงาน แต่ในทฤษฎีของเลอเฟบแล้ว การผลิตมีความหมายครอบคลุมถึงการ

ผลิตความรู้ ภาษา และสัญญาโดยเลอเพบใช้เรื่องการสร้างผลิตพื้นที่ (Production of Space) เป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม

3. ความหมายของเมืองมีฐานะเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหลากหลาย สิ่งที่ตั้งอยู่ในเมืองซึ่งแสดงออกในภาพลักษณ์ (Image) ของความหยุดนิ่ง เช่น ความมั่นคงแข็งแรงของสภาพทางกายภาพ อันได้แก่ อาคารสถาน แต่ในด้านจินตภาพ เมืองมีลักษณะที่ซับซ้อนเพื่อการดูแลรักษาและสิ่งที่มีความลึกซึ้งนั่นคือ มีความรักในสิ่งซึ่งดำรงอยู่โดยพื้นฐานของชนชั้น แนวสังคม และความแตกแยกของชนชั้นทางสังคม ด้วยลักษณะที่เป็นส่วนต่างๆ ของพื้นที่ พื้นที่จึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันเป็นเหตุผลและความขัดแย้ง การกีดกัน ปิดทับ ปิดกั้น โดยมีอำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือที่สำคัญ

รัฐและอำนาจทางการเมืองเป็นสิ่งที่ควบคุมกันในการแสวงหาหนทางในการที่จะลดความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เครื่องมือที่สำคัญของรัฐนั่นคือ การลดทอน (Reduction) อันเป็นปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้จัดการกับการสังเกตทดลองที่ซับซ้อน ไร้ระเบียบ เพื่อให้สิ่งที่อยากทดสอบมีความเรียบง่ายขึ้นเพียงพอที่จะศึกษาได้ การลดทอนดังกล่าวได้ถูกนำไปใช้ในการศึกษาสังคม เมืองและครอบครัว อันส่งผลให้มีบางสิ่งบางเรื่องมิได้นำมาศึกษา ส่วนที่มีได้นำมาศึกษาจะเป็นสิ่งที่ถูกลดทอนไปเป็นพื้นที่ของการศึกษาหาความรู้ (Mental Spaces) และการกระทำเช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเมือง

การลดทอนอำนาจจัดเป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐ ซึ่งรัฐบาลและรัฐชาติได้ใช้อำนาจใน 2 โอกาส ซึ่งได้แก่

1. แสดงตนในการตลาด อันเกิดจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเครือข่ายการติดต่อสื่อสาร ผลที่ปรากฏจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นพิเศษ (Focus Space) อันเป็นศูนย์กลางสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม เช่น เมืองหลวง

2. แสดงตนในการกระทำความรุนแรง การทำลาย การล่องละเมิด เช่น ฐานะของรัฐ การใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อควบคุมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการตลาด หรือการเจริญเติบโตของการผลิตเพื่อการรักษาภวแห่งรัฐให้ดำเนินต่อไป

กล่าวโดยสรุปในทฤษฎีของเลอเพบ รัฐเป็นผู้ได้ผลประโยชน์จากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ตั้งอยู่ภายในพื้นที่ทางสังคม

ทฤษฎีสัญลักษณ์ (Symbolic theory) เป็นแนวคิดซึ่งให้ความสำคัญในพฤติกรรมมนุษย์โดยการศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์เพื่อทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม

ทฤษฎีดังกล่าวนี้เป็นข้อเสนอตามทัศนะของ จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) และชาร์ล เฮช คูลีย์ (Charles H. Cooley) การมองความสำคัญในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะต้องค้นหาความหมายในสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เป็นเครื่องกระตุ้นปฏิกิริยาให้เกิดการกระทำของมนุษย์ สภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีการปะทะสังสรรค์ทางสังคมจะเป็นเครื่องขับเคลื่อนของบุคคล การอยู่ร่วมกันในสังคมจะต้องสร้างความรู้สึกร่วมกัน การเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งการฝึกฝนเกิดจากกลุ่มปฐมภูมินับตั้งแต่ระดับครอบครัว กลุ่มเพื่อน กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ผลจากการฝึกฝนจะก่อให้เกิดเป็นบุคลิกภาพเฉพาะของกลุ่มตน

กลุ่มสัญลักษณ์สัมพันธ์หรือทฤษฎีสัญลักษณ์มองระบบสังคมหนึ่งจะมีรูปแบบเฉพาะซึ่งการคงความเป็นระเบียบไว้ได้จะต้องนำความหมายร่วมกันและใช้สัญลักษณ์ในการทำความเข้าใจเพื่อรวมเป็นอันเดียวกันในสังคม ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นโดยคนในสังคมจะเป็นระบบสัญลักษณ์สัมพันธ์ที่มีความสัมพันธ์กับระบบบรรทัดฐานให้คนในสังคมให้การยอมรับและยึดถือร่วมกัน

2. มโนภาพการเป็นสมัยใหม่

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง ในวงการศึกษาสาขาวิชาประวัติศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับคำว่า modernization โดยเริ่มการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การมองถึงการรับวัฒนธรรมตะวันตกและปรับเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยจนเป็นที่มาของการปฏิรูปการปกครองประเทศในทุกๆ ด้านนั้นได้ส่งผลให้การศึกษาดูเหมือนว่ามีความสมบูรณ์แบบต่อการพัฒนาประเทศ ขณะเดียวกันการพัฒนาตนเองของชุมชนซึ่งเป็นศูนย์รวมของความเติบโตของกลุ่มคนระดับล่างของสังคมจะปรากฏภาพที่ขาดความโดดเด่นและชัดเจน ดังนั้น การตั้งคำถามใหม่ว่า ในช่วงเวลาของการพัฒนาเชิงโครงสร้างและมีคำตอบอย่างชัดเจนแล้ว ในพื้นที่ของชุมชนดั้งเดิมซึ่งกลุ่มคนระดับล่างรวมตัวกันตั้งถิ่นฐาน กลุ่มคนเหล่านี้ได้ดำรงตนอยู่อย่างไร สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีระบบชุมชนเป็นใหญ่อยู่ข้างในหรือยุค modernization ชุมชนของเราได้ตามทันการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้ทำการศึกษากการเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน (2553) พร้อมทั้งชี้ประเด็นมโนภาพการเป็นสมัยใหม่ ในที่นี้สรุปดังนี้

1. การเป็นสมัยใหม่โดยการรับรูปแบบสังคม วัฒนธรรม ประเพณี (traditional) สูสมัยใหม่ ซึ่งการรับรูปแบบตะวันตกที่ปรากฏในสังคมไทยเริ่มจากยุคการปรับปรุงประเทศสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเปลี่ยนผ่านจากระบบจารีตสู่การเป็นสมัยใหม่ ปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมไทยในยุคดังกล่าวได้นำ

แนวคิดการพัฒนาประเทศไทยเปลี่ยนผ่านร่องรอยของประเทศที่มีได้ตกเป็นอาณานิคมในพุทธศตวรรษที่ 24-25 หากแต่ปรากฏการณ์อาณานิคมด้านปัญหาได้ถูกปลูกฝังมาอย่างชัดเจนจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488) ผ่านไปในยุคนี้ความเป็น international ถูกกำหนดจากประเทศสหรัฐอเมริกาในทุกมิติโดยเฉพาะมิติทางการศึกษา สังคมและวัฒนธรรมตลอดจนมิติทางเศรษฐกิจร่วมกับการเมืองภายในประเทศและระหว่างประเทศ ในขณะที่ระบบราชการไทยมีทหารเป็นผู้นำถูกผลักดันเปลี่ยนอำนาจเป็นระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2490) จบจนถึงสิ้นสุด 14 ตุลาคม 2516 สถานการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในการขัดแย้งเชิงอำนาจ รวมถึงการทำรัฐประหารเพื่อคงดำรงไว้ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประมุขได้ถูกกำหนดขึ้นโดยรัฐบาลพลเรือนและรัฐบาลซึ่งทหารควบคุมอำนาจ ดังนั้น การดูแลความเป็นส่วนรวมโดยส่วนกลางหมายถึงอำนาจทางรัฐได้ใช้ระบบการสั่งการจากส่วนกลางเป็นแนวทางการบริหารผ่านเส้นทางโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน โดยสิ่งที่มีได้เดินเคียงคู่กับความเติบโตของบ้านเมือง นั่นคือ รากฐานทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนเศรษฐกิจของชุมชน

2. การเป็นสมัยใหม่ของไทยกับแนวคิดชุมชน แนวคิดในการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนได้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม การเกิดคุณูปการแก่วงวิชาการศึกษาของไทยพร้อมการยกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ปรากฏเชิงประจักษ์ ในที่นี้สามารถจำแนกผลงานและบุคคลพร้อมประโยชน์ของระดับชุมชนที่ถูกขนานนามในยุคหลังว่าเป็นกลุ่มรากหญ้าได้ถูกนำมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนา โดยใช้กับสภาพของชุมชนเป็นฐานในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ในที่นี้สามารถสรุปความคิดเห็นซึ่งสัมพันธ์กับนิยามใหม่ว่า การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน

2.1 การศึกษาแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจากข้อเสนอของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี และนักวิชาการท่านอื่นๆ ซึ่งนำแนวคิดของชุมชนจากงานคติชนวิทยา งานพัฒนามนุษย์ งานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน ดังข้อเสนอของนักวิชาการที่มีชื่อเสียงได้เริ่มจุดประกายให้สังคมโดยรวมได้เกิดความตระหนักในตนเองเพื่อมองความเป็นรากฐานอันดีงามของสังคมและวัฒนธรรมไทย แนวคิดในการพัฒนาสังคมร่วมกับการสร้างความเป็นเครือข่ายภายใต้ค่านิยมของสังคมสมานูภาพ หรือประชาสังคม ดังที่นายแพทย์ ประเวศ วะสี เสนอพร้อมการผลักดันเข้าสู่วาระแห่งชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) โดยมีสาระสำคัญหลักให้สังคมไทยยึดสถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นหลักของการพัฒนา และในฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) รัฐได้บรรจุยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเป็นถึงหนึ่งในแผนฯ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2553, 150-159)

2.2 แนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนกับการเป็นสมัยใหม่ จากการปฏิบัติจริงที่ประสบความสำเร็จในการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นและการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยใช้พลังความเข้มแข็งของชุมชน ดังปรากฏในผลงานการศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์ อันเป็นที่มาของคำว่า “สิทธิของชุมชน” จากการผลักดันของกลุ่มนักวิชาการและองค์กรเอกชนที่มีต่อการสนับสนุนอำนาจของชาวบ้านเพื่อต้านกระแสระบบทุนนิยมจึงส่งผลดีในด้านการนำแนวคิดของความเป็นชุมชนที่มีฐานอำนาจตามกฎหมาย ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และการมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

2.3 ข้อเสนอแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นทางเลือก เป็นเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทยปัจจุบัน ในที่นี้ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้นำเสนอส่วนสุดท้ายของปาฐกถา ซึ่งบรรยายในการสัมมนาเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองประจำปี 2552 เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 เรื่อง ทิศทางประเทศไทยในพัฒนาการเศรษฐกิจสังคมโลก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2553, 163-167)

1) สังคมชนชาติไทยและสังคมไทยในประเทศไทยเป็นสังคมแบบชุมชน ในที่นี้สืบสานจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชาติและประวัติศาสตร์ชาติไทย แต่สิ่งที่ปรากฏในปัจจุบันที่ส่งผลให้สังคมมองข้ามความเป็นชุมชนโดยอิทธิพลของระบบทุนนิยมได้เข้ามาบดบังก่อให้เกิดการขายแรงงานพร้อมการผลักดันเองไปสู่ระบบการพึ่งพาภายนอก ถ้าหากศึกษาการรับ การปรับตัวของชุมชนพบว่า ชุมชนสามารถรวมตัวในลักษณะของกลุ่ม มีเครือข่าย มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายใต้หลักมนุษยธรรมคือ ความมีน้ำใจอันเกิดจากการอบรมสั่งสอนและการเห็นแบบอย่างปฏิบัติกันในชุมชน วัฒนธรรมชุมชนมีการช่วยเหลือแก่กันมิใช่วัฒนธรรมแบบปัจเจกชน

2) ทิศทางการพัฒนาประเทศ คือ ในชุมชนเกิดการพัฒนาตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ มีศักดิ์ศรี ระดมพลังและนำมาคนส่วนใหญ่ของชุมชนได้ โดยระบบพึ่งพากล่าวโดยสรุป

(1) การสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและเครือข่ายชุมชน การรักษาที่ดินทำกิน สถาบันครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง ชุมชนร้อยรัดเศรษฐกิจชุมชนให้สอดคล้องประสานกับระบบเศรษฐกิจทุน โดยที่รากฐานของตนมิได้สูญหายไป

(2) รัฐส่งเสริมให้ท้องถิ่นได้จัดการตนเองให้มากที่สุด โดยระดมสรรพกำลังจากท้องถิ่น ไทยให้การยอมรับรูปแบบของโลกตะวันตกในด้านความเจริญ เทคโนโลยี ในการผลิตลดการ แข่งขันกันเองอันส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการ ยกฐานะสังคมไทยให้มีความเข้มแข็งในชุมชน ทั้งนี้ภาพในชุมชนซึ่งมีรากฐานอันดีงามจากความ มีน้ำใจ เคารพและปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาในการถ่ายทอดความเมตตากรุณาต่อกัน

3) ข้อเสนอแนะให้รัฐปรับเปลี่ยนตนเอง รัฐมีฐานะเป็นองค์กรราชการ การที่จะทำให้เกิด การเป็นสมัยใหม่ (modernization) ซึ่งก้าวผ่านการบริหารจากระบบจารีตนิยม (traditional) ในที่นี้ มิได้แยกกันโดยเด็ดขาดแต่ให้แบ่งหน้าที่ หากเป็นปัญหาสังคมโดยรวมให้เป็นหน้าที่และความ รับผิดชอบของรัฐร่วมกับชุมชน การเปิดโอกาสให้ภาคเกษตรกรรมของชุมชนเป็นสังคมท้องถิ่นแบบ สมัยใหม่ที่พัฒนาจากสังคมระดับเล็กสู่การรวมกลุ่ม เครือข่ายมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่กัน การ เคารพในสิทธิของชุมชนใน 5 เรื่อง ได้แก่ การทำมาหากิน การศึกษา การใช้ทรัพยากรอย่างเป็น ธรรมและยั่งยืน การสื่อสาร เช่น วิทยุชุมชน ระบบการเงินของชุมชน การโยงยึดของสังคมไทย การ รวมเป็นชุมชนของชาวบ้านด้วยความสมัครใจจากหน่วยย่อยเล็กๆ ขึ้นมา และสร้างเป็นเครือข่าย อันจะช่วยลดความคิดของการมีชนชั้นอันเป็นที่มาของความเหลื่อมล้ำทางสังคม

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ ได้นำผลการศึกษาวิจัยที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน อันเกิดจากการพัฒนาทางกายภาพซึ่งมีการนำความเจริญยุคใหม่ อาทิ การตัดถนนผ่านชุมชน แต่ คนในชุมชนคงรวมกลุ่มและดำรงตนในฐานะคนของชุมชนโดยมีวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน รองรับความเป็นท้องถิ่นในรูปแบบของการรักษาวัฒนธรรมชุมชน สำหรับกลุ่มที่สองจัดเป็น การศึกษาเชิงวิพากษ์จากสภาพการณ์ที่ปรากฏจากนโยบายในการเปลี่ยนแปลง ศึกษาสำรวจด้าน การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ การนำแนวคิดและทฤษฎีทางการศึกษามานุษยวิทยา และกลุ่มที่ สามเป็นกลุ่มที่ศึกษาสัมพันธ์กับชุมชนป้อมมหากาฬโดยศึกษาวิพากษ์จากทฤษฎีที่สัมพันธ์การ วิพากษ์ ในทฤษฎีหลังสมัยอาณานิคม (post modernism) ในที่นี้ผลงานวิจัยทั้ง 3 กลุ่ม มีดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ศึกษาผลจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนโดยรัฐเป็นผู้นำการ เปลี่ยนแปลงด้วยการตัดถนนผ่านพื้นที่เพื่อสร้างความเจริญยุคใหม่ อีกทั้งการนำความ สะดวกสบาย พร้อมการขยายตัวของชุมชนเข้าสู่ชุมชน การศึกษาในกลุ่มนี้ประกอบด้วย สุกัญญา สุขฉายา และนันทิยา สว่างวุฒิธรรม (2546) : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ ของชาวคลองภูมิ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร ทำการศึกษาพื้นที่เขตยานนาวาเดิมเป็นพื้นที่

เก่าแก่ซึ่งรวมความหลากหลายของกลุ่มคนหลายเชื้อชาติ แยก มอญ จีน ไทย อยู่ร่วมกันและประกอบอาชีพหลักในด้านการเกษตรรวมกับการค้าขาย พื้นที่คลองภูมิเป็นพื้นที่สวนผลไม้ที่มีความร่มรื่นและชาวสวนยังคงรักษาความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างโดยการตัดถนนย่านพระราม 3 ก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงจากสภาพภายนอกได้ส่งผลในด้านการดำรงชีวิต ราคาที่ดินสูงขึ้น แต่ความเป็นอัตลักษณ์ของชาวคลองภูมิในด้านสังคมและวัฒนธรรมยังคงมีความมั่นคงโดยรากฐานของชุมชนดั้งเดิมที่มีการรวมกลุ่มกัน ดังนั้น การทำบุญประเพณีของชุมชนซึ่งเคยปฏิบัติในบรรพชนยังคงถือปฏิบัติในชุมชนอย่างไม่ขาดสายโดยเฉพาะการจัดประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

ธัญญา ชีวภรณ์วัฒน์ (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำพู ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่แห่งนี้มีความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเริ่มแรกกับการก่อตั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับแม่น้ำลำคลอง วิถีชีวิตของผู้คนจะมีความเรียบง่าย มีลักษณะเฉพาะทางด้านสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ต่อมาเมื่อพื้นที่ขยายตัวด้านกายภาพอันเกิดจากนโยบายของบ้านเมืองในการพัฒนาการคมนาคมทางบกได้ส่งผลในด้านการเปลี่ยนแปลงในด้านการใช้ที่ดิน รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของพื้นที่การค้าขายในเวลาต่อมากับการเปลี่ยนแปลงการค้าขายและการใช้ที่ดินในพื้นที่บางลำพู ซึ่งส่งผลให้สภาพการค้าขายดั้งเดิมในรูปของตลาดได้สูญเสียใหม่ สภาพปัจจุบันบทบาทใหม่ย่านบางลำพูถูกรองรับความเติบโตของเศรษฐกิจระบบทุนนิยม พื้นที่ซึ่งเคยเป็นตลาดและที่อยู่อาศัยโดยมีวังและวัดเป็นแกนนำในอดีตในขณะนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่พานิชยกรรมที่สำคัญและในด้านการขายสินค้าที่ระลึกและแหล่งที่พักของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ รวมทั้งธุรกิจด้านการบริการ

วีณา เขียมประไพ (2550 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตชุมชนคลองบางกอกน้อย ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนคลองบางกอกน้อยมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับลำน้ำทั้งการประกอบอาชีพ การอุปโภค การสัญจรติดต่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ภายนอก ก่อให้เกิดภูมิปัญญาซึ่งสร้างสรรค์จากประสบการณ์ที่สั่งสมกันมาของชุมชนชาวน้ำ จวบจนรัฐพัฒนาบ้านเมืองด้วยการสร้างเส้นทางถนนเข้าสู่ชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคม ซึ่งจะพบว่าถนนเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งของสาเหตุที่ทำให้พื้นที่แตกต่างไปจากเดิม เนื่องจากถนนมีลักษณะรูปธรรมและเป็นตัวเชื่อมโยงปัจจัยอื่นเข้าสู่ชุมชน จึงเห็นได้เด่นชัดมากกว่าบทบาทของรัฐและอำนาจทุนที่ให้ความหมายแก่พื้นที่ ในแต่ละช่วงเวลาจากเดิมที่มีความสำคัญทางด้านเกษตรกรรมทำสวนผลไม้ปรับเปลี่ยนเป็นการให้ความหมายว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยใกล้ศูนย์กลางกรุงเทพมหานครเมื่อประเทศมีการขยายตัวภาคอุตสาหกรรมและบริการ รวมถึงการให้ความหมาย

ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบชุมชนริมน้ำ แม้ว่าปัจจุบันจะมีเขื่อนคอนกรีตเป็นผนังกั้นน้ำ ตามความหมายอีกประการหนึ่งที่ได้รับคือคลองบางกอกน้อยเป็นแนวระบายน้ำของ

กรุงเทพมหานครก็ตาม ความหมายที่ให้แกพื้นที่โดยส่วนรวมของรัฐได้รับการสนองตอบจากนักลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ซึ่งก่อสร้างที่พักอาศัยเป็นจำนวนมากในชุมชน เช่นเดียวกับอำนาจทุนภายนอกที่กล่าวถึงชุมชนคลองบางกอกน้อยว่ายังคงมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม มีการค้าขายแบบตลาดน้ำ ซึ่งเป็นเพียงจินตภาพเพื่อประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว

แม้ว่าสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่จะแตกต่างจากเดิม แต่วิถีวัฒนธรรมของชุมชนหลายอย่างยังคงสืบเนื่องต่อมา โดยเฉพาะความศรัทธาต่อลัทธิศาสนาซึ่งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันของชุมชน ขณะเดียวกันการรับวัฒนธรรมใหม่ก็ได้ทดแทนภูมิปัญญาดั้งเดิมทั้งหมด แต่เป็นการผสมผสานการประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพซึ่งเปลี่ยนไปตามสังคมยุคโลกาภิวัตน์ อันเป็นยุคที่กระแสทุนนิยม บริโภคนิยมแพร่หลาย เกิดชุมชนรูปแบบใหม่ทับซ้อนในชุมชนที่มีขอบเขตพื้นที่ อันแสดงถึงความเป็นพลวัตของวิถีชีวิตมนุษย์ที่ยอมต้องเคลื่อนไหวและผันแปรไปตามกาลเวลาและบริบทที่แวดล้อม

สุมาลี หวังพุมิ (2546 : 251) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า ด้านการตั้งถิ่นฐาน ปรากฏว่ามีหมู่บ้านหลัก 12 หมู่บ้าน บ้านส่วนใหญ่ตั้งชื่อตามสภาพภูมิศาสตร์ การเลือกแหล่งตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ยึดแหล่งน้ำ การคมนาคมขนส่ง และการประกอบอาชีพ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานจำแนกได้ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบจับกลุ่ม และรูปแบบเรียงยาว ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นแบบติดดิน พื้นบ้านทำด้วยปูนซีเมนต์ ฝาบ้านทำด้วยปูนซีเมนต์ หลังคามุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ โครงสร้างของบ้านทำด้วยปูนซีเมนต์และไม้ บางบ้านมีห้องนอน 1 - 2 ห้อง หน้าบ้านเป็นที่โล่ง ใช้ทำงานเอนกประสงค์ ด้านเศรษฐกิจ ปรากฏว่าการผลิตที่เป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ คือ การประมงพื้นบ้าน การเลี้ยงปลาในกระชัง การทำสวนยางพารา การทำนา และอาชีพรับจ้าง การจำหน่าย มีร้านค้า ตลาดนัด ซื่อขาย ณ แหล่งผลิต และขายนอกชุมชน การจ่ายแจกส่วนใหญ่เป็นไปตามจารีตประเพณีแม้จะลดลงบ้างก็ตาม ส่วนการบริโภคทั้งบริโภคสินค้าสิ้นเปลือง และสินค้าคงทนเหมือนชนบทไทยทั่วไป ส่วนด้านสังคมและวัฒนธรรม ปรากฏว่าการปกครองมีทั้งใช้กฎหมายและจารีตประเพณี การคมนาคมขนส่งสะดวก โดยเฉพาะทางบก การศึกษา คนส่วนใหญ่เรียนจบระดับประถมศึกษา เกี่ยวกับศาสนา ชาวบ้านร้อยละ 80 นับถือศาสนาอิสลาม ที่เหลือร้อยละ 20 นับถือศาสนาพุทธ สำหรับความเชื่อนั้น ชาวบ้านตำบลนาทับมีความเชื่อมั่นเหนือธรรมชาติ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามเป็นความเชื่อเกี่ยวกับดวงวัน เวลา ที่เป็นมงคลและไม่เป็นมงคล ในการเริ่มต้น

ทำกิจกรรมต่างๆ หรือแม้แต่การประกอบอาชีพก็ตาม เพื่อเกี่ยวกับทิศและตำแหน่งในการตั้งถิ่นฐาน ประเพณี มีทั้งประเพณีของชาวไทยอิสลามและชาวไทยพุทธ ในรอบปีและประเพณีในรอบชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่เคร่งครัดในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีทั้งประเพณีในรอบปีและประเพณีในรอบชีวิต

ศิริวรรณ ยิ้มละมัย (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตชาวบ้านสงขลา ตำบลนาเกลือ อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านสงขลาเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีความรักความสามัคคีในหมู่คณะ ยึดมั่นในระบบอาวุโส เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ประกอบอาชีพการทำประมง มีความเชื่อเรื่องพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติ อันเป็นผลต่อการดำเนินชีวิตที่ได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามกระแสสังคมของโลกไร้พรมแดน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย เพราะเป็นชุมชนริมน้ำ แม้ปัจจุบันความเจริญจากภายนอกจะเข้ามามีอิทธิพลต่อคนในท้องถิ่นก็ตาม ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความเป็นชุมชนดั้งเดิมได้ทั้งหมด ชาวบ้านยังคงให้ความเคารพศรัทธาต่อหลวงพ่อดโต หลวงพ่อศักดิ์สิทธิ์ และเป็นศูนย์รวมความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน มีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีการเล่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ตามความเหมาะสม แม้จะมีบางประเพณีที่ถูกกลืนหายไปบ้าง และในชุมชนนี้ยังคงความเป็นชุมชนท้องถิ่น มีความเกื้อกูล เอื้อเฟื้อให้แก่กันและกัน ซึ่งไม่สามารถพบได้ในชุมชนเมือง

อรอุมา แก่นแก้ว (2550 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการศึกษาวัฒนธรรมวัดและวิถีชีวิตของชาวมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า วัฒนธรรมวัดภูมิบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวมอญเกาะเกร็ดทั้งชีวิตประจำวัน และในงานเทศกาลประเพณี ชาวมอญเกาะเกร็ดให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์ และสืบทอดเทศกาลงานประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษวัดเข้ามามีบทบาทแทนความคิด ความเชื่อ และความศรัทธาที่ชาวมอญเกาะเกร็ดมีต่อพิธีกรรมในงานเทศกาลต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า วัดถูกเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาของผู้คนในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม วัฒนธรรมวัดทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวจากอดีตสู่ปัจจุบัน แต่ละสังคมมีความต้องการวัฒนธรรมวัดและมีความสามารถในการผลิตวัดได้แตกต่างกัน เนื่องจากความชำนาญ ความต้องการของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน ซึ่งความชำนาญนี้อาจมีข้อจำกัดทางชาติพันธุ์ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ทำให้การผลิตชิ้นงานขึ้นอยู่กับความต้องการของสังคม ถึงแม้เวลาจะผ่านไปแต่วัดก็ยังคงทำหน้าที่ตอบสนองความ

ต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ トラบเท่าที่มนุษย์ยังมีความต้องการในการใช้
วัตถุในชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมวัตถุจึงมีหน้าที่ต่อมนุษย์และสังคมของมนุษย์ รักษาความเป็น
เอกลักษณ์ของชนชาติ สืบสานพัฒนาความคิดของมนุษย์ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา
วัฒนธรรม ศิลปะ ของผู้คนในสังคม

วันวิสา อุ่นขจร (2549: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ของในภาคตะวันออกเฉียง
กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของที่ตำบลคลองพลู กิ่งอำเภอเขาชัยสน จังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัย
พบว่า นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจการสร้างความทันสมัยในด้านต่างๆ ตามนโยบายการพัฒนา
เช่น การตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน การนำไฟฟ้าเข้ามาในชุมชน และนำเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ
เข้ามาในชุมชน ทำให้การดำเนินชีวิตวัฒนธรรมและประเพณีบางส่วนของชาวของที่คลองพลู
เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือความเจริญทางด้านวัตถุทำให้ชาวของต้องการสินค้าและบริการ
ต่างๆ มากขึ้น แต่รายได้ก็ยังคงมาจากการทำการเกษตร ทำสวนผลไม้ ซึ่งยังมีการเสียเปรียบพ่อค้า
คนกลางอยู่เสมอจนกระทั่งปัจจุบัน

วิวัฒน์ชัย บุญญานุกาศ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของ
ประชาชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญบ้านเกาะเกร็ด อำเภอ
ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1. ชาวมอญเริ่มเข้ามาอยู่ที่บ้านเกาะเกร็ดในสมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบอาชีพทำ
เครื่องปั้นดินเผา มีนิสัยรักสงบ เลื่อมใสพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้จากการสร้างวัดขึ้นอย่าง
สวยงาม และเป็นมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ชาวมอญยังชอบงานประเพณี
2. ลักษณะการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมใน
การอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนในกิจกรรมการทำบุญในวันสงกรานต์เป็นประจำสูงกว่ากิจกรรมอื่นๆ
เพราะเป็นประเพณีที่แสดงออกได้ถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และขอพรผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นงานบุญ
ใหญ่ประจำปีของชาวมอญเกาะเกร็ด นอกจากนี้ยังมีประเพณีงานศพ มอญทุกคนจะต้องไป
ร่วมงานโดยไม่ต้องบอกกล่าว
3. ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนมอญโดยรวม พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ใน
เกณฑ์ระดับปานกลาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวมอญยังคงมีการสืบทอดทางวัฒนธรรมไว้ใน
ท่ามกลางสังคมที่กำลังมีความเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์

สุกัญญา บุรณเดชาชัย (2549 : 47-67) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตและกระบวนการทำ
ประมง : กรณีศึกษาหมู่บ้านหาดวอนนภา หมู่ที่ 4 ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
ผลการวิจัยใช้กรอบแนวคิด 1) วัฒนธรรมการประมง ซึ่งประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจกลุ่มสังคม

ความเชื่อ ประกอบพิธีกรรม 2) องค์รวม หมายถึง ภาพรวมของข้อมูลพื้นฐานของพฤติกรรมต่างๆ เช่น ครอบครัว ประชากร เศรษฐกิจ การเมือง 3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ศึกษาว่าวิธีการทำประมงของคนในหมู่บ้านหาดวอนนภามีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีทางการผลิตอย่างไรจากอดีตถึงปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ศึกษาไว้ถึงลักษณะทางกายภาพทางประชากร วัฒนธรรม ระบบครอบครัวและเครือญาติ ประวัติและพัฒนาการของชุมชนหาดวอนนภา มีกลุ่มทางสังคม เช่น กลุ่มทำประมง กลุ่มถักสานเครื่องมือทำมาหากิน กลุ่มสมุนไพร กลุ่มสตรีแสนสุข มีการจัดชนชั้นสังคม ได้แก่ พระสงฆ์ ข้าราชการ นักธุรกิจ นักการเมือง ผู้นำชุมชน และชาวบ้านทั่วไป ส่วนประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในรอบปีของชาวหาดวอนนภาสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) ทำบุญตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร จัดในเดือนมกราคม 2) วันมาฆบูชา จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร จัดในเดือนมีนาคม 3) ประเพณีสงกรานต์ จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร รดน้ำผู้ใหญ่ จัดในเดือนเมษายน 4) ประเพณีก่อพระทรายวันไหล จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร ก่อพระทรายเดือนเมษายน 5) ตรุษไทยตรุษสงกรานต์ จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร ขนทรายเข้าวัด จัดงานในเดือนเมษายน 6) วันวิสาขบูชา จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร จัดงานในเดือนพฤษภาคม 7) วันอาสาฬหบูชา เข้าพรรษา กิจกรรมทำบุญตักบาตร แห่เทียน จัดงานในเดือนกรกฎาคม 8) วันออกพรรษา โดยมีกิจกรรมทำบุญตักบาตร จัดงานในเดือนตุลาคม 9) ทำบุญกลางบ้าน วันลอยกระทง โดยมีกิจกรรมทำบุญตักบาตร และลอยกระทง โดยการจัดงานเดือนพฤศจิกายน บ้านหาดวอนนภานั้นมีสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน คือ วัด โรงเรียน ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์วิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยบูรพา และหอกระจายข่าว เป็นต้น

เสรี ชาเลลา และคณะ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนรอบบึงบอระเพ็ด ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนรอบบึงบอระเพ็ด คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การขยายตัวของประชากร พบว่า ชุมชนรอบบึงบอระเพ็ดมีการขยายตัวของประชากรสูง จะเห็นได้จากการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของประชากรเพิ่มขึ้น การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการประกอบอาชีพมีปริมาณลดลง ดังนั้น การประกอบอาชีพจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประชากรในชุมชนรอบบึงบอระเพ็ด การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยโดยที่คนในชุมชนไม่รู้ตัว และขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าที่สุด ผู้ประกอบการมีความเห็นแก่ตัวในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย และประชาชนยังขาดจิตสำนึก ตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย และประชาชนยังขาดจิตสำนึก ตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมและประหยัด จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง สำหรับ

ปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ได้แก่ การหลั่งไหลทางวัฒนธรรม มีการใช้เครื่องมือทันสมัยมาแทนอุปกรณ์การผลิตแบบดั้งเดิม และยังเป็นปัจจัยที่เป็นตัวเร่งให้ปัจจัยภายในเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น สื่อต่างๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ศึกษาเชิงวิพากษ์จากสภาพการณ์ที่ปรากฏจากนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อนำรูปแบบใหม่ให้ปรากฏในพื้นที่เดิม ซึ่งการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องของสรุปได้ดังนี้

กนกวรรณ ชัยทัต (2548 : 110 - 111) ศึกษาเรื่องการสร้างความเป็นสมัยใหม่ด้วยมิติวัฒนธรรม: มุมมองเรื่องพื้นที่ศึกษาจากพระราชวังดุสิต - วัดเบญจมบพิตร - ถนนราชดำเนิน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ผลการศึกษาพบว่า พระราชวังสวนดุสิต วัดเบญจมบพิตร ตลอดจนถนนราชดำเนินจะพบว่ามีการจัดระเบียบและเป็นพื้นที่ใช้สอยโดยมุ่งความมีอรรถประโยชน์มากกว่าเหตุผล การสร้างพระราชวังสวนดุสิตเพื่อต้องการสวนสำหรับเดินพักผ่อน หรือการสร้างถนนราชดำเนินเพื่อให้เป็นพื้นที่ส่งงามเสริมส่งทั้งพระนครและพื้นที่พระราชวังสวนดุสิตให้ดูโอ้อ่างยิ่งขึ้น จากประกาศต่างๆ ในช่วงเดียวกันนั้นได้สะท้อนถึงความพยายามที่จะนำ “ชีวิตสมัยใหม่” มาสู่พระนครเป็นชีวิตแบบที่ฝรั่งและชนชั้นนำสยามหัวใหม่ดูแล้วเป็นที่เจริญตาเจริญใจ ซึ่งชีวิตแบบใหม่ที่อยู่ากจะให้เกิดขึ้นจะได้ไหลล้นไปอย่างสอดคล้องกับพระนครที่ถูกปฏิรูปขึ้นใหม่จนมีหน้าตาผิดไปจากเดิม คือเป็นแบบฝรั่งมากขึ้นและที่สำคัญมีลักษณะเป็น “พื้นที่อย่างใหม่” ที่หลุดไปจากคติเรื่องพื้นที่อย่างเดิมโดยสิ้นเชิง ในขณะที่เป้าหมายหลักของพระราชพิธีภายใต้ระบอบโบราณ (หรือจารีต) ชัดแย้งกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ พิธีกรรมงานฉลองใหม่ที่กำหนดในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 กลับมีจุดเน้นที่เรื่องความเกี่ยวพันผูกมัดระหว่างพลเมืองของรัฐประชาชาติสมัยใหม่กับพระมหากษัตริย์ ผู้มีอำนาจทางการเมืองลงจึงต้องสร้างดุลยภาพใหม่ผ่านการแสดงออกต่อสาธารณะในฐานะประชาชาติ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นผลพวงของการทำให้เป็นสิ่งใหม่ด้วยมิติวัฒนธรรมอันเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการปฏิรูปสังคมสยามนับแต่นั้นมา

ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล (2547) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร พบว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ทางด้านกายภาพเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของรัฐและการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่มีผลกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่แห่งนี้มาตามลำดับ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับสภาพชีวิตของผู้คนต่างมีความสัมพันธ์และกิจกรรมการใช้พื้นที่อย่างแน่นแฟ้น แต่ในการพัฒนาและอนุรักษ์ที่เข้ามาสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ไม่ได้มี

การพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง จึงทำให้สภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบันถูกทำลายไปและยังเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง สำหรับแนวโน้มของสภาพชีวิตสังคมเมืองในอนาคต ผลการศึกษานำมาสู่ข้อเสนอแนะแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่มีการพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง โดยเสนอแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้มีความสอดคล้องกันระหว่างผู้คน กิจกรรม และการใช้พื้นที่เพื่อยังคงไว้ซึ่งชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่

อมร บุญต่อ (2546) ศึกษาเรื่องการศึกษาโครงสร้างอำนาจของชุมชนในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาชุมชนราชผาติภูมิรวมใจ ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณเชิงสะพานกรุงธนบุรีด้านศาลเจ้าแม่ทับทิมกับพื้นที่ด้านวัดราชผาติการามมีลักษณะผิวดินผาย มีขนาดเล็กและผู้คนที่ย้ายฐานะยากจน ผู้มีอำนาจในการต่อรองน้อยที่สุด เป็นผู้เสียเปรียบในสังคมตลอดมา แต่สามารถเอาตัวรอดและดำรงอยู่ท่ามกลางสภาพสังคมที่ซับซ้อนได้ ซึ่งครัวเรือนในชุมชนต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ตัวโครงสร้างทางสังคมส่วนอื่นจากภาครัฐผ่านตัวกลางที่เรียกว่าโครงสร้างอำนาจ อันประกอบด้วยชนชั้นผู้นำของชุมชนผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางความเป็นอยู่ของชุมชนจากการศึกษาการขึ้นมาเป็นผู้นำชุมชนชาวชุมชนให้ความสำคัญกับปัจจัยทรัพยากรทางอำนาจในตัวแปรอายุ การศึกษา และความสามารถโดยที่การรับรู้ของชาวชุมชนตรงกับความเป็นจริง และมีการตัดสินใจ โดยที่การรับรู้ไม่ตรงกับความเป็นจริงในตัวแปร อาชีพ ฐานะและนิสัย บุคลิกภาพ แต่ทั้งนี้ชาวชุมชนมิได้ให้ความสำคัญกับตัวแปรเพศแต่อย่างใด

การบริหารและดำเนินการของชุมชนยังยึดการทำงานแบบวิถีชาวบ้านยังมีได้มีหลักการธรรมาภิบาล (Good Governance) แต่จะยึดถือความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ซึ่งได้รับจากนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนยังมิได้สัมพันธ์กับกฎหมายระดับท้องถิ่นชุมชนให้ความสำคัญในด้านการสนับสนุนจากการอุปถัมภ์จากภายนอก การบริหารและการจัดการภายในยังมีได้เป็นชุมชนเมือง ชุมชนควรมีการปรับตัวในด้านผลประโยชน์ของส่วนรวมเพื่อพัฒนาให้ชุมชนเป็นชุมชนที่ดำรงความเป็นชุมชนเมืองที่ให้ความสำคัญในการบริหารที่ประชาชนมีส่วนร่วม

เดือนเต็มดวง บุญคง (2548 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการคงอยู่ของชุมชนพักอาศัยสำหรับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ : กรณีศึกษาชุมชนหลังวัดราชนันทดา ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนินและพื้นที่บริเวณต่อเนื่อง การศึกษาถึงการคงอยู่ของชุมชนและวิถีชีวิตของประชาชน จะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดความเข้าใจอันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมได้ โดยแบ่งการศึกษาถึงการคงอยู่ของชุมชนออกเป็น 2 ส่วน คือ ศึกษาจากการ

สำรวจสภาพปัจจุบันของชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรอบ มาวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์ที่ได้จากการค้นคว้าทางเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง สร้างเป็นประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งจะทำให้ภาพของวิถีชีวิตในปัจจุบันที่ต่อเนื่องกันมาจากอดีตมีความชัดเจน และการศึกษาคือแรงเกาะเกี่ยวในชุมชนซึ่งเป็นแรงดึงให้ประชากรยังคงดำรงอยู่ในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน โดยการสัมภาษณ์ชาวชุมชนเพื่อนำตัวแปรที่พบทั้งในปัจจุบันและอดีตวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของแรงเกาะเกี่ยวที่มีอยู่ในชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า การคงอยู่ของชุมชนหลังวัตรชาวนัดดาเป็นผลอันเนื่องมาจาก ที่ตั้งของพื้นที่ตั้งพร้อมทางด้านกายภาพ คือ สาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการเข้าถึงแหล่งงาน ในช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและอายุของการอยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีกลุ่มที่อยู่อาศัยมานานกว่า 50 ปี ถึง 1 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่าง เป็นตัวแปรที่สำคัญที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับแรงเกาะเกี่ยวภายในอื่น ๆ หลายตัวแปร โดยพบว่าตัวแปรดังกล่าวจะปรากฏมากขึ้นกับกลุ่มที่อยู่มานาน ดังนี้ 1) การครอบครองที่อยู่อาศัยแบบเป็นเจ้าของมีอยู่ร้อยละ 40 จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 2) ความรู้สึกผูกพันในที่อยู่อาศัย พบว่า กลุ่มที่อยู่อาศัยมานานกว่า 50 ปี จะมีความผูกพันในที่อยู่ทุกหลังคาเรือน 3) ความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมากที่สุดในกลุ่มที่อยู่อาศัยมานาน และจะลดลงเป็นลำดับในกลุ่มที่มีอายุการอยู่อาศัยน้อยกว่า 4) การมีเครือข่ายภายในชุมชน พบว่ามี 2 กลุ่มเครือข่ายที่มีการอยู่อาศัยยาวนานกว่า 50 ปี และในบางกลุ่มมีอายุการอยู่อาศัยยาวนานกว่า 100 ปี 5) การไม่มีแบบแผนจะย้ายที่อยู่อาศัย นอกจากนั้นการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุ ซึ่งพบมากในกลุ่มที่อยู่อาศัยมานาน เป็นผู้ที่สามารถให้สัมภาษณ์แบบเล่าย้อนอดีตได้เป็นอย่างดี และนอกจากนั้นยังเป็นผู้ที่มีส่วนทำให้สมาชิกในครอบครัวรุ่นต่อมามีความรู้สึกผูกพันต่อที่อยู่อาศัยและชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนและศักยภาพของพื้นที่แล้วสามารถเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน โดยเริ่มจากการให้ความสำคัญกับกลุ่มประชากรที่มีอายุการอยู่อาศัยในชุมชนมายาวนาน เพราะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในชุมชน ที่จะมีผลต่อแรงเกาะเกี่ยวในด้านอื่นๆ อันจะทำให้เกิดการคงอยู่ของชุมชน ซึ่งเป็นสินทรัพย์ทางสังคมที่จะทำให้การอนุรักษ์และพัฒนาโครงการต่างๆ ของรัฐมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

กาญจนา แก้วเทพ (2533) ได้ศึกษาถึงการดำรงอยู่ของชุมชนในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกหมู่บ้านเพื่อเป็นกรณีศึกษา 10 หมู่บ้าน ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นสังคมเมืองที่มีความเจริญและระบบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ หากแต่คนในชุมชนต่างมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ในขณะที่การบริหารของชุมชนแห่งนี้คนในชุมชนจะรวมตัวกันเพื่อ

การรักษาวัฒนธรรมของชุมชนในลักษณะของการจัดการตนเอง โดยดำเนินการร่วมกับ
กระบวนการพัฒนาและประสานกับหน่วยงานภายนอก เช่น ศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่ การที่
ชุมชนจะดำรงอยู่ได้ข้อที่สำคัญที่สุดคือ การพึ่งตนเอง ปัจจัยที่จะส่งเสริมให้ชุมชนมีการดำรงอยู่
ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และพัฒนา พบว่า ปัจจัยในการดำรงอยู่ได้ทางวัฒนธรรมเริ่มจากมิติ
ทางสังคมที่สามารถเป็นแรงจูงใจให้เกิดการเกาะเกี่ยวกันภายในชุมชน ดังเช่น การมีสถาบันผีปู่ย่า
เป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนร่วมกับปัจจัยอื่นๆ อันประกอบด้วย ความสมบูรณ์ของ
ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ซึ่งทำให้ผู้คนในชุมชนสามารถเลี้ยงตนเองได้ และองค์ประกอบ
อีกปัจจัยหนึ่งนั่นคือ ความสามารถด้านการจัดการความสัมพันธ์กับมิติทางเศรษฐกิจ การเป็น
ชุมชนเกษตรกรรมจะต้องมีความคิดร่วมกันในการขายข้าว การจัดการทรัพยากรน้ำ การสร้าง
สัมพันธภาพระหว่างบุคคล เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งกันเองภายในชุมชน ซึ่งปัจจัยภายในทั้งหมด
นี้จะดำรงอยู่คู่กับวิถีคิดของคนในชุมชน ในการเลือกรับ ปรับเปลี่ยน การรู้เท่าทันในผลกระทบจาก
ระบบทุนนิยม โดยสิ่งที่สำคัญที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนจะต้องเกิดจากการเชื่อเพื่อเชื่อแผ่และ
การรักษาประโยชน์ต่อกัน

เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ (2543) ศึกษาเรื่องปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำคลอง
บางกอกน้อย ซึ่งเป็นชุมชนที่มีอายุยาวนาน ตั้งแต่ก่อนจะมีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาได้ทำ
ให้เส้นทางน้ำได้เปลี่ยนไปกลายเป็นคลองบางกอกน้อย ผู้วิจัยได้ศึกษาในพื้นที่ 18 กิโลเมตร
จากบริเวณปากคลองบางกอกน้อยจนถึงแยกคลองบางกอกใหญ่กับคลองแม่น้ำอ้อม ชุมชนแห่งนี้
เดิมเป็นชุมชนริมน้ำแบบชาวสวนและใช้น้ำเป็นปัจจัยในการดำรงชีพและการสัญจร เมื่อมีการตัด
ถนนรายรอบชุมชนได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำในทุกๆ ด้านหรือ
กล่าวได้ว่า คนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากชุมชนริมน้ำมาเป็นวิถีชีวิตของคนเมืองที่
สลับกันกับคนในชุมชนที่ใช้ชีวิตแบบดั้งเดิม ซึ่งวิถีชีวิตดังกล่าวนี้จะกลายเป็นตามแนวคลอง
การศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬได้มีการศึกษาอย่างละเอียดและลึกซึ้ง จากศาสตร์หลาย
สาขาวิชาและผลการศึกษาดังกล่าวได้ทำการเชิงวิพากษ์ไว้ในที่แตกต่างกัน โดยเริ่มต้นตามลำดับ
ดังนี้

มิติทางสภาพแวดล้อม ซึ่งการศึกษาจะมองความเป็นกายภาพโดยรวมทั้งหมดในอาณา
บริเวณ 4 ไร่ 3 งาน 59.35 ตารางวา และผู้คนที่เข้าไปพำนักอยู่ในพื้นที่ของป้อมมหากาฬเป็น
ปัญหาต่อทัศนียภาพของโบราณสถานซึ่งกรุงเทพมหานครจะดำเนินงานพัฒนาตามโครงการจัด
สภาพแวดล้อมบริเวณป้อมมหากาฬโดยจัดหาที่พำนักให้ผู้พักอาศัยแหล่งใหม่ ขณะเดียวกันให้ทำ
การอนุรักษ์โบราณสถานป้อมมหากาฬให้เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ตามฐานความคิดการ

วางแผนมาจากคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์เพื่อปรับปรุงพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ให้ย้อนยุคดังเช่นความมั่งคั่งในอดีต การศึกษาของผู้ศึกษาในกลุ่มนี้เป็นการมองความจริงจากปัจจุบันกับการนำความมั่งคั่งในอดีตมาปรุงแต่งในสภาพวิถีชีวิตเพื่อให้เมืองมีร่องรอยความสมบูรณ์ในอดีต โดยปฏิเสธผู้คนที่ฟุ้งาก ทั้งนี้ให้นำโครงสร้างของโบราณสถานมาตกแต่งให้สมบูรณ์แบบ ซึ่งข้อสรุปที่ปรากฏจะพาดพิงกับคำว่าสลัมหรือแหล่งเสื่อมโทรมที่ส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพของเมืองหลวง งานศึกษาในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

จิรวรรณ พิเศษสกุลกิจ (2534) ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดสภาพแวดล้อมบริเวณโบราณสถานป้อมมหาภาพหลังจากที่มีความขัดแย้งของกรุงเทพมหานครกับชาวบ้านที่พักอาศัยมาก่อนจนก่อตั้งเป็นชุมชนในปัจจุบัน เนื่องจากเอกชนเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินและผู้ที่เกี่ยวข้องเสียผลประโยชน์ไม่ยินยอมขายในช่วงที่มีการเจรจาตกลงกัน จนกรุงเทพมหานครต้องใช้พระราชกฤษฎีกากำหนดแนวเขตพื้นที่เพื่อเวนคืนที่ดินมาก่อสร้างสวนสาธารณะและอนุรักษ์โบราณสถาน การศึกษาได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของคนในบริเวณใกล้เคียงบริเวณแขวงบวรนิเวศน์ สำราญราษฎร์ บ้านบาตร ป้อมปราบศัตรูพ่าย จำนวน 384 คน ซึ่งผลการศึกษาให้ข้อเสนอแนะต่อกรุงเทพมหานครจัดหาที่อยู่อาศัยแหล่งใหม่ให้กับชาวชุมชนป้อมมหาภาพพร้อมการอนุรักษ์ความเป็นโบราณสถานของป้อมมหาภาพให้เป็นโบราณสถานของกรุงรัตนโกสินทร์ชาติรี ประกิตนันทการ (2549) ศึกษาภายใต้โครงการวิจัยเพื่อจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนป้อมมหาภาพช่วงเวลา 2548 – 2550 ซึ่งการศึกษาได้เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การศึกษาในครั้งนี้ได้เชื่อมโยงความสำคัญของโบราณสถานกับพัฒนาการของชุมชน เพื่อชี้ให้เห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์ชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์เป็นพื้นที่ของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน พร้อมการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของคนที่อยู่คู่กับโบราณสถานแห่งนี้

วีรยา อยววรรณ (2549) ศึกษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหาภาพ กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาได้ให้การสนับสนุนคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นในพื้นที่ป้อมมหาภาพโดยชี้จุดเด่นในบ้านโบราณ วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน พร้อมเสนอแนะให้กรุงเทพมหานครให้การสนับสนุนให้ชุมชนคงดำรงอยู่โดยกรุงเทพมหานครจัดงบประมาณร่วมสนับสนุน

มิติทางสังคม จัดเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับการศึกษาด้านมานุษยวิทยา ซึ่งการมองความจริงจากความเป็นมนุษย์ได้ถูกนำมาตีแผ่ด้านจิตวิญญาณของกลุ่มคนที่ต่อสู้การไล่อพยพของกรุงเทพมหานคร ในที่นี้การศึกษาดังกล่าว ประกอบด้วย

วิภาวรรณ ศิริพรรคชัย (2550) ศึกษาเรื่องเล่าจากชุมชนที่ถูกไล่อพยพหนึ่ง การศึกษาในเรื่องนี้ได้รวบรวมข้อมูลโดยใช้คนในชุมชนเป็นฐานข้อมูลและนำมาอธิบายลักษณะคนในชุมชนป้อมมหากาฬกับการต่อสู้ไว้อย่างเป็นระบบ ซึ่งจำแนกไว้ 5 กลุ่มตามช่วงเวลา พ.ศ. 2535 – 2549 ซึ่งสามารถอธิบายพัฒนาการการต่อสู้ดิ้นรนของคนในชุมชนในแต่ละห้วงเวลาร่วมกับการวิเคราะห์วาทกรรม อำนาจและความรู้ของมิเชล ฟูโกต์ มาเป็นกรอบการวิเคราะห์โดยที่ความรู้ทั้งหมดมาจากการเล่าเรื่องการใช้ชีวิตของคนในชุมชน จำนวน 5 คน การสะท้อนเสียงของประชาชนในชุมชนให้สัมพันธ์กับสิทธิของชุมชน นับเป็นการสะท้อนความคิดเห็นแนวใหม่ที่ทำให้ความลำค้ำระหว่างคนกับพื้นที่จัดเป็นวิถีชีวิตที่คนในสังคมเมืองที่ต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอดนอกจากตัวเองกับอีกหลายชีวิตและเป็นจุดสะท้อนบทบาทของผู้หญิงที่แสดงออกกับการต่อสู้เพื่อให้ชุมชนแห่งนี้ไม่ให้ถูกไล่อพยพจากกรุงเทพมหานคร

ภูริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องชุมชนป้อมมหากาฬ : การสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่สังคม นี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาว่า การสร้างและต่อรองความหมายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ จากสถานการณ์การไล่อพยพชุมชน โดยเป็นแผนจากโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่ดำเนินงานโดยกรุงเทพมหานคร ตามความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีนั้น มีกระบวนการขั้นตอนการสร้าง และต่อรองความหมายอย่างไร โดยเน้นศึกษาไปที่ปรากฏการณ์ความขัดแย้ง ความเป็นคู่ปฏิปักษ์ระหว่างกรุงเทพมหานคร กับชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬ และเมื่อสามารถเข้าใจได้ถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ในพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬแล้วจึงนำมาสรุปเป็นบทเรียน และนำเสนอแผนที่เหมาะสมในการปรับปรุง/พัฒนาพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬต่อไป

โดยการศึกษาวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบกับการวิจัยเอกสาร โดยใช้แนวคิดหลักเป็นแนวคิดในสายสกุลของ คาร์ล มาร์กซ์ ที่เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ที่เน้นในเรื่องความสัมพันธ์ของการผลิต และขยายไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ของชนชั้น โดยการศึกษาที่ใช้แนวคิดของ อองรี เลอเฟบ ในเรื่อง The Production of Space เป็นแนวคิดหลักในการศึกษาซึ่งเลอเฟบได้ ขยายแนวการวิเคราะห์ของมาร์กซ์ ในเรื่องการผลิต ที่เป็นเรื่องของการผลิต/สร้างพื้นที่ ในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม ที่พื้นที่ดำรงอยู่ภายใต้การกดขี่ ชูดรีด จากชั้นชั้นนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจรัฐ

วิธีการศึกษา ผู้วิจัยใช้แนวการศึกษาในแนวทฤษฎีวิพากษ์ ที่เน้นการศึกษาสังคมในฐานะที่ผู้ศึกษามีพันธะผูกพันต่อการปลดปล่อยมนุษยชาติ ให้พ้นจากการทาสกรรม กดขี่ข่มเหง การเอาวัดเอาเปรียบทุกรูปแบบ และเน้นความสำคัญของการเป็นตัวแทนมนุษย์ในความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเน้นการศึกษาโดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม รวมถึงการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็น และไม่เป็นทางการ โดยเน้นการวิเคราะห์ผลการศึกษาร่วมกับชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างผู้ศึกษาและชาวบ้านในชุมชน

จากผลการศึกษารูปได้พบว่าพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬนั้น ไม่ได้มีเพียงความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐเท่านั้น แต่หากยังมีความขัดแย้ง/แตกต่างกันภายในชุมชนดำรงอยู่พร้อมๆ กันด้วย อย่างไรก็ตาม การผลิต/สร้างความหมายของพื้นที่โดยรัฐนั้น เป็นความหมายที่เกิดขึ้นภายใต้แบบแผนทางอำนาจในการกำหนดสร้างพื้นที่ โดยไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนที่เป็นสเต็มเข้าร่วมในการกำหนด หรือให้มีการสร้างพื้นที่ที่สามารถต่อรองกันได้แต่อย่างใด รัฐได้ลดทอนปัญหาความขัดแย้งความแตกต่าง ที่มีอยู่มากมายที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ให้เหลือเพียงส่วนประกอบที่สามารถจัดการได้ด้วยกลไกทางกฎหมาย ในขณะที่การผลิต/สร้างและต่อรองความหมายของชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬนั้นเป็นไปอย่างมีพัฒนาการ ที่คำนึงความแตกต่างที่ดำรงอยู่ในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน เป็นความขัดแย้งที่มีเวทีในการหาข้อตกลงร่วม และเป็นการผลิต/สร้างพื้นที่ที่มีการแสดงออกถึงทั้งการดิ้นรนขัดขึ้นกับอำนาจรัฐ ในขณะที่เดียวกันกับการแสวงหาช่องทางในการประนีประนอมกับโครงการพัฒนาของรัฐ ซึ่งการประกอบกันอยู่ของสิ่งเหล่านี้ นำพื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬไปสู่พื้นที่แห่งความพรั่นพร่ำ/ไม่ชัดเจน

อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาพบว่าในพื้นที่ขนาดเพียง 5 ไร่ บริเวณหลังกำแพงป้อมมหากาฬ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬ ยังสามารถถูกบรรจุไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย ทั้งที่สอดคล้องกัน ขัดแย้งกัน มากมายไปด้วยกลุ่ม องค์ประกอบทางสังคมต่างๆ มากมาย แผนในการพัฒนาเมืองที่มีขนาดใหญ่ และซับซ้อนกว่าชุมชนป้อมมหากาฬมากนัก จึงต้องเป็นแผนที่เปิดโอกาสให้มีการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างจริงจัง ซึ่งนั่นเป็นสิ่งสะท้อนได้ถึง การคำนึงถึงคุณค่า และความเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร การเคารพในสิทธิของความเป็นมนุษย์สิทธิชุมชนที่สมควรมีหน้าที่ในการสนับสนุนให้ชุมชนมีความสามารถ และเห็นถึงศักยภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชนในการกำหนดอนาคตชุมชนของตนเอง

ภาวิณี ไชยภาค (2551 : บทคัดย่อ) การต่อสู้ของผู้หญิงชุมชนป้อมมหากาฬในการต่อต้านการไล่รื้อ โดยกรุงเทพมหานคร (กทม.) นี้ ใช้วิธีวิทยาการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาแนวสังคมวิทยาชีวิตประจำวันผ่านประสบการณ์ชีวิตผู้หญิง 9 คน ที่มีความแตกต่างกันในการเข้ามาอยู่ใน

ชุมชน อายุ การศึกษา อาชีพ สถานภาพครอบครัว ลักษณะการอยู่อาศัย และการร่วมทำกิจกรรม ด้วย 4 คำถามหลักคือ 1) ผู้หญิงใช้ชีวิตประจำวันอย่างไรในสถานการณ์ที่ชุมชนกำลังถูกไล่หรือ 2) ทำไมผู้หญิงถึงต้องออกมาต่อสู้ 3) การต่อสู้ของผู้หญิงมีผลต่อการเคลื่อนไหวของชุมชนอย่างไร 4) ผู้หญิงได้เรียนรู้บทเรียนประสบการณ์จากการต่อสู้ที่ผ่านมาอย่างไร โดยนำแนวคิดสตรีนิยมสาย มาร์กซิสต์ (Marxist Feminist) แนวคิดชีวิตประจำวันของมิลเชล เดอร์เซโต (Michel de Certeau) และแนวคิดการเมืองแบบสตรีนิยม (Feminist Politic) ร่วมอธิบาย

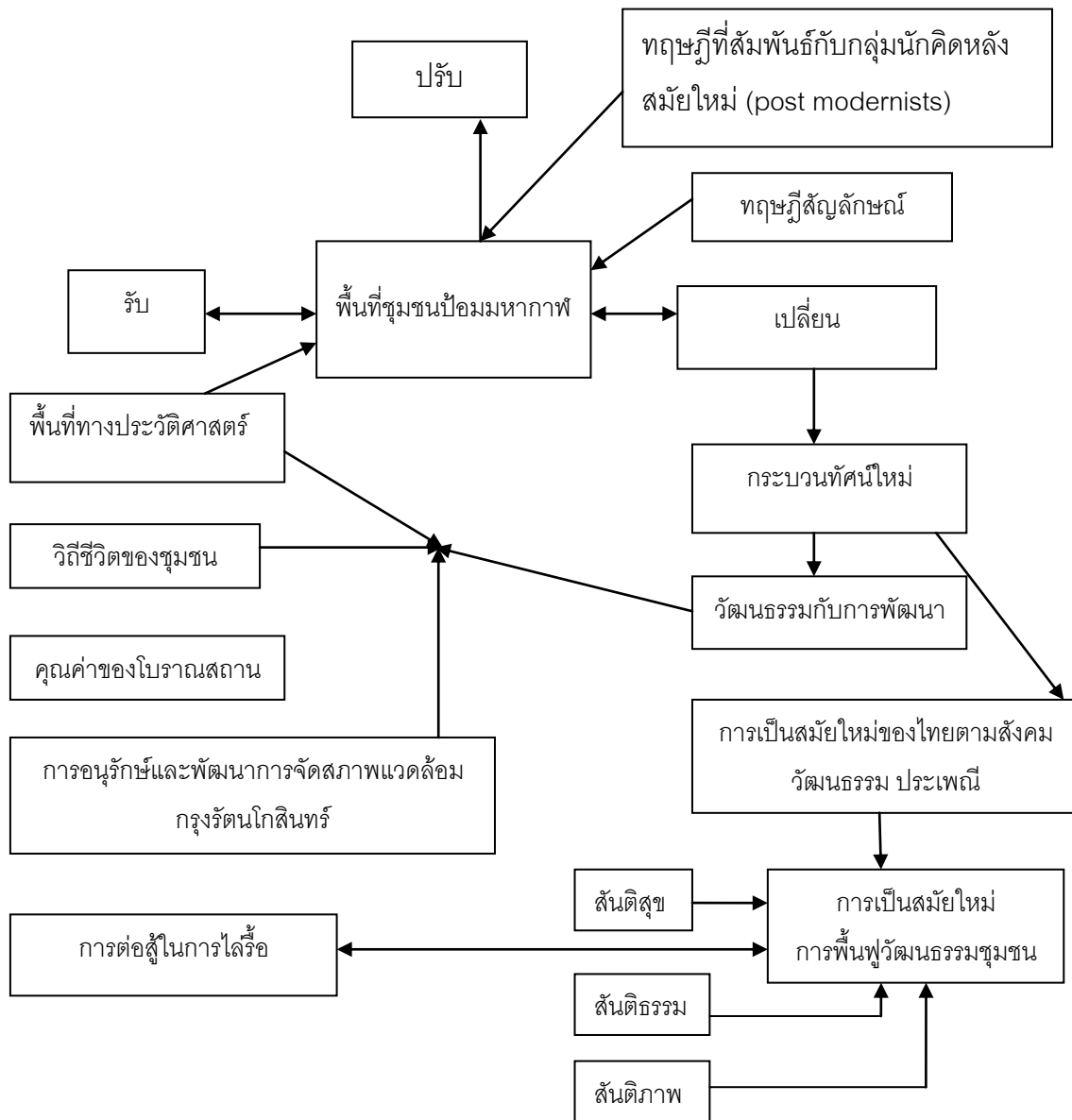
จากการศึกษาพบว่า ความเป็นชุมชนป้อมมหากาฬเกิดขึ้นได้จากการพึ่งพาอาศัยกันบน พื้นฐานของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนมิได้มีเพียง “ประวัติศาสตร์ของพื้นที่” อันเป็นที่มาของการอนุรักษ์ย่านเก่า และการเปิดพื้นที่ให้โล่งเป็นส่วนสาธารณะเท่านั้นที่กำหนดชีวิตผู้คนอย่าง ที่กทม. ประกาศไล่หรือชุมชน แต่ผู้หญิง 9 คนได้ร่วมกัน “สร้าง” ประวัติศาสตร์ จากการใช้ ชีวิตประจำวันเพื่อนำไปสู่การจัดการพื้นที่ที่พวกเธอและเขาสามารถดำเนินชีวิตอยู่ต่อไปได้ควบคู่ ไปกับการทำมาหากินในรูปแบบแรงงานนอกระบบ การขายอาหารราคาถูกเพื่อหล่อเลี้ยงการ ดำรงชีวิตให้กับคนเมือง ในแง่ “บ้าน” สำหรับผู้หญิงชุมชนป้อมมหากาฬจึงเป็นทั้ง “ที่อยู่อาศัย” และ “สถานประกอบการ” เพื่อเลี้ยงชีวิต ครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรอบ ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้ เธอต่อสู้หมัดหน้าตัด

สำหรับการจัดการชีวิตแต่ละวันที่ต้องต่อสู้ของผู้หญิงในฐานะแม่/เมีย หรือลูกสาว แม่ค้า สมาชิกของชุมชน และ/หรือนักกิจกรรมทางสังคม แต่เธอก็สามารถจัดลำดับความสำคัญและ ความสัมพันธ์ระหว่าง “การต่อสู้ในชีวิตส่วนตัว” เพื่อทำมาหากินเลี้ยงปากท้องและ “การต่อสู้ ร่วมกับชุมชน” เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตให้มากขึ้นได้เป็นอย่างดี แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมีส่วน สำคัญในการเสริมพลังอำนาจให้การเคลื่อนไหวของชุมชนบนพื้นฐานการต่อสู้ที่มาจาก การดำรงชีวิต อันเป็นเรื่องส่วนตัวที่ซ้อนทับอยู่กับปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม ซึ่งการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับขบวนการต่อสู้ภาคประชาชนที่ผ่านมา มักจะละเลยในมิตินี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ : มิติใหม่ใน เส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย ใช้กรอบแนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนควรเป็นไปตาม พัฒนาการของชุมชนและท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชน การเห็นคุณค่าของคนเพื่อให้คนกับเมืองได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาร่วมกัน รัฐได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้

ดำรงอยู่และปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนเป็นผู้รักษาชุมชนและโบราณสถานแห่งนี้ โดยมีกฎหมายรองรับในการอยู่ร่วมกันซึ่งทำเป็นกรอบแนวคิดไว้ในภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาพื้นที่ชุมชนอันเป็นที่พักอาศัยและการทำกินของผู้คน การศึกษากำหนดรูปแบบไว้ 3 รูปแบบ กล่าวคือ การรับ ปรับและเปลี่ยนแปลง รูปแบบของการรับ หมายถึง การอธิบายถึงภูมิหลังของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนและเป็นที่มาของอัตลักษณ์ของพื้นที่ซึ่งผู้คนในชุมชนนำมาใช้ในการต่อรองกับอำนาจของรัฐที่จะทำการไล่อพยพพื้นที่แห่งนี้ เพื่อนำมาฟื้นฟูด้านโบราณสถานอันเป็นการนำความสง่างามให้ปรากฏควบคู่กับประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์หรืออาจกล่าวได้ว่าการขออนุญาตความเป็นไทยสำหรับการปรับในพื้นที่ หมายถึง การวิพากษ์เชิงทฤษฎีที่สัมพันธ์กับการแสดงออกของคนในชุมชนทั้งในด้านกฎหมายและด้านสิทธิของชุมชน ร่วมกับวิธีการวิพากษ์เชิงทฤษฎีที่สัมพันธ์ความความเป็นชุมชน ในด้านการนำรูปแบบของการเปลี่ยนซึ่งหมายถึงวิธีการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยใช้รากฐานความเป็นไทยมาเป็นแนวทางในการนำเสนอ

วิธีการศึกษาตามกรอบแนวคิดทั้ง 3 รูปแบบ จะใช้การศึกษาโดยใช้ข้อมูลจากเอกสารที่สัมพันธ์กับการก่อตั้งชุมชน พัฒนาการของพื้นที่กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนร่วมกับการวิพากษ์ ผลการศึกษาของผู้ศึกษาในเรื่องของชุมชนป้อมมหากาฬทั้งในด้านมิติทางกายภาพและมิติทางสังคม วิทยาและมานุษยวิทยาและนำเสนอมิติวัฒนธรรมชุมชนกับแนวคิดใหม่ของไทยตามสังคมและวัฒนธรรมชุมชน โดยการศึกษาจะใช้การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน การจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้ที่อาศัยในชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม

การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ (รับ ปรับ เปลี่ยน) ที่มีปรากฏในพื้นที่ป้อมมหากาฬจากอดีตจนถึงปัจจุบันทั้งหมด ผู้วิจัยใช้หลักวิชาการในการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล (Critical approach) เพื่อทำการอธิบายในทฤษฎีและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในทุกมิติ ในที่นี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาตามข้อตกลงของการรับทุนอุดหนุนของมหาวิทยาลัย โดยให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จในงบประมาณ 2554 ซึ่งอนุญาตโดยอนุโลมให้ดำเนินการได้ไม่เกินวันที่ 31 มีนาคม 2555

สนาม (Field)

สนามของการศึกษาในครั้งนี้คือ พื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬ ปัจจุบันตั้งอยู่ในแขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เริ่มต้นการศึกษาจากการสอนรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ซึ่งผู้วิจัย

เป็นผู้สอนนักศึกษาชั้นปีที่ 3 รหัส 51 ข้อกำหนดในการศึกษาครั้งนี้ นักศึกษากลุ่มละ 4 คน จะต้องเลือกพื้นที่เพื่อทำการศึกษา 1 พื้นที่ตามกรอบของการศึกษาดัวยวิธีการทางประวัติศาสตร์ ระเบียบวิธีการศึกษาทางสังคมศาสตร์ และระเบียบวิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยา มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ให้นักศึกษาทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ โดยพิจารณาเบื้องต้นว่าก่อนที่จะปรากฏตัวเป็นชุมชนตามข้อกำหนดของกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 สภาพการก่อตัวของชุมชนมีการพัฒนาตนเองเป็นอย่างไรและปรากฏความเป็นร่องรอยของท้องถิ่นของตนเองอย่างไร จากนั้นให้ศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนเมือง เมื่อนักศึกษา 4 คน ซึ่งได้แก่

1. นายณัฐกร พวงทอง รหัส 51123407006
2. นายสมานธิ ปานทอง รหัส 51123470007
3. นางสาวกุลธิดา เพ็ชรปรี รหัส 51123407011
4. นางสาวฉวีวรรณ ประดับบรรจง รหัส 51123407013

ได้เข้าไปศึกษาพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬโดยได้ถ่ายทอดรูปลักษณ์ของชุมชนป้อมมหากาฬจัดเป็นชุมชนเก่าแก่เพื่อนำเสนอแลกเปลี่ยนการศึกษากับกลุ่มอื่นๆ แต่กลุ่มการศึกษาป้อมมหากาฬมีจุดเด่นเป็นพิเศษ นั่นคือ ประเด็นการต่อสู้กับอำนาจรัฐในประเด็นการไล่อ้อและเมื่อนักศึกษากลุ่มนี้เข้าไปสังเกตการณ์ก่อนการศึกษาสภาพจริง นักศึกษากลุ่มนี้ได้กลับมาพร้อมเล่าเรื่องที่ประสบในการที่คนในชุมชนเข้าใจผิดในเบื้องต้นเกรงว่าจะเป็นผู้มาเก็บข้อมูลการวิจัยที่จะส่งกระทบกับการต่อสู้ของคนในชุมชนกับกรุงเทพมหานคร ต่อมาเมื่อนักศึกษาได้ชี้แจงให้ผู้นำชุมชนมีความเข้าใจในเจตนารวมถึงยืนยันโดยใช้หนังสือราชการถึงประธานชุมชนในการเข้ามาศึกษาพื้นที่แห่งนี้เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและนักศึกษาทั้ง 4 คน ได้ทำการศึกษาจนครบถ้วนตามกรอบการศึกษา ผลที่ปรากฏได้นำความรู้เรื่องราวของชุมชนป้อมมหากาฬนำเสนอทั้งในรูปของการบรรยายและการนำเสนอผ่านทางนิทรรศการโดยการแลกเปลี่ยนกับกลุ่มงานกลุ่มอื่นๆ โดยชิ้นงานของนักศึกษากลุ่มที่ทำการศึกษารวมชุมชนป้อมมหากาฬมีจุดเด่นในการศึกษาเป็นพิเศษในเรื่องของวิถีชีวิต วิถีคิดของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนและความสนใจของวงการศึกษาวิจัยทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมถึงสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ได้เข้าศึกษาอย่างกว้างขวางพร้อมทั้งนำเอาแนวคิดและทฤษฎีทางตะวันตกมาวิพากษ์วิจารณ์ร่วมกับการอธิบายความเป็นเหตุและผลที่ชัดชัด ยืนยันได้ว่าผู้คนที่อาศัยตั้งรกรากในชุมชนป้อมมหากาฬขอเรียกร้องสิทธิของชุมชนโดยใช้มิติทางกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ที่ยังมิได้สิ้นสุด ชุมชนและคนในขอปักหลักและยืน

หยุดการใช้พื้นที่แห่งนี้ พร้อมนี้ได้มีการบริหารชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน การสืบสานอาชีพดั้งเดิมของคนในชุมชนสู่ความเป็นสากลได้อย่างสง่างาม

จากการจุดประกายความคิดของนักศึกษาทั้ง 4 คน และเมื่อผู้วิจัยมีความสนใจในเรื่องนี้ เป็นพิเศษจึงได้ทำการศึกษาเพิ่มเติมจากผลการศึกษาซึ่งเป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาที่ ได้ศึกษาพื้นที่แห่งนี้ทั้งในด้านมิติทางสังคมและวัฒนธรรม มิติทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม จาก การศึกษาข้อมูลด้านเอกสารดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาร่วมกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์ กับการก่อตั้งชุมชนและการสืบสานความเป็นชุมชนมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการ เปลี่ยนแปลงการปกครองและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป ต่อมาเมื่อมี การบริหารราชการแผ่นดินด้วยการรวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเป็นกรุงเทพมหานคร พร้อมการปรากฏตัวในการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้บริหารท้องถิ่นร่วมกับรัฐซึ่งเป็นการให้ ความสำคัญที่มีส่วนร่วมของประชาชนจนในที่สุดเมื่อกรุงเทพมหานครมีการกำหนดแผนและ การพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และพบว่าพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬที่มีผู้คนตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์สมควรให้โล่หรือผู้คนออกไปพร้อมการบูรณะพื้นที่ให้บังเกิดความ สดงงามที่สอดรับกับการสร้างลานกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ อันเป็นพื้นที่ประตูเมืองของกรุงเทพฯ และการจัดพิธีต้อนรับราชอาคันตุกะที่มาเยือนประเทศไทย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ปัญหาระหว่างคนในชุมชนกับการเจรจาต่อรองกับกรุงเทพมหานครจึงเริ่มขึ้นและดำเนินไปเป็น ระยะเวลา ตามแต่อำนาจทางการเมืองและปัจจัยภายนอกที่ผลักดันให้กรุงเทพมหานครทำการโล่หรือ คนในชุมชนป้อมมหากาฬ จากการต่อสู้ยาวนานร่วม 20 ปี คนในชุมชนต่างหวาดระแวงในการ ศึกษาวิจัยของหน่วยงานภาครัฐที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนในภายหลัง ด้วยเหตุนี้การเข้าสู่สนาม (Field) เพื่อทำการศึกษาในชุมชนแห่งนี้จึงต้องใช้การรู้จักเขาและเรา การให้เกียรติและฟังผู้นำ ชุมชน ไขข้อปัญหา ก่อน การได้รู้จักผู้นำชุมชนจะสร้างความคุ้นเคยพร้อมการให้ข้อเสนอแนะที่เป็น ประโยชน์ การศึกษาภาคสนามจึงแบ่งออกเป็น 3 ระยะ กล่าวคือ ระยะแรก การรู้จักชุมชนและผู้นำ ชุมชนโดยกลุ่มนักศึกษาที่คุ้นเคยกับคนในพื้นที่นำผู้วิจัยไปรู้จักกับคุณธวัชชัย วรมหาคุณ ประธาน ชุมชนป้อมมหากาฬ ปี 2553 ซึ่งได้ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ทำศึกษาร่วมกับแผนพัฒนาทางกายภาพ ระยะที่สอง เป็นช่วงการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชนที่ปรากฏชื่อในการศึกษาที่กล่าวถึงการ ต่อสู้ เรียกร้องสิทธิของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่โดยกล่าวถึง บทบาทของคนในป้อมมหากาฬในการ ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และระยะที่ 3 เป็นการนำประเด็นการแสดงความเห็นต่อการพัฒนา เมื่อชุมชนจะดูแลตนเองในพื้นที่ป้อม มหากาฬ ชุมชนจะสร้างความไว้วางใจให้กับรัฐได้อย่างไร และการวิพากษ์ร่วมกันในแนวคิดของ

วัฒนธรรมชุมชนตามทฤษฎี ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี และแนวคิดในการเป็น
สมัยใหม่แบบไทยของ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เพื่อให้คนและชุมชนยังคงดำรงอยู่ใน
พื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬอย่างยั่งยืนเคียงข้างกับความเจริญของกรุงเทพมหานครในฐานะเป็น
ต้นแบบของคนจนเมืองที่แสดงคนในการรักษาความเป็นท้องถิ่นหรือชุมชนสืบไป

การเข้าสู่สนาม

ผู้วิจัยได้เข้าสู่สนาม โดยกำหนดไว้ 3 ระยะ กล่าวคือ

1. ก่อนการศึกษาวิจัย โดยประชุมหารือกับนักศึกษาที่มีประสบการณ์ตรงกับการรู้จัก

บุคคลในชุมชน และนำผู้วิจัยไปพบกับประธานชุมชนในเดือนมีนาคม 2554

2. ผู้วิจัยเข้าสู่สนามโดยการศึกษาชุมชนด้วยการใช้เทคนิค SWOTทำการสังเคราะห์ใน
จุดอ่อน จุดแข็ง ภัยคุกคามและโอกาสดำเนินการในเดือนพฤษภาคม 2554

3. นำประเด็นการศึกษาวรรณกรรมชุมชนไปทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใน
ประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น และดำเนินการในเดือนมิถุนายน – สิงหาคม 2554

ประเด็นแรก คนในชุมชนได้สร้างคนรุ่นใหม่เพื่อรองรับการร้องขอสิทธิเพื่อการดำรงอยู่ใน
ชุมชนแห่งนี้ต่อไปได้อย่างไร

ประเด็นที่สอง ความคาดหวังในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างชุมชนกับภาครัฐภายใต้
แนวคิดในการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน และการนำมิติความเป็นสมัยใหม่แบบไทยเพื่อการเจรจา
ต่อรองกับภาครัฐโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาความเป็นท้องถิ่นในช่วงเวลาที่กระแส
โลกาภิวัตน์มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนในปัจจุบันและอนาคต

4. นำผลสรุปจากการศึกษาเสนอผู้แทนชุมชน ในวันที่ 27 พฤศจิกายน 2554

การสังเกตและการจดบันทึก

ในระหว่างการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยร่วมกับนักศึกษาทั้ง 4 คน ในการขออนุญาตบันทึกภาพ
และบันทึกเทปในคำสัมภาษณ์ของผู้นำชุมชน ผู้ที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลประกอบการศึกษาวิจัย
ของชุมชน เมื่อเข้าไปทำการศึกษาในชุมชนแห่งนี้พบว่า คนในชุมชนมีความเป็นอยู่แบบไทยๆ และ
รักษาวัฒนธรรมไทยดังปรากฏภาพที่เด็กๆ ในชุมชน เมื่อพบประธานชุมชนจะเรียกว่า ลุงกบ น้ากบ
และยกมือไหว้พร้อมกล่าวคำสวัสดิ์ ซึ่งก่อให้เกิดความอบอุ่นใจแก่ผู้พบเห็น หลังจากการพูดคุยกับ
คุณธวัชชัยแล้ว ผู้วิจัยสังเกตบรรยากาศภายในชุมชนซึ่งในวันทำการผู้คนจะออกไปประกอบกิจ จึง
ส่งผลให้เกิดความเงิบ ทุกคนมีสีหน้ายิ้มแย้มและสอบถามว่าบุคคลที่แปลกหน้าเข้ามาในชุมชน
เป็นใคร และเมื่อเอ่ยถามถึงบุคคลที่เคยมาฝังตัวเพื่อศึกษาเรื่องราวของชุมชนแห่งนี้ อาทิ คุณ

ภุริทัต ไชยเศรษฐ์ และคุณภาวินี ไชยภาค แล้ว ประธานชุมชนจะกล่าวถึงด้วยชื่อเล่นพร้อมทั้งได้กล่าวถึงความสนิทสนมกับผู้ที่เคยมาทำการศึกษาเรื่องราวในพื้นที่แห่งนี้ นอกจากนี้คุณภุชชัย ยังได้มอบวารสารที่ได้รับรางวัลซึ่งจัดทำโดยนักศึกษาภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับชุมชนป้อมมหากาฬ ประจำปีการศึกษา 2552

ภาพรวมโดยสรุปผู้ที่เข้ามาสัมผัสกับชุมชนแห่งนี้และเข้ามาศึกษา ณ แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งด้านข้างจะมีเรือนไทยโบราณเป็นข้อยืนยันการดำรงอยู่ของชุมชนมาเป็นเวลาช้านาน ดังนั้น การบอกเล่าจากคุณภุชชัย วรมหาคุณ หรือคุณกบและข้อหาหรือซึ่งกล่าวถึง

1. บรรพชนของผม (คุณภุชชัย วรมหาคุณ) ต่างตั้งรกรากอยู่ที่นี้มาตั้งแต่คุณทวด สมัยรัชกาลที่ 5 คุณปู่และผมก็เกิดที่นี่เช่นกัน เราอยู่มาเป็นเวลา 100 ปี โดยมีหม้อแปลงไฟฟ้าประจำบ้าน บ้านแต่ละหลังมีเลขที่น้ำและไฟฟ้า ซึ่งแสดงการยินยอมของรัฐกับการตั้งถิ่นฐาน
2. ร่องรอยของโบราณสถานและประวัติศาสตร์ชุมชน พร้อมวิถีชีวิตของคนในชุมชนต่างมีความชัดเจนและเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ในบ้านเรือนไทย บ้านเลขที่ 99 เป็นบ้านข้าราชการบริพารในสมัยรัชกาลที่ 3 บ้านเลขที่ 47 บ้านเลขที่ 129 สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 6 นอกจากนี้ยังเป็นถิ่นฐานศิลปินซึ่งเป็นกลุ่มลูก เตรอกพระยาเพชรซึ่งเป็นลูกที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 5 มีพิธีไหว้ครูดนตรีไทย การทำกรงนกหัวจุก การปั้นเครื่องดินเผา รูปถ้วยตัดต้นและคุณภุชชัย วรมหาคุณ (คุณกบ) สามารถเล่าเรื่องย้อนยุคตามที่เคยได้รับฟังมาจากคุณปู่คุณย่าได้อย่างละเอียดโดยสามารถมองความเชื่อมโยงจากอดีตสู่ความเป็นปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

การรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และเอกสารประเภทวิทยานิพนธ์ เอกสารจากภาพด้วยในแต่ละยุคสมัย รวมทั้งการสัมภาษณ์บุคคลเมื่อประมวลเป็นรูปเล่ม รายงานการศึกษาแล้วสามารถจำแนกได้ 3 ส่วน

1. ข้อมูลจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งข้อมูลส่วนนี้เป็นข้อมูลจากการบันทึกเรื่องราวในอดีตที่สัมพันธ์กับการศึกษาในหัวข้อวิจัย ข้อมูลส่วนนี้จะสะท้อนภาพพัฒนาการของพื้นที่ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา
2. ข้อมูลจากการศึกษาทางด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลจากการศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ข้อมูลส่วนนี้สามารถสะท้อนลักษณะทางกายภาพและวิถีชีวิต วิถีคิดของผู้คนและช่องว่างในการบริหารจัดการพื้นที่ระหว่างรัฐกับคนในชุมชน
3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลเป็นการเก็บข้อมูลจากประสบการณ์ของผู้รู้ของท้องถิ่นและผู้เผชิญกับปัญหาและการยืนยันเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนที่เคยพักอาศัยมายาวนานกว่า 40 ปี

ข้อมูลทั้ง 3 ส่วน เมื่อผู้วิจัยมาประมวลเรียบเรียงเป็นรายงานสามารถนำเสนอรายงานการ
วิจัยการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ได้ 3 รูปแบบ

รูปแบบแรกใช้กรอบการศึกษา “การรับ” หมายถึง การรับความเป็นมาของการก่อตั้งชุมชน
และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การนำวิถีชีวิตของเมืองที่เข้ามาปรับเปลี่ยนทาง
กายภาพรายรอบของชุมชน

รูปแบบที่สอง ใช้กรอบการศึกษา “ปรับ” ซึ่งหมายถึง การปรับวิถีชีวิตเพื่อนำไปสู่การใช้
เหตุผลในการเจรจาต่อรอง การวิพากษ์วิจารณ์โดยยึดแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตก
มาร่วมศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าของคนกับการเป็นผู้นำการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง
รูปแบบที่สาม ใช้กรอบการศึกษา “เปลี่ยน” ในที่นี้ได้นำเสนอผลการศึกษาที่ยุติในเบื้องต้น
เมื่อชุมชนสามารถยับยั้งการไหลรูดของกรุงเทพมหานครและคงดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้สืบไป โดยผู้
ศึกษาขอนำเสนอวิธีการนำรูปแบบวัฒนธรรมชุมชนที่มีพื้นฐานทางกฎหมายรัฐธรรมนูญรองรับ
ร่วมกับแนวคิดในการเป็นสมัยใหม่แบบไทย ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนดูแลและจัดการตนเองให้เป็น
ต้นแบบของความมั่นคงและความเข้มแข็งและเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีประชาชนมีส่วนร่วมให้
ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

เมื่อผู้วิจัยได้รับข้อมูลทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยได้นำเสนอรายงานการวิจัยในเรื่องนี้โดยแบ่งเป็น
6 บท คือ

บทที่ 1 บทนำ (ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา วัตถุประสงค์
สมมติฐานในการศึกษา ขอบเขตของการศึกษา และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (แนวคิดในการศึกษาและทฤษฎีที่สัมพันธ์)

อันเป็นพื้นฐานของการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย (สนามการเข้าสู่สนาม การเลือกบุคคลที่ให้สัมภาษณ์ การ
สังเกตและการจดบันทึก การประมวลผล และการวิเคราะห์ปัญหา)

บทที่ 4 ข้อมูลพื้นฐานซึ่งสัมพันธ์กับชุมชนนับตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงช่วงเวลาของการ
เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม พร้อมสรุปภาพรวมข้อมูลการต่อสู้ในเรื่องสิทธิ
ของชุมชน

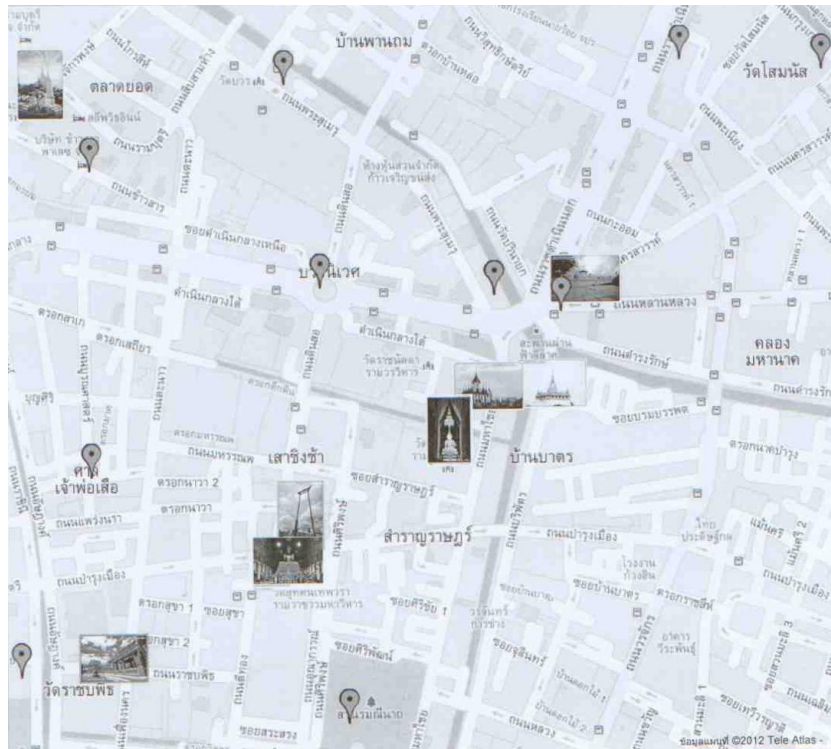
บทที่ 5 ผลการศึกษาการนำแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและความเป็นสมัยใหม่ไปใช้ใน
ชุมชนแห่งนี้ผ่านตัวแทนของผู้กำหนดอนาคตของชุมชนในปัจจุบันพร้อมผู้สืบสานอนาคต

บทที่ 6 บทสรุป เป็นการสรุปผลการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้พร้อมข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป้อมมหากาฬ

การนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของชุมชนมหากาฬที่ตั้งอยู่เลขที่ 67/4 ถนนมหาไชย แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยจัดทำในสาระสังเขปที่สัมพันธ์กับการศึกษาเรื่องปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ : มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย ข้อมูลที่นำเสนอประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปทางด้านกายภาพ ประวัติของการก่อตั้งของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบันและสิ่งสำคัญที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแห่งนี้จะนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาของชุมชนที่ปรากฏในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งชุมชนมหากาฬ (ข้อมูลแผนที่@2012 Tele Atlas www.google.com)

เมื่อมีการก่อสร้างป้อมมหากาฬและความสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1-3

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงเทพฯ เป็นราชธานีในปี พ.ศ. 2325 การจัดสภาพแวดล้อมในเมืองแรกจะให้ความสำคัญกับการสร้างป้อมปราการเพื่อเตรียมภัยอันเกิดจากสงครามดังที่ราชอาณาจักรไทยต้องประสบในเหตุการณ์การเสียเอกราชของ

กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2310 จากการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในเอกสารพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ซึ่งผู้ศึกษาสามารถทำการศึกษาวิเคราะห์เชิงโครงสร้างพบว่า การขุดคลองและสร้างป้อมปราการรายรอบพระนครจัดเป็นยุทธศาสตร์ของรัฐในยุคนั้น การขุดคลองรอบกรุงและขุดคลองเชื่อม เรียกว่า คลองหลอด ตลอดฝั่งคูเมืองได้ก่อกำแพงพระนครพร้อมกับการสร้างป้อมปราการรายรอบ 14 ป้อม การขุดคลองมหานาค ผลจากการขุดคลองได้ก่อให้เกิดการสัญจรติดต่อค้าขายระหว่างพระนครกับหัวเมืองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออกสำหรับป้อมมหากาฬก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 และแล้วเสร็จสมัยรัชกาลที่ 3 ตัวป้อมตั้งอยู่ริมคลองรอบกรุงใกล้บริเวณเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศโดยมีแนวกำแพงเมืองต่อกันไปตามถนนมหาไชย

ลักษณะป้อมเป็นป้อมขนาดใหญ่ทรงแปดเหลี่ยมวัดจากฐานชั้นนอกด้านทิศเหนือจรดฐานด้านทิศใต้ 38 เมตร โครงสร้างก่ออิฐปูนรากฐานอยู่ใต้ระดับผิวดินมีลักษณะเป็นป้อม 3 ชั้น มีบันไดทางขึ้นสู่ชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 กำแพงป้อมเป็นแบบใบเสมาเหลี่ยมขนาดใหญ่ทั้งหมดยกเว้นกำแพงปีกกาที่ต่อออกมาจากกำแพงชั้นที่ 2 มีลักษณะเป็นแบบเสมาปลายแหลมเหมือนกำแพงเมือง ตัวป้อมชั้นบนสุดมีลักษณะเป็นหอรูปแปดเหลี่ยม ชั้นล่างมีปืนใหญ่ตั้งประจำช่องเสมา รวมทั้งสิ้น 6 กระบอก กำแพงเมืองที่ต่อจากป้อมมหากาฬไปตามแนวถนนมหาไชยนั้นมีลักษณะเป็นกำแพงมีเชิงเทินใบเสมาชนิดปลายแหลม ยาว 180 เมตร ถูกตัดปากเป็นช่วงๆ รวม 4 ช่วง กำแพงช่วงยาวมีข้อประตูรูปโค้งแบบประตูช่องกุด้ใต้เชิงเทิน 3 ประตู สองข้างช่องประตูเป็นบันไดขึ้นสู่ชายบนกำแพง (คณะกรรมการจัดงานสมโภชรัตนโกสินทร์ 200 ปี 2525, 571)

ต่อมาเมื่อมีปลุกสร้างวัดราชนันทาราม พ.ศ. 2387 และวัดเทพธิดารามเมื่อปี พ.ศ. 2382 (ปราณี กล่ำส้ม 2549, 232 - 235) นับแต่นั้นมาข้าราชการซึ่งเป็นผู้ที่ดูแลวัดเริ่มปลูกบ้านพักอาศัย ประกอบกับในยุคนั้นพื้นที่ยังว่างเปล่าและพื้นที่วัดยังเป็นป่าเปลี่ยว การปลูกบ้านเรือนเป็นการพึ่งพาต่อกันระหว่างผู้คนกับวัด นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 3 พื้นที่บริเวณปากคลองมหานาคมีความเจริญด้านการค้าขายจึงเชื่อมโยงให้ป้อมมหากาฬเป็นศูนย์กลางการคมนาคมโดยมีความผูกพันกับการบริหารบ้านเมืองในยุคนั้น

ความเปลี่ยนแปลงของป้อมมหากาฬในสมัยรัชกาลที่ 4-7

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูเมืองชั้นที่สามและในด้านภูมิทัศน์ทรงก่อสร้างภูเขาทอง ณ วัดสระเกศ ซึ่งส่งผลให้พื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬมีความคึกคักมากขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงปรับเปลี่ยนพื้นที่ป้อมมหากาฬโดยมีกลุ่มข้าราชการบริหารตำรวจ
วังได้รับพระราชทานที่ดินเพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัย โดยมีการออกเอกสารกรรมสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดิน
ให้ครอบครองถูกต้องตามกฎหมาย จึงส่งผลให้มีบ้านเรือนผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแนวกำแพง
เมืองตั้งแต่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศไปจนถึงแนวคลองหลอดวัดเทพธิดาราม ซึ่งตามธรรมเนียมการ
พักอาศัยของข้าราชการไทยในอดีต หากมีเจ้านายตั้งบ้านเรือนก็จะมีผู้รับใช้เข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่
ใกล้เคียง ประกอบกับบ้านเมืองในอดีตมิได้มีผังเมืองมาก่อน จึงส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานใน
ลักษณะอยู่ในตรอก ซอกซอยร่วมกันบริเวณนอกกำแพงเมือง และเป็นที่มาของการอยู่อาศัยอย่าง
แออัดในยุคหลัง

จุดเด่นของพื้นที่ป้อมมหากาฬเป็นถิ่นกำเนิดของศิลปะการแสดงของไทย นั่นคือ ลิเก
ทรงเครื่องพร้อมทั้งมีวิถีเกิของพระยาเพชรปราณีที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองและเป็นที่ยอมรับในสมัย
นั้น รูปแบบลิเกทรงเครื่องของพระยาเพชรปราณีข้าราชการกระทรวงวังได้ดัดแปลงการแสดงมา
จากละครในที่ผู้แสดงเป็นหญิงล้วนอีกทั้งเป็นการแสดงเฉพาะให้เจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ได้
ทอดพระเนตรเท่านั้น การแสดงลิเกทรงเครื่องของพระยาเพชรปราณี จึงจูงใจให้เจ้านายองค์สำคัญ
อาทิ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวชื่นชมว่าในหนังสือสารสน
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๖๖ (๒๕๖๖) จากนั้นในเวลาต่อมาลิเกทรงเครื่องจึงได้แพร่หลายไปบริเวณ
อื่นๆ โดยเฉพาะพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย โดยเฉพาะลิเกคณะหอมหวาน (คำสัมภาษณ์ของ
นายธวัชชัย วรรณหาคุณ 16 กรกฎาคม 2554)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬบริเวณหลังกำแพง
ป้อมได้มีการปลูกสร้างอาคารท่าเรือเมื่อปี พ.ศ. 2459 โดยพระยาญาณประกาศ (เลื่อน
ศุภศิริวัฒน์) ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ นอกจากนี้ในงานเรียบเรียงอันเกี่ยวข้องกับเรื่อง
เก่าในสถานที่กรุงเทพฯ อาทิ ปราณี กล่ำส้ม (2549) ย่านเก่าในกรุงเทพฯ (เล่ม 2) กรุงเทพฯ : ด้าน
สุทธาคารพิมพ์ ได้บรรยายพื้นที่ท่าเรือแห่งนี้ได้โดยใช้เป็นต้นทางสำหรับเจ้านายและข้าราชการที่
จะเดินทางไปเฝ้าฯ สมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งขณะนั้น
พระองค์ทรงประทับที่วังสระปทุมริมคลองแสนแสบ นอกจากนี้เมื่อการเล่นเพลงสัควาในคลองโอง
อ่าง บรรดาเจ้านายพระราชวงศ์ที่ทอดพระเนตรงานเจดีย์ภูเขาทองและการเล่นเพลงสัควาจะใช้
เป็นที่ประทับเมื่อมีงานเสด็จของเจ้านายในกิจกรรมนันทนาการในประวัติศาสตร์ บรรดาข้าราชการ
บริหารที่พำนักในพื้นที่รายรอบป้อมมหากาฬจะทำหน้าที่รับใช้เบื้องพระยุคลบาท อีกทั้งงานประจำ
อื่นๆ ในเรื่องการจัดการวัดราชนาค วัดเทพธิดาราม การเล่นดนตรีไทย การหลอมทอง ฯลฯ จน
เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7

ความสำคัญด้านคุณค่าของโบราณสถานป้อมมหากาฬผู้สังคมนาภายนอก

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 และต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ป้อมมหากาฬได้ถูกนำมาฟื้นฟู ในคุณค่าของโบราณสถาน จากการศึกษาของภาวิณี ไชยภาค (2515) ได้นำเสนอการเห็นคุณค่าของโบราณสถานป้อมมหากาฬผู้สังคมนาภายนอก นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งข้อมูลทั้งหมดปรากฏในการศึกษาเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาและการอนุรักษ์ โดยศักดิ์ชัย บุญมา และชุมพล ลิมตระกูล เมื่อปี พ.ศ. 2548 ได้ชี้ให้เห็นถึงการนำจุดเด่นของป้อมมหากาฬผู้สังคมนาภายนอกกับคุณค่าทางโบราณสถานและเพื่อการท่องเที่ยวว่า

1. ในสมัยรัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสถานได้ทำการอนุรักษ์กำแพงเมืองและป้อมปราการ เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ซึ่งครั้งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการเพื่อการรักษาความมั่นคงของพระราชอาณาจักรแห่งใหม่ไว้ถึง 14 ป้อม และคงเหลือในสภาพที่บูรณะฟื้นฟูได้ 2 ป้อม คือ ป้อมพระสุเมรุ กับ ป้อมมหากาฬ จึงเป็นที่มาของการฟื้นฟูโบราณสถานดังกล่าวเพื่อทรงคุณค่าไว้ในประวัติศาสตร์ไทย
2. ในสมัยที่ประเทศไทยเปลี่ยนชื่อจากประเทศสยามและเพื่อแสดงความเป็นประเทศไทย ตามนโยบายรัฐบาลยุคนั้น กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนป้อมมหากาฬพร้อมด้วยกำแพงเมืองเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2492 ภาพของป้อมมหากาฬเคยได้รับการตีพิมพ์ในธนบัตรใบละ 10 บาท ในรัชกาลปัจจุบันอยู่ระยะหนึ่ง (คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525, น. 571 อ้างถึงใน จีรวรรณ พิเศษสกุลกิจ, 2534, น. 10)
3. ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการต่อไปฟ้าสำหรับส่องป้อมให้เกิดความงดงามในเวลากลางคืน และเมื่อถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษาป้อมมหากาฬจะประดับประทีปโคมไฟ ตลอดงานโอกาสพิเศษอื่นๆ ก็จะได้รับตกแต่งด้วยเสมอเพราะเป็นป้อมที่มีลักษณะสง่างามอยู่ริมถนนราชดำเนินอันเป็นถนนสายสำคัญของพระนคร และป้อมมหากาฬได้รับการฟื้นฟูเพื่อให้เป็นพื้นที่ซึ่งใช้ร่วมกับรัฐพิธีบริเวณถนนราชดำเนินเมื่อมีงานต้อนรับราชอาคันตุกะและงานวันสำคัญของชาติ นอกจากนี้รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อปี พ.ศ. 2502 - 2503 ได้สนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและองค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเมื่อครั้งที่ทั้งสองพระองค์เสด็จเยือนประเทศต่างๆ ในยุโรปและอเมริกาในการอนุรักษ์ป้อมปราการและกำแพงพระนครของบ้านเมืองไว้ และบ้านเมืองไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เพื่อจะได้แสดงการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง หลังจากนั้นจึงได้มีการปรับปรุงพื้นที่

บริเวณหลังป้อมมหากาฬ โดยการจัดเป็นสวนสาธารณะเพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยมอบหมายให้ส่วนราชการที่กำกับดูแลและในยุคนั้น คือ จังหวัดพระนคร และในเวลาต่อมาเมื่อการบริหารราชการแผ่นดินในการบริหารการจัดการส่วนท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้ปี พ.ศ. 2514 ได้มีการรวมการบริหารการปกครองจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีไว้ภายใต้การบริหารงานของกรุงเทพมหานคร

สภาพปัญหาและการแก้ปัญหาในพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬจากปี พ.ศ. 2503 - ปัจจุบัน (2554)

ปัญหาของป้อมมหากาฬเป็นปัญหาของผู้ที่อยู่อาศัยในป้อมที่มีการอยู่อาศัยมานานนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 มาจนถึงปัจจุบันยาวนานกว่า 200 ปี เมื่อรัฐทำการบูรณะป้อมมหากาฬแล้วการบูรณะต้องมีการบูรณะทั้งภายในป้อมและภูมิทัศน์รายรอบเพื่อให้เกิดความสวยงาม ดังนั้นการบูรณะป้อมมหากาฬจึงจำเป็นในการจัดการพื้นที่โดยความคิดของรัฐอันเกิดจากผู้ใช้อำนาจรัฐได้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการบริหารและจัดการ ในขณะที่ผู้อยู่อาศัยใช้เหตุผลหลักในเรื่องสิทธิและหลักมนุษยธรรม ลำดับของปัญหาและการแก้ปัญหา ในที่นี้ขอสรุปเรื่องจากการศึกษาของภุริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) ชุมชนป้อมมหากาฬ : การสร้างและต่อรองในพื้นที่ทางสังคม วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาควิชา นิเทศศาสตร์ (2551) หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา และหนังสือพิมพ์นิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฝึกภาคปฏิบัติ ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งข้อมูลทั้งหมดในช่วงเวลาตั้งแต่ปี 2503 - 2554 นำมาสรุปได้ 3 ระยะ (ผู้วิจัยเป็นผู้สรุป)

ระยะแรก การพัฒนาภูมิทัศน์โดยรวมตามนโยบายของรัฐเพื่อความสวยงามและให้การสนับสนุนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและตามทันสมัยแบบตะวันตกโดยมีผังเมืองรองรับ การดำเนินการเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2502 - 2503 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี การดำเนินงานเบื้องต้นยังมิได้มีการไล่อพยพชุมชนซึ่งมีผลกระทบกับกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่ป้อมมหากาฬ และพื้นที่รายรอบซึ่งหมายรวมถึงทัศนียภาพโดยตรง แต่จุดเปลี่ยนในด้านการเข้าพักอาศัยของผู้คนจากต่างจังหวัดเริ่มเข้ามาทำมาหากินในกรุงเทพฯ มากขึ้น เมื่อเกิดเพลิงไหม้บริเวณรอบชุมชนป้อมมหากาฬในปี พ.ศ. 2511 ได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นบ้านเช่าของผู้มีรายได้น้อย พื้นที่ของชุมชนจึงมีชาวต่างจังหวัดเข้ามาทำกินก่อให้เกิดความแออัดจนมีบรรยากาศสอดคล้องกับนิยามของสลัม และเป็นที่มาของคนจนเมืองในบรรยากาศของเมืองหลวงที่มีความศิวิไลซ์ เมื่อบรรยากาศการขยายตัวของผู้นอกจากต่างจังหวัดเข้ามาอาศัยในเมืองหลวงในลักษณะของการปลูก

บ้านเรือนในสลัมมากขึ้น ได้นำไปสู่ปัญหาสังคมในกรุงเทพฯ และเป็นที่มาของการปรับปรุงพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ด้านในของกรุงเทพฯ

ในปี พ.ศ. 2515 การดำเนินการปรับปรุงพื้นที่กรุงเทพฯ ในบริเวณป้อมมหากาฬโดยรัฐบาลแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการเพื่อจัดซื้อที่ดินบริเวณหลังป้อมมหากาฬทำให้บ้านเรือนหลังใหญ่รื้อถอนออกโดยมีการสร้างบ้านหลังเล็กๆ เข้าไปอาศัยมากขึ้น เนื่องจากบริเวณรายรอบป้อมมหากาฬเป็นพื้นที่ทำมาหากินของผู้คนในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีโรงภาพยนตร์เฉลิมไทยตั้งอยู่บริเวณวัดราชันดาดา ซึ่งทำให้พื้นที่ที่มีความคึกคักด้วยผู้คนเข้าออกตลอดเวลา บริเวณพื้นที่ป้อมมหากาฬจึงกลายเป็นพื้นที่เช่าอาศัยของผู้มีรายได้น้อยและทำมาหากินในบริเวณดังกล่าวนี้

ระยะที่สอง เป็นช่วงเวลาของรับนโยบายของรัฐบาลเพื่อปรับปรุงพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ในการเตรียมการเฉลิมฉลองกรุงเทพฯ มีอายุครบ 200 ปี ในปี 2525 ซึ่งมีโครงการ 20 โครงการ พื้นที่ป้อมมหากาฬเป็นพื้นที่ปรับปรุงบูรณะเพื่อเปิดรับให้เป็นพื้นที่สีเขียวและจัดเป็นสวนสาธารณะเพื่อการพักผ่อนและการท่องเที่ยว นับตั้งแต่ปี 2521 เป็นต้นมา การปรับเปลี่ยนพื้นที่และเกิดข้อขัดแย้งกับผู้พักอาศัยในบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬ การใช้กฎหมายในการตัดสินใจเวนคืนที่ดินรวมถึงการต่อสู้ ต่อต้านหลายรูปแบบของคนในชุมชนและมีความยึดเหนี่ยวที่สามารถกำหนดการเจรจาเพื่อการยุติระหว่างรัฐกับประชาชนได้ ลำดับการต่อสู้และเหตุการณ์ต่างๆ สรุปได้ดังนี้

1) การขอซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดินบริเวณวัดราชันดาดาและป้อมมหากาฬและการฟ้องขับไล่ประชาชนก่อนที่กรุงเทพมหานครประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนเพื่อจัดสร้างสวนสาธารณะ พ.ศ. 2535

ปี พ.ศ. 2521 ถึงปี พ.ศ. 2535 กรุงเทพมหานคร เคยฟ้องร้องขับไล่ประชาชนที่อยู่บริเวณ 3 ไร่ 61 ตารางวา เมื่อปี 2521 อันเนื่องจากการไม่ยอมย้ายออกของประชาชนซึ่งกรุงเทพมหานครได้ทำการขอเวนคืนจากที่ดินของ พล.ต.ต.ไสวรินทร์ เลขวณิชย์ และที่ดินของนายเล็ก นานา ทางทิศเหนือของชุมชนเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บริเวณที่ติดกับกำแพงเมืองด้านนอกให้สวยงาม แต่ประชาชนยังมีได้ยอมย้ายออกจากพื้นที่ และทำการดูแลตนเองในด้านน้ำประปา ไฟฟ้า การกำจัดขยะ โดยจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน นับเป็นการปักหลักการต่อต้านอำนาจรัฐ

ปี พ.ศ. 2535 ภายหลังจากการฟ้องร้องขับไล่ของกรุงเทพมหานครเพื่อให้ผู้คนออกจากพื้นที่ไม่สำเร็จ แต่ประชาชนส่วนหนึ่งได้รับเงินค่ารื้อถอนอาคารสิ่งปลูกสร้างได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น แต่จะมีชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นอดีตทางดานประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมได้ซึ่ง

ประเด็นถึงสิทธิของชุมชนมาเป็นข้อต่อสู้ ซึ่งจากปี พ.ศ. 2535 - พ.ศ. 2542 เรื่องราวของพื้นที่แห่งนี้ จึงได้ปรากฏในการศึกษาอย่างกว้างขวาง

ปี พ.ศ. 2540 - 2549 ได้มีการศึกษาทางด้านกายภาพตามแผนแม่บทการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ร่วมกับการเจาะลึกในการศึกษาจากจิตวิญญาณของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่โล่เรือและการต่อต้านอำนาจของรัฐ โดยใช้สิทธิของชุมชนพร้อมประเด็นความเข้าใจในจิตวิญญาณของผู้ถูกโล่เรือโดยการขอความเป็นธรรมจากกรุงเทพมหานคร อีกทั้งองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน

2) ข้อมูลของชุมชนป้อมมหากาฬปี 2540 - 2554 ซึ่งให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนป้อมมหากาฬ

ชาติรี ประภิตนทการ (2549) ศึกษาภายใต้โครงการวิจัยเพื่อจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬ นับเป็นผลงานที่เปิดรับ เปิดใจและเปิดเผยคุณค่าของคนในชุมชนโดยชี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมศึกษา การยกฐานะคนในชุมชนป้อมมหากาฬภายใต้พื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬในพื้นที่ 1 ไร่เศษ ในพื้นที่ 4 ไร่ 3 งาน 59.35 ตารางวา ซึ่งกรุงเทพมหานครจะใช้เป็นพื้นที่สวนสาธารณะ โดยผู้อาศัยจะอาศัยในฐานะคนจนเมือง พร้อมข้อเสนอที่จะจัดตั้งเวรยามรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ตลอด 24 ชั่วโมงและให้เป็นชุมชนตัวอย่างที่อยู่คู่สวนสาธารณะ พร้อมทั้งพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำหน่ายสินค้าชุมชน มีการแสดงศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับแผนพัฒนาที่เน้นให้เป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทั้งของชาวไทยและต่างชาติ

วีรยา อยววรรณ (2549) ได้ศึกษาสภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งผลการศึกษาได้ให้การสนับสนุนการรักษาทางกายภาพที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยให้นำความรู้และภูมิปัญญาสั่งสมของชาวบ้านมาถ่ายทอดสู่สังคม พร้อมการฟื้นฟูวัฒนธรรมเก่าแก่ของชุมชนนับตั้งแต่เรื่องการเล่นลิเก บั้งเคียวฤๅษี และให้ผู้อาศัยเป็นผู้ดูแลรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน

สุจิต สนั่นไหล และอภิวัฒน์ แสงพัทธสีมา (2547) ได้นำความเห็น Behind the Wall ได้อธิบายความซับซ้อนของปัญหาที่อยู่อาศัยที่อยู่หลังกำแพงป้อมมหากาฬที่มีมากกว่า Behind the Wall ผู้ศึกษาเป็นกลุ่มสถาปนิกซึ่งได้อธิบายผลกระทบจากพัฒนาเมืองในรูปของสื่อเผยแพร่และก่อให้เกิดเป็นปัญหาของการพัฒนาเมือง การอธิบายความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ชาติ

พร้อมการจุดประกายให้นักวิชาการ สื่อต่างๆ ได้ทำความเข้าใจในนิยามใหม่ของคนจนเมืองกับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์

ธรรณ วัฒนกุล (2550) ศึกษาเรื่องการเมืองเรื่องพื้นที่พลวัตทางสังคมของชุมชนกรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ โดยผลการศึกษาได้ให้การสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่ซึ่งอาศัยมาเป็นเวลาช้านานซึ่งกล่าวถึงชุมชนแห่งประวัติศาสตร์พื้นที่ได้ตั้งถิ่นฐานร่วมกับการจัดสร้างสวนสาธารณะของกรุงเทพมหานคร

ภูริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) ศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ การสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่ทางสังคม ซึ่งผลการศึกษาได้สะท้อนมุมมองในการศึกษานอกจากเรื่องอำนาจรัฐ ประชาชนสิทธิทางกฎหมายแล้ว การแสวงหาช่องทางที่ลดความขัดแย้งโดยรัฐมีหน้าที่ในการสนับสนุนให้คนในชุมชนเป็นฝ่ายร่วมกับรัฐในการรักษาและกำหนดอนาคตของชุมชน

ภาวิณี ไชยภาค (2551) ศึกษาเรื่องการต่อสู้ของผู้หญิงชุมชนป้อมมหากาฬในการต่อต้านการไล่รื้อโดยกรุงเทพมหานคร ซึ่งกลุ่มผู้หญิง 9 คน ที่มีบทบาทในครอบครัวที่แตกต่างกัน แต่ได้ยื่นหยัดการต่อสู้เพื่อคนในชุมชนอีกจำนวนหนึ่งที่จะต้องยื่นหยัดเพื่อความอยู่รอดในชีวิตและความมีอนาคต นับตั้งแต่ปี 2546 - 2550 ที่กลุ่มผู้หญิงได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำร่วมทำการต่อสู้ในทุกรูปแบบ

สภาพปัจจุบันของป้อมมหากาฬกับข้อที่ชุมชนจะต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐ

ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับการไล่รื้อชุมชนป้อมมหากาฬในปัจจุบัน พ.ศ. 2554 แม้จะมีความชัดเจนในการให้ชุมชนออกจากพื้นที่แห่งนี้และภาครัฐได้ยื่นหยัดตามข้อยุติทางกฎหมายที่จะสร้างสวนสาธารณะในพื้นที่ป้อมมหากาฬตามนโยบายการพัฒนาพื้นที่การอนุรักษ์และการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป ข้อสรุปในการต่อต้านการไล่รื้อพร้อมการตัดสินทางกฎหมาย

1. ข้อมูลในระหว่างปี พ.ศ. 2542 - 2546

ชุมชนได้ร้องขอต่อรัฐในการให้ชุมชนอาศัยอยู่ในพื้นที่และทำประโยชน์ร่วมกับนโยบายของรัฐในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. 2549

ก่อนหน้าจากนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 - 2554 การเปลี่ยนแปลงในชุมชนมีทั้งรูปของการให้ความหวังและความผิดหวัง ทั้งนี้เป็นไปตามความเห็นของคณะผู้บริหารกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. 2528 - 2535 ยุคที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ได้เข้าเยี่ยมชุมชนพร้อมให้กำลังใจให้คนในชุมชนอยู่ในพื้นที่ต่อไป

ในปี พ.ศ. 2537 ร.อ.กฤษฏา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ได้มีประกาศแจ้งเตือนพร้อมการให้รับเงินค่ารื้อถอนเพื่อให้ทุกคนออกจากชุมชน

ในปี พ.ศ. 2539 ทางราชการกรุงเทพมหานครจัดพื้นที่ให้อาศัยในโครงการเคหะชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตมีนบุรี ซึ่งข้อสรุปชุมชนมิได้ย้ายออกไปเพราะพื้นที่ไม่เอื้อประโยชน์แก่การประกอบอาชีพ

ในปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีกลุ่มเพื่อนร่วมเครือข่าย การไล่ออกจากชุมชน ขุนศิริอำมาตย์ ซึ่งตั้งอยู่หลังโรงแรมรัตนโกสินทร์ และเมืองคกรภายนอกเข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่การต่อรองกับกรุงเทพมหานคร ในขณะที่เดียวกันคนในชุมชนป้อมมหากาฬได้เลือกหัวหน้าเพื่อดูแลชุมชนพร้อมทั้งรวมกลุ่มออมทรัพย์ของตนเองเพื่อเป็นกองทุนในการต่อสู้กับการไล่อพยพพร้อมทั้งนำเสนอผังบ้านเพื่อแบ่งปันพื้นที่ระหว่างสวนสาธารณะและที่อยู่อาศัย ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า แบบที่ 1 Land Sharing (ปฏิวัติ ไชยเศรษฐ์ 2547 : 72-80) โดยขอแบ่งพื้นที่การดูแลระหว่างชุมชนกับกรุงเทพมหานคร

1. ชาวชุมชน จะมีการจัดตั้งเวรยามเพื่อรักษาความปลอดภัย และดูแลประชาชนที่เข้ามาพักผ่อน ทั้งกลางวันและกลางคืน มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายระเบียบของกรุงเทพมหานครที่มอบหมาย

2. จะอาสาดูแลความสะอาด และสวนสาธารณะ โดยให้กรุงเทพมหานครเป็นฝ่ายสนับสนุนทางอุปกรณ์ต่างๆ และไม่คิดค่าตอบแทนใดๆ

3. ทำเป็นชุมชนตัวอย่าง โดยสามารถอยู่ให้ชุมชนอยู่คู่กับสวนสาธารณะคู่คลองได้

4. กรุงเทพมหานครยังมีรายได้จากการจัดเก็บค่าเช่าที่ดินจากชาวชุมชน ซึ่งเงินจำนวนนี้สามารถกลับไปบำรุงและรักษาในสวนของสวนสาธารณะประโยชน์อื่นๆ ได้

5. ทำให้เป็นจุดขายของการท่องเที่ยว เช่น มีตลาดน้ำในคลองโอง่าง มีร้านค้าจำหน่ายสินค้าที่ทำจากคนในชุมชน มีการแสดงศิลปวัฒนธรรมของชาติ มีโรงเรียนสอนมวยไทย อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ อันยาวนานสืบต่อกันมา โดยการจัดการที่อยู่อาศัยให้เป็นสัดส่วนและเป็นระเบียบและให้สอดคล้องกับสวนสาธารณะ

ปี พ.ศ. 2543 ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร คุณพิจิตร รัตตกุล ได้มีนโยบายให้ชุมชนอยู่คู่กับสวนสาธารณะและชุมชนอยู่คู่กับคลอง ในเวลาต่อมาฝ่ายบริหารของกรุงเทพมหานครได้เสนอให้ชุมชนย้ายไปอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่บริเวณบางแวก เขตภาษีเจริญ แต่ชาวบ้านปฏิเสธ ในขณะที่เดียวกันได้รวมตัวกับองค์กรที่สนใจในปัญหานี้ อาทิ เครือข่ายสลัม 4 ภาค เครือข่ายคูคลองและองค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้านได้เสนอผังชุมชนแบบที่ 1 เป็นแบบผังแบ่งพื้นที่ซึ่งมิได้ให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นฝ่ายออกแบบ อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าวมิได้เป็นผลสำเร็จ ทั้งนี้เพราะประเด็นการครอบครองพื้นที่ที่มีความไม่สอดคล้องกับตัวบทกฎหมายโดยเฉพาะกฎหมายในการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ปี พ.ศ. 2545 ข่าวจากหนังสือพิมพ์และการนำเสนอเรื่องความขัดแย้งระหว่างชุมชนป้อมมหากาฬกับกรุงเทพมหานครได้นำเผยแพร่สู่สาธารณะชนหลายฝ่ายเริ่มเข้ามาวิพากษ์วิจารณ์โดยข้อที่นำมาเจาะจงที่มองเห็นเป็นเรื่องที่สมควรดำเนินการโดยอ้างถึงความสำคัญระหว่างชุมชนกับมิติทางประวัติศาสตร์ ในช่วงเวลาที่ยังมิได้มีการตัดสินใจขั้นเด็ดขาดของกรุงเทพมหานครในการไล่อื้อและให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ ทั้งสองฝ่ายเริ่มมีทางออกและกรุงเทพมหานครเลื่อนการเข้าทำสวนสาธารณะ

ในปี 2546 สถานการณ์การเจรจาได้ถูกเปลี่ยนไป แม้ว่าฝ่ายชุมชนได้จัดทำผังชุมชนแบบ 2 โดยความร่วมมือจากนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี โดยร่วมกับ The Asian Coalition for Housing Right (ACHR) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน นอกจากนี้มีนักวิจัยและนักวิชาการ เช่น ไมเคิล เฮอร์ซเฟลด์ (Michael Herzfeld) รองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ในผังแบบที่ 2 ไปให้ความสำคัญในด้านมิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อการเชื่อมโยงกับสภาพภายนอกโดยที่โครงสร้างทางวัฒนธรรมชุมชนยังคงดำรงอยู่

แต่การเตรียมการนำเสนอยังมีได้มีการหารือร่วมกัน ในช่วงเวลาดังกล่าว นายสมัคร สุนทรเวช ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในขณะนั้นได้ให้สัมภาษณ์ว่าจะปรับปรุงป้อมมหากาฬให้เป็นศูนย์อาหารนานาชาติสำหรับนักท่องเที่ยวทุกชาติ ทุกภาษา มาทานอาหารก่อนเที่ยวชมกรุงเทพฯ จากช่วงเวลา พ.ศ. 2546 - 2549 นับเป็นช่วงเวลาที่ชาวชุมชนต้องต่อสู้กับฝ่ายกรุงเทพมหานครและในช่วงเวลาดังกล่าวได้เริ่มมีองค์กรภายนอกเข้ามาร่วมหารือกับกรุงเทพมหานครในเรื่องสิทธิมนุษยชน และทางกรุงเทพมหานครประสานกับตำรวจนครบาลเพื่อการรื้อชุมชนจนเป็นที่มาของความขัดแย้งที่จะพบกับข้อยุติด้วยการไล่อื้อ แม้ว่าคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนจะเป็นคนกลางเจรจากับกรุงเทพมหานครก็ตาม แต่เหตุผลของฝ่ายกรุงเทพมหานครได้อ้างถึงการคุ้มครองดูแลและปฏิบัติการให้เป็นไปตามแผนแม่บทคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากุฎรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 พร้อมทั้งเสนอให้ปรับพื้นที่เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและมีข้อเสนอให้คนในชุมชนมีพื้นที่แห่งใหม่อาศัย การชี้แจงของกรุงเทพมหานครต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนในเรื่องนี้ ทางชุมชนได้ขอความเห็นใจเพราะในการย้ายออกไปทำกินในที่อื่นจะส่งผลกระทบต่อการค้าของคนที่อยู่ในชุมชน ทางชุมชนได้จัดทนายความเพื่อขอความเป็นธรรมต่อคนในชุมชน ซึ่งศาลปกครองมีคำสั่งทุเลาการรื้อถอนของกรุงเทพมหานครบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬเป็นเวลา 30 วัน

ในช่วงเวลาของการไต่สวนปี พ.ศ. 2546 จัดเป็นช่วงเวลาที่ชาวชุมชนได้รับการตอบสนองด้านการสนับสนุนให้ชุมชนแห่งนี้สามารถอยู่อาศัยต่อไปโดยการขอแบ่งพื้นที่อยู่อาศัยและทำหน้าที่รักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ข้อมูลของความสำคัญของพื้นที่โดยการนำเสนอของรองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม และประเด็นการใช้อำนาจรัฐโดยกรุงเทพมหานครกระทำต่อการละเมิดสิทธิของชุมชนเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง รวมถึงการวิพากษ์วิจารณ์วิถีคิดในการฟื้นฟูด้านกายภาพเพื่อย้อนยุคเป็นสิ่งที่ไม่สมควรทำลายความเป็นชุมชนดั้งเดิม พร้อมนี้ได้มีการนำเสนอผังชุมชนแบบที่ 3 ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน แต่ยังมีได้ดำเนินการต่อไป ด้วยเหตุที่เกิดสถานการณ์และสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับการฟ้องร้องในคดีการรื้อถอนชุมชน ซึ่งจะมีองค์กรภายนอกทั้งในและต่างประเทศนำเสนอในด้านการใช้สิทธิมนุษยชน แต่ในที่สุดศาลปกครองได้ยกคำฟ้องของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ และชาวบ้านได้ขออุทธรณ์ต่อศาลปกครองสูงสุด

ในขณะที่เรื่องราวการฟ้องร้องมีความเป็นรูปธรรม กรุงเทพมหานครได้กำหนดแผนปรับปรุงภูมิทัศน์ป้อมมหากาฬเพื่อเฉลิมฉลอง 72 พรรษามหาราชินีในปี 2547 และจะต้องทำการรื้อสิ่งของที่ขวางทางออกจากประตูป้อมในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2546 จนเกิดเหตุการณ์ปิดป้อมของชาวชุมชนรวมเวลาแล้วชาวบ้านปิดประตูบ้านประมาณ 6 เดือน (ภุริทัต ไชยเศรษฐ์ 2547, 82 - 83)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 - 2547 การรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านกับการเจรจาต่อรองกับทางราชการพร้อมข้อเสนอในเชิงสร้างสรรค์ โดยการร่วมสร้างสวนสาธารณะเพื่อร่วมเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในวโรกาสทรงพระชนมพรรษา 72 พรรษา การปรับพื้นที่ชุมชนให้เป็นลานวัฒนธรรม นอกจากนี้กลุ่มชาวบ้านได้แสดงออกภายใต้วิธีการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการจัดกิจกรรมสัมมนาเพื่ออนาคตของชุมชน เมื่อวันที่ 21 - 22 กุมภาพันธ์ 2547 พร้อมสรุปบทเรียนในการต่อสู้เรียกร้องการอยู่ในพื้นที่แห่งนี้

ความพยายามของคนในชุมชนเพื่อให้พื้นที่ 1 ไร่เศษจากทั้งหมด 4 ไร่ 3 งาน 59 ตารางวา เป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนต่อไป ส่วนพื้นที่จำนวน 3 ไร่ก็จะสนับสนุนให้กรุงเทพมหานครสร้างสวนสาธารณะและชาวชุมชนขอเป็นอาสาสมัครร่วมดูแลความปลอดภัยในสวนสาธารณะแห่งนี้โดยไม่รับค่าตอบแทน ข้อเสนอในการพัฒนาพื้นที่แห่งนี้เสนอให้จัดพิพิธภัณฑ์ชีวิตเพื่อเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพื้นที่ตามแนวคิด 5 แนวทาง กล่าวคือ (ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2552, 2 - 3)

1. จัดให้มีตลาดน้ำในคลองโองอ่างด้านหลังชุมชน

2. สร้างพิพิธภัณฑ์หลักให้คนรุ่นหลังรู้จักใน “ลิเกพระยาเพชร”

3. เปิดให้ชมพิพิธภัณฑ์สารพัดเก็บของจิปาณะ ซึ่งติดอันดับในกินเนสบุ๊ก

4. จัดแสดงการเลี้ยงไก่ชน ซึ่งเป็นอาชีพที่เคยสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน

5. จัดแสดงวานศิลปะของชุมชน เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผาและถักดัดตน

พ.ศ. 2548 ชาวชุมชนป้อมมหากาฬเริ่มมีความหวังจากแผนพัฒนาพื้นที่แห่งนี้จึงจัดให้มีการซ่อมบำรุงบ้านไม้โบราณ การฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน และการแสดงลิเกพระยาเพชรปรานี เป็นต้น ในที่สุดศาลพิพากษาให้กรุงเทพมหานครมีสิทธิรื้อถอนซึ่งตรงกับสมัยที่คุณสมัคร์สุนทรเวช เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ในช่วงรอยต่อการเปลี่ยนแปลงผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้ว่ากรุงเทพมหานครคนใหม่คือ คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน ได้ยืนยันมิให้ทำการรื้อถอนพร้อมเสนอให้ชุมชนแห่งนี้เป็นแหล่งความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต

พ.ศ. 2549 ศาลปกครองสูงสุดได้ทบทวนและพิจารณา พ.ร.ฎ.เวนคืนที่ดิน ทั้งนี้ให้พื้นที่แห่งนี้จัดสร้างสวนสาธารณะเท่านั้น

พ.ศ. 2551 - 2552 กรุงเทพมหานครได้ปิดประกาศรื้อพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ แต่คนในชุมชนไม่รื้อถอนออกจากชุมชนแห่งนี้

ในที่สุดปัญหาของชุมชนป้อมมหากาฬยังคงเป็นปัญหาที่ยังมีสามารถยุติในฝ่ายของคนในชุมชน คนในชุมชนที่ร่วมการต่อสู้ในสิทธิของชุมชนยังคงปักหลักอยู่ในพื้นที่ 1 ไร่ ภายในป้อมมหากาฬ ดังความเห็นที่ปรากฏในความเห็นของธรรมฤทธิ์ เอกสมิทธิ์ และวรวรรณ รักวงษ์ (2552) แผนพัฒนาคนหรือพัฒนาเมือง, 3 โดยบทความนี้กล่าวต่อนหนึ่งในบทสรุปว่า **ไร้อาคต** แม้ในปัจจุบันการพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬให้เป็นเรื่องคู่กับสวนสาธารณะจะดูมีดমন แต่ในทางทฤษฎีอาจยังพอสามารถหาทางออกได้ เช่น การแก้ พ.ร.ฎ. การเวนคืนที่ดินให้ปรับปรุงเนื้อหาเรื่องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุมชนให้เต็มทีนอกจากปรับพื้นที่ให้เป็นสวนสาธารณะ แต่มีผู้วิจารณ์ว่าหากยอมให้มีการแก้ พ.ร.ฎ. การเวนคืนที่ดิน อาจจุดประกายไฟลามทุ่งไปยังหลายชุมชนในเกาะรัตนโกสินทร์ที่จะใช้ข้ออ้างในการต่อสู้การโดนเวนคืนที่ดินต่อไป

ดังนั้น กรุงเทพมหานคร จึงอยู่ในสถานะที่ใช้ภาษาชาวบ้านว่า กลืนไม่เข้าคายไม่ออก ไม่สามารถรื้อถอนได้เพราะอาจขัดแย้งกับชาวบ้าน หากจะวางแผนก็ผิดตามกฎหมายอาญา มาตรา 157 ของคณะกรรมการปราบปรามการทุจริตแห่งชาติในเรื่องการละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ เช่นเดียวกัน

การแก้ปัญหาแบบสันติวิธีที่สุด คงต้องทบทวนกันใหม่ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของแนวคิดการ
ปรับปรุงเกาะรัตนโกสินทร์ว่าทำไปเพื่อประชาชน หรือเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในขณะที่
ชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬต้องปรับตัวโดยการพยายามทำแผนพัฒนาชุมชนให้เป็น
สวนสาธารณะที่มีชีวิตที่มีทัศนียภาพที่สวยงามเพื่อให้สอดคล้องกับพื้นที่ถนนราชดำเนินส่วนอื่นๆ

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากข้อมูลพื้นฐานทั้งหมดและข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนป้อมมหากาฬ เมื่อนำมาวิเคราะห์ในประเด็นปัญหาและขยายผลการศึกษาในที่นี้สามารถประมวลการนำเสนอและแนวทางในการดำเนินการของชุมชนแห่งนี้ได้ ดังนี้

1. การวิเคราะห์สภาพของชุมชนป้อมมหากาฬจากยุคแห่งความขัดแย้งกับกรุงเทพมหานครจากอดีตสู่ปัจจุบัน
2. การเตรียมการของคณะในชุมชนกับการดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ เพื่อเป็นต้นแบบในการเจรจาการไต่รื้อกับภาครัฐ

5.1 การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันของชุมชนป้อมมหากาฬ ปี 2554

จากการตั้งรับในการแก้ปัญหาการไต่รื้อของกรุงเทพมหานคร ซึ่งชุมชนมหากาฬได้ต่อสู้ยาวนานมาร่วม 20 ปีแล้ว จนในปัจจุบัน พ.ศ. 2554 พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการเวนคืนได้ให้คำตอบอย่างชัดเจนแล้วในการใช้พื้นที่แห่งนี้เป็นส่วนสาธารณะตามนโยบายการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2525 และให้ประชาชนในป้อมมหากาฬต้องออกจากพื้นที่ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประชาชนในป้อมมหากาฬยังคงดำรงอยู่ในป้อมมหากาฬเช่นเดิมยังมีได้มีการย้ายออกพร้อมทั้งขอดำรงความเป็นอยู่ในฐานะพลเมืองดีที่มีการเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้คนในชุมชนยังคงมีความรักและสามัคคี รวมทั้งการแสดงออกในการเอื้ออาทรต่อกันประดุจพี่น้องร่วมสายเลือด (การสัมภาษณ์คุณธวัชชัย มหารวดคุณ ผู้นำชุมชน วันที่ 16 กรกฎาคม 2554) แต่ถ้าหากทำการวิเคราะห์ภาพรวมของชุมชนทั้งหมดที่ชุมชนต่อสู้มาจากปี 2535 จนถึงปี พ.ศ. 2554 แล้วมองเห็นภาพรวมของปรากฏการณ์ที่เกิดผลการวิเคราะห์โดยพิจารณาจากการวิเคราะห์ SWOT

1. จุดอ่อน – จุดแข็ง ของพื้นที่และบุคคลในป้อมมหากาฬ กำหนดไว้ในตาราง 5.1, 5.2
2. ภัยคุกคาม - โอกาส ของพื้นที่และบุคคลในป้อมมหากาฬ กำหนดไว้ในตาราง 5.3, 5.4

ตาราง 5.1 การวิเคราะห์จุดอ่อนของพื้นที่และชาวชุมชนป้อมมหากาฬ

จุดอ่อน	สถานการณ์และผู้เกี่ยวข้อง	แนวทางในการแก้ปัญหา
<p>1. มี พ.ร.ฎ ว่าด้วยการเวนคืนให้พื้นที่เป็นสวนสาธารณะ</p> <p>2. การเตรียมการต่อต้านภาครัฐในระยะยาว เป็นที่มาของความเครียดในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน</p>	<p>ความสนใจของกรุงเทพมหานครที่มีต่อปัญหาอยู่ในสถานที่มิได้ทำการเร่งรัดในการไล่ออ แต่จะใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นเครื่องชี้ขาดกับชุมชน</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. การสร้างความเข้าใจในผลกระทบของกฎหมายต่อประชาชนในการอยู่อาศัย 2. การคงไว้ซึ่งการรวมตัวของเครือข่ายที่สัมพันธ์กับการแก้ปัญหาเรื่อง สิทธิมนุษยชน 3. การนำเสนอเพื่อการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง 4. มีการเชิญชวนให้มีกลุ่มสื่อสร้างสรรค์ได้เป็นฝ่ายนำเสนอเรื่องในป้อมเป็นลักษณะของการละครหรือภาพยนตร์ที่มวลชนได้รู้จักและติดตาม 5. การจัดทีมนักกฎหมายที่ขึ้นประเด็นในการขอรับ-ปรับ-เปลี่ยนที่-สัมพันธ์กับแนวคิดในการบริหารระหว่างราษฎรกับรัฐในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน 6. กลุ่มเครือข่ายทางสังคมหรือ Social network ในการให้ข้อมูลผ่าน face book เพื่อการสื่อสารและให้ความเห็นในจุดกระแสให้รัฐบาลเห็นความสำคัญและการแก้ไขกฎหมายหลักที่ไม่กระทบต่อ

		<p>การเรียกร้องสิทธิ สำหรับการ เวนคืนไปแล้ว</p> <p>7. การสร้างกลุ่มบุคลากรเพื่อ เป็นที่ทำงานของชุมชนที่ สามารถนำความยั่งยืนสู่ชุมชน</p> <p>8. การดูแลด้านสุขภาพ สุขอนามัย ของคนในชุมชน และการสร้างความเข้าใจ ให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ของคนใน ชุมชนเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ ที่มีต่อการรักษาความเป็น ชุมชนแห่งนี้</p>
--	--	--

ตาราง 5.2 การวิเคราะห์จุดแข็งของการบริหารและดำเนินการในชุมชน

จุดแข็ง	สถานการณ์และผู้เกี่ยวข้อง	แนวทางในการสนับสนุน
1. มีกลุ่มคนที่เป็นกำลังในการดำเนินการเรียกร้องสิทธิของชุมชนที่สามารถดำเนินการเพื่อการรักษาชุมชน	ต้องมีจำนวนผู้ให้การสนับสนุน ความคิดเห็นและสมาชิก เครือข่าย	จัดหาบุคคลในชุมชน เพื่อการเตรียมการในการรักษาสิทธิชุมชนในระยะหลัง
2. มีนักวิชาการทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งงานศึกษาที่เป็นประโยชน์แก่การรักษาชุมชน	การนำเสนอความคิดเห็น เพื่อ การเผยแพร่เรื่องของชุมชน จะต้องมีอย่างต่อเนื่อง	จัด facebook เรื่องของชุมชน เผยแพร่สู่สาธารณชน
3. มีวัฒนธรรมชุมชนและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างมั่นคง	การนำเสนอในรูปแบบของงาน บันเทิงหรือจัดรายการที่เป็นที่ รู้จักของประชาชนผ่านสื่อ โทรทัศน์	จัดหาผู้สนับสนุนเพื่อการนำ เรื่องราวถ่ายทอดจากโทรทัศน์
4. มีการบริหารและการจัดการภายในที่จัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ได้	การจัดกิจกรรมความร่วมมือ ภายในที่เชิญชวนให้คน ภายนอกเข้าสู่ชุมชน	การร่วมมือกับสถานศึกษาใน การถ่ายทอดความรู้ซึ่งเป็นภูมิ ปัญญาของชุมชน
5. สภาพของชุมชนสามารถปกป้องความปลอดภัยและการเฝ้าระวังผลกระทบได้	มีการปฏิสัมพันธ์กับ บุคคลภายนอกและคนใน ชุมชน	
6. มีกองทุนของชุมชน ซึ่งเก็บเงินเป็นรายเดือนจากสมาชิก	มีการบริหารโดยชุมชนและไม่ ปรากฏในด้านการนำ เงินกองทุนไปใช้ในทางที่ไม่ ถูกต้อง	ความซื่อสัตย์ในการบริหาร การเงินและการมีรายได้ของ คนในชุมชน

ตาราง 5.3 การวิเคราะห์ภัยคุกคามของการบริหารและดำเนินการในชุมชน

ภัยคุกคาม	สถานการณ์และผู้เกี่ยวข้อง	แนวทางในการดำเนินการ
<p>ปัจจัยภายในชุมชน</p> <p>1. ผู้นำที่เป็นที่ยอมรับและศรัทธา เชื่อถือของคนในชุมชนและองค์กร ภายนอกที่เกี่ยวข้อง</p> <p>2. ทุนของชุมชนที่จะใช้เพื่อการ รักษาชุมชนอย่างยั่งยืน</p> <p>3. พลังในชุมชน</p> <p>4. กลุ่มคนรุ่นใหม่ของชุมชน</p>	<p>ผู้นำที่บุคลิกภาพตามความ ต้องการของคนในชุมชนและ สามารถตัดสินใจในการนำคน ในชุมชนได้อย่างคนมีบารมี</p> <p>ในภาวะที่เศรษฐกิจพร้อมค่า ครองชีพที่สูงชุมชนจะต้อง เตรียมระดมทุนเพื่อเป็นกองทุน ความสามัคคีและความคิดเห็นที่ ตรงกัน</p> <p>กลุ่มคนที่สร้างสมประสบการณ์ เพื่อทดแทนกลุ่มเดิม</p> <p>วิธีการทำงานของหน่วยงานและ การหยิบยกเรื่องของชุมชนมา ดำเนินการ</p> <p>วิถีคิดของนักการเมืองและพรรค</p>	<p>ชุมชนจะต้องมีผู้นำชุมชนและทีม บริหารที่สามารถนำเสนอความ เป็นชุมชนสู่สังคมทั้งใน ระดับประเทศและสังคม ภายนอก</p> <p>ทุนสนับสนุนควรมาจากภายนอก ในภาคเอกชนเพื่อการช่วยเหลือ การจัดกิจกรรมของชุมชน</p> <p>การรับความคิดเห็นและเคารพ ต่อกัน</p> <p>การปลูกฝังอุดมการณ์และการมี ส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่</p>
<p>ปัจจัยภายนอกชุมชน</p> <p>5. การดำเนินการทางกฎหมาย จากกรุงเทพมหานคร</p> <p>6. การเมืองและพรรคการเมืองที่ บริหารกรุงเทพมหานคร</p>	<p>การเมืองเพื่อให้ชุมชนเป็นฐาน เสี่ยง ในช่วงเวลาของการ เลือกตั้งผู้ว่าราชการ กรุงเทพมหานครและการ เลือกตั้งอื่นๆ</p>	<p>การสื่อสารผ่านผู้นำของท้องถิ่น การดำเนินนโยบายของชุมชน โดยมีจุดยืนที่แน่นอนในด้าน อุดมการณ์ตามที่ได้เคยยื่นหยัด เรื่องสิทธิชุมชน</p>

ตาราง 5.4 การวิเคราะห์โอกาสของการบริหารและดำเนินการในชุมชน

โอกาส	สถานการณ์และผู้เกี่ยวข้อง	แนวทางในการดำเนินการ
1. องค์กรภายในที่มีความเข้มแข็ง มีประสบการณ์สามารถรวบรวม ถ้ายทอดความคิด เพื่อการปลูกฝัง คนรุ่นใหม่ในการรักษาชุมชน	ชุมชนจะต้องมีกลุ่มคนที่เป็น แกนนำที่มีความรู้ ความสามารถสูงปรากฏอยู่ใน ชุมชนอย่างต่อเนื่อง	การคัดเลือกคนในชุมชนที่ สามารถรวบรวม เรียบเรียง เรื่องราวของชุมชนนำเสนอต่อ ภายนอก
2. ความร่วมมือจากองค์กร ภายนอกในด้านสิทธิมนุษยชนและ ความคิดของประชาชนในการ สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการบริหารชุมชน	การสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง องค์กรภายนอกกับคนใน ชุมชนที่มีความสัมพันธ์และ ต่อเนื่อง	การนำเสนอมติเชิงสร้างสรรค์ ของชุมชนและการรับ ความเห็นจากบุคคลทั่วไปใน การใช้สิทธิชุมชนอย่างต่อเนื่อง
3. สื่อมวลชนนำเสนอข่าวและการ เรียกร้องสิทธิให้ปรากฏอย่างเป็น ธรรมเพื่อเผยแพร่สู่สังคม	มีสื่อมวลชนจัดทำกรสื่อ ความสำคัญของชุมชน โดย การนำเสนอผ่านรายการ โทรทัศน์	มีการจัดทำรายการโทรทัศน์ใน เรื่องวัฒนธรรมชุมชนและ บุคคลที่เป็นผู้นำ พร้อมวาท กรรมที่สะท้อนความเห็นที่ แตกต่าง
4. การศึกษากฎหมายในมิติของ การเอื้อประโยชน์ต่อความเป็น ส่วนรวม	บุคลากรภายในชุมชนมีที่ ปฏิบัติทางกฎหมายและผู้รู้ กฎหมายสู่การปฏิบัติ	มีทีมที่ปรึกษาและทีมกฎหมาย ของชุมชนและจากสถานศึกษา นำเสนอเรื่องราวของชุมชนกับ การรับโอกาสทางกฎหมาย

5.2 ความเห็นของชาวชุมชนป้อมมหากาฬกับการดำรงอยู่ในพื้นที่ป้อมมหากาฬ 1 ไร่เศษ ที่ขออาศัยจากกรุงเทพมหานครเพื่ออยู่ในพื้นที่แห่งนี้

จากการสัมภาษณ์คุณธวัชชัย วรมหาคุณ ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนและเป็นผู้ที่เกิดในพื้นที่แห่งนี้ โดยบรรพบุรุษนับตั้งแต่รุ่นคุณทวดได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตในฐานะผู้อาศัยในท้องถิ่น จากการสัมภาษณ์ของนักศึกษา 4 คน (นายณัฐกร พวงทอง นายสมภาณี ปานทอง นางสาวกุลธิดา เพ็ชรโบรี นางสาวฉวีวรรณ ประดับบรรจงและได้เก็บข้อมูลเดือนกุมภาพันธ์ 2554) ต่อมาได้ร่วมกับผู้ศึกษาในเดือนกรกฎาคม 2554 ทำการเก็บข้อมูลจากคำถามปลายเปิด (Open – Field Discussion)

จากคำถามปลายเปิดว่าคนในชุมชนจะดำรงวิถีชีวิตอยู่ในป้อมมหากาฬอย่างไรและได้จัดแผนการเจรจากับกรุงเทพมหานครในเรื่องการขอสิทธิของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่

1. ชุมชนจะคงความเป็นชุมชนต้นแบบในการเป็นชุมชนปลอดยาเสพติดและให้ความเคารพในสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ โดยมีกิจกรรมของชุมชนที่สัมพันธ์กับวันสำคัญของชาติ

2. ชุมชนจะปลูกฝังให้เยาวชนรักท้องถิ่นของตนและคนในชุมชนต้องรู้จักวิถีชีวิตของ”เวียง วัด วัง” ดังที่ผ่านมาในยุคบรรพบุรุษและในปัจจุบันคนในชุมชนจะต้องผูกสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน

บ้าน หมายถึง การอยู่ร่วมกันในฐานะพลเมืองของป้อม ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน โดยเด็กและเยาวชนจะเรียนในโรงเรียนใกล้เคียง ได้แก่ วัดราชนัลดาราม โรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนวัดบวรนิเวศ พร้อมทั้งในด้านการใช้ชีวิตอื่นๆ เช่น การทำบุญ จะให้ความร่วมมือกับวัด เทพธิดารามและวัดราชนัลดา หากมีการเสียชีวิตจะตั้งศพที่วัดราชนัลดาราม นอกจากนี้ในวันเสาร์ – อาทิตย์ เด็กๆ ในชุมชนจะรวมตัวกันฝึกการรำไทย โดยมีพี่ดาวคนในชุมชนเป็นผู้สอนให้

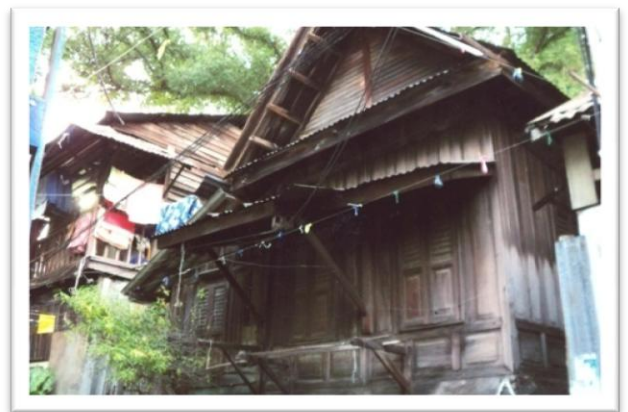
3. ชุมชนจัดทำทะเบียนลูกหลานชุมชนป้อมมหากาฬ ในปี 2554 มีจำนวน 66 ครอบครัว ประชากร จำนวน 318 คน พร้อมทั้งแต่งตั้งลูกหลานที่มีความรู้ด้านกฎหมาย เช่น คุณธิปกรณ์ ประดิษฐ์กร มาเป็นฝ่ายกฎหมายของชุมชน พร้อมทั้งเป็นเครือข่ายขององค์กรที่สัมพันธ์กับหลักสิทธิมนุษยชน เช่น สหพันธ์พัฒนาคนจนเมืองแห่งชาติ

4. ชุมชนกำหนดรูปแบบในการพัฒนาบุคลิกภาพของคนในชุมชนให้เป็นแบบไทยๆ นั่นคือให้ทุกคนมีรอยยิ้มที่แสดงถึงมิตรภาพ เมื่อพบกันให้ยกมือสวัสดีผู้อาวุโสและให้มีการทักทายกัน ในชุมชนไม่เคยมีการลักเล็กขโมยน้อย ชุมชนจึงมีความปลอดภัย ในชุมชนมีราวตากผ้ารวมกัน ถ้าหากมีฝนฟ้าตกและเจ้าของผ้าไม่อยู่ในชุมชนจะมีการเก็บรักษาและคืนให้เจ้าของโดยไม่เสียหาย

และผู้ใหญ่ในชุมชนปลูกฝังให้ลูกหลาน “เรามีได้อยู่เพื่อตัวเรา แต่ให้อยู่เพื่อสังคมและทำตัวเองให้พร้อมอยู่ตลอดเวลา”

5. ชุมชนเป็นศูนย์รวมของวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของกรุงรัตนโกสินทร์ สิ่งที่ชาวชุมชนมีความภาคภูมิใจมากและยังคงปรากฏในชุมชน แม้ว่าสิ่งเหล่านี้มีอายุมายาวนาน อาทิ

1. บ้านไม้โบราณ

2. ถิ่นฐานศิลป์

3. กรงนกที่ฉะฉนไม้

4. การปั้นเศียรฤาษีขนาดเล็ก

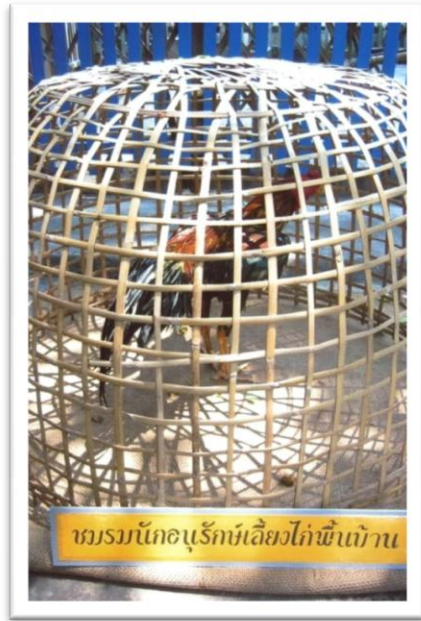

5. การรวบรวมถิ่นฐานศิลปิน พื้นที่ดั้งเดิมที่เคยทำมาค้าขายและการเล่นสั๊กวา

6. ชุมชนมีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย มีพิธีไหว้พ่อบุ้มหากาฬ

7. ชุมชนยังดำรงรักษาวิชาชีพระดั้งเดิมของบรรพชนในชุมชนในการทำรงนกเขา
ชวา การเลี้ยงไก่ชน การนวดแผนโบราณ

5.3 ความเห็นของชาวชุมชนที่มีต่อการบริหารชุมชนและการดำเนินการของ กรุงเทพมหานคร

ภายหลังจากการดูแลตนเองและชุมชนจัดอยู่ในสถานภาพของผู้ไม่ยอมให้
กรุงเทพมหานครเข้าไปทำการรื้อถอน เพื่อการดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายการสร้าง
สวนสาธารณะ เมื่อหารือกับคุณธวัชชัย วรมหาคุณ หรือพี่กบผู้นำและที่ปรึกษาของ
คณะกรรมการชุมชนป้อมมหากาฬ บทสะท้อนที่ปรากฏด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนนับตั้งแต่
ปี พ.ศ. 2553 – ปัจจุบัน

1. ชุมชนดำรงตนโดยการพึ่งพาตนเอง เนื่องจากพื้นที่ป้อมมหากาฬ เป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับ
ผลกระทบกับการต่อสู้ทางการเมืองในรอบปีที่ผ่านมา เมื่อปี พ.ศ. 2552 – 2553 ระหว่างกลุ่มที่
เรียกตนเองว่ากลุ่มเสื้อเหลืองกับกลุ่มเสื้อแดง ซึ่งทั้งสองกลุ่มจะใช้พื้นที่สะพานมัฆวานรังสรรค์
ถนนราชดำเนินนอก เป็นศูนย์กลางในการเรียกร้องและทำการต่อต้านรัฐบาลและเคยผ่าน
เหตุการณ์ที่มีความรุนแรงในลักษณะการต่อสู้ที่มีอาวุธ ดังเช่น เหตุการณ์เมื่อเดือนเมษายน –
พฤษภาคม พ.ศ. 2553 เมื่อกลุ่มเสื้อแดงปิดล้อมบริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย มีการยิงต่อสู้กับ
ฝ่ายทหาร ในช่วงเวลาที่วิกฤตคนในชุมชนได้พึ่งพาตนเอง ด้วยการนำเด็กและผู้สูงอายุในชุมชนไป
อาศัยที่วัดราชนัดดาราม สำหรับคนหนุ่มสาวทำหน้าที่ผลิตเวรยามดูแลความปลอดภัยตลอด 24

ชั่วโมง ทั้ง 4 ช่วงประตูป้อมและทำการกวาดชั้นการเข้าออก จนเหตุการณ์สงบจึงได้ย้ายผู้คนที่กลับมาที่พักเดิม

2. การมองต่างมุมระหว่างฝ่ายบ้านเมืองกับฝ่ายผู้อาศัยในชุมชน ทางกรุงเทพมหานครจะใช้พื้นที่เพื่อพัฒนาให้เกิดความสวยงาม เพื่อการทำรายได้จากการท่องเที่ยวเข้าสู่ประเทศและอาศัยความชอบธรรมผ่านพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดิน ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนกลายเป็นผู้ละเมิดกฎหมาย การให้คนในชุมชนที่อาศัยมาเป็นเวลาช้านานออกไปตั้งถิ่นฐานทำกินใหม่ย่อมเป็นปัญหาต่อการดำรงชีวิต

ชาวชุมชนได้ร้องขอโดยให้หลักมนุษยธรรมในการขออาศัยในพื้นที่แห่งนี้ เมื่อการขอเจรจาโดยจะได้ทำหน้าที่ผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในด้านการท่องเที่ยวนี้เมื่อมีผู้มาเยือน นักท่องเที่ยวมิได้มองเฉพาะส่วนของโบราณสถานเท่านั้น จึงสมควรจัดให้มีวิถีชีวิตร่วมด้วย แต่การคิดเชิงกฎหมายโดยปราศจากการศึกษาถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ จึงเป็นข้อพิจารณาร่วมว่าเป็นความชอบธรรมเพียงใด ในเรื่องนี้คุณธวัชชัย วรรณหาคุณ หรือพี่กบได้กล่าวต่อผู้ศึกษาด้วยการสะท้อนคำพูดว่า “คนในชุมชนได้ทำในสิ่งที่รัฐบาลพูดทุกสมัย พูดเสมอในการให้อำนาจแก่ประชาชน แต่เมื่อประชาชนร้องขอก็ไม่เคยได้ยินเสียงของประชาชน ขอถามว่าอำนาจรัฐทำงานภายใต้หลักของกฎหมายเพียงอย่างเดียว เสียงของประชาชนซึ่งเป็นคนจนไม่ดังซะที” (สัมภาษณ์คุณธวัชชัย วรรณหาคุณ 16 กรกฎาคม 2554)

นอกจากนี้คำพูดในลักษณะดังกล่าวได้ปรากฏในคอลัมภ์ข้างหลังป้อม เขียนโดย ชินภัทร กীরติวิบูลย์ หนังสือพิมพ์ฝึกปฏิบัติ ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 3 ความว่า

“สิ่งหนึ่งที่ผมอยากจะบอกให้ทางรัฐบาลทราบคือ เราสามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาและดูแลตัวเองกันได้ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องตัวบ้าน ตัวคุณภาพชีวิต การศึกษาของลูกหลานและเรื่องของอาชีพ ซึ่งทุกวันนี้ เรายังคงมีความหวังที่จะได้รับโอกาสจากกรุงเทพมหานครและเมื่อถึงเวลานั้นท้องฟ้ามันคงโปร่งใสแล้ว เราจะได้เห็นแสงทองส่องเข้ามาในป้อมมหากาฬนี้เสียที”

5.4 ความเห็นผ่านวาทกรรมที่ถ่ายทอดสู่สังคมยุคปัจจุบัน

วาทกรรมซึ่งผ่านจากการถ่ายทอดความคิดเห็นของผู้ศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ กรณีตัวอย่างมีหลายกลุ่ม อาทิ

1. กลุ่มที่นำเสนอผ่านสื่อสั้นเรื่องราวอันเป็นรูปธรรม ได้แก่ อภิวัดณ์ แสงพัทธสีมา สถาปนิกที่จัดทำภาพยนตร์สั้นชื่อเรื่อง Be-hide The Wall เมืองสวรรค์ฉากที่ 1 หรือหลังกำแพงสี

ชาว ซึ่งปรากฏการนำเสนอของ อรณิชา โภชนจันทร์ หนังสือพิมพ์ฝึกปฏิบัติ ภาควิชาวารสาร
สนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2552 หน้า 12

เรื่อง Be-hide The Wall เรื่องราวการต่อสู้ของชาวบ้านหลังกำแพงป้อมมหากาฬ บท
สะท้อนปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาเมืองไปสู่สายตาคนภายนอก โดยเริ่มต้นเรื่องปี 2546 ที่จะใช้
พื้นที่แห่งนี้สร้างเป็นสวนสาธารณะ จามนโยบายการพัฒนาพื้นที่สีเขียวของกรุงเทพมหานครและ
รองรับการปรับภูมิทัศน์กรุงเทพฯ ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ การนำเสนอเรื่องนี้เป็นกรเปิดมุมมอง
ใหม่ให้กับผู้ชม ผ่านเนื้อหาของสารคดี ผู้นำเสนอสื่อความหมายของการพัฒนาเมืองตามนโยบาย
การท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ การพัฒนาเมืองให้มีความทันสมัย
แต่บ้านเมืองจะไม่สามารถเข้าถึงได้โดยง่าย หากผู้คนไม่ได้รับการพัฒนาและปรับเปลี่ยน
วิธีการใช้ชีวิตควบคู่ไปด้วย ปัญหาความขัดแย้งในเกาะรัตนโกสินทร์คงจะบังเกิดขึ้นต่อไป ถ้า
สถาปนิกออกแบบได้อย่างสวยหรูโดยการไล่ออกชุมชน การเกิดเมืองใหม่ที่เต็มไปด้วยคราบน้ำตา
ของคุณ แล้วเราจะมีความสุขกับพื้นที่ใหม่ได้จริงหรือ (อรณิชา โภชนจันทร์ “ Be-hide The Wall
เมืองสวรรค์ ฉากที่ 1 นิตินักศึกษา 2552 หน้า 8”)

2. กลุ่มที่ศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาในประเทศไทย

ภูริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) ชุมชนป้อมมหากาฬ : การสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่
ทางสังคม วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ งานศึกษาในเรื่องนี้ ผู้ศึกษาได้ดำเนินการในช่วงเหตุการณ์ที่มีการไล่ออก
ชุมชนป้อมมหากาฬปี 2546 ถ้าหากพิจารณาภาพที่ปรากฏจากสายตาภายนอกโดยมิได้มองทะลุ
จากรากของปัญหาประเด็นจะตอบใจได้เพียงว่า รัฐโดยกรุงเทพมหานครได้ดำเนินการตามแผน
จากโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ตามความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีตั้งแต่ปี
2525 เป็นต้นมา ทั้งนี้เพื่อปรับภูมิทัศน์ของเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในให้มีความสวยงาม สำหรับพื้นที่
ภายในป้อมมหากาฬและบริเวณภายนอกจัดให้เป็นพื้นที่สีเขียวในรูปของสวนสาธารณะ เมื่อมีการ
ดำเนินการนับตั้งแต่การจัดหาแหล่งที่อยู่อาศัยแห่งใหม่นอกตัวเมือง คนในชุมชนที่เคยตั้งรกรากมา
เป็นเวลาหลายชั่วอายุคนมีอาจออกไปทำมาหากินอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงเกิด การ
สร้างและการต่อรองความหมาย การศึกษาทั้งหมดเน้นการศึกษาปรากฏการณ์ความขัดแย้ง ความ
เป็นคู่ปฏิปักษ์ระหว่างกรุงเทพมหานครกับชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬ เมื่อสามารถเข้าใจใน
องค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันในพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬแล้ว จึงนำมาสรุปเป็นบทเรียน
และนำเสนอแผนที่เหมาะสมในการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ป้อมมหากาฬต่อไป

ผลจากการศึกษาซึ่งถ่ายทอดเป็นวาทกรรมในประเด็นของความหมายพื้นที่และพื้นที่ทางสังคม พื้นที่โดยรัฐจัดเป็นพื้นที่แห่งอำนาจในการกำหนดสร้างพื้นที่ โดยไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนที่เป็นสลัมเข้าร่วมในการกำหนดหรือให้มีการสร้างพื้นที่ที่สามารถต่อรองกันได้อย่างใด รัฐใช้เครื่องมือที่มีอาจปฏิเสธได้คือ กฎหมายเป็นเครื่องมือ ในขณะที่ชาวบ้านเจรจาต่อรองโดยใช้ข้อมูลในหลายมิติ นับตั้งแต่มิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน เพื่อแสดงร่วมกับสิทธิของชุมชน แม้ว่าผลการพิจารณาเมื่อตีความตามกฎหมายแล้ว ชุมชนป้อมมหากาฬต้องปลูกสร้างสวนสาธารณะเท่านั้น การเข้าอยู่อาศัยของชุมชนในพื้นที่ในป้อมและนอกป้อมมหากาฬรวมอาณาเขต 5 ไร่ ยังคงเต็มไปด้วยบรรยากาศขัดแย้งกัน บทสะท้อนจากการพัฒนาเมืองที่มีขนาดใหญ่ แผนที่ที่จะปรากฏสมควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง รัฐควรมีหน้าที่ในการสนับสนุนให้ชุมชนมีความสามารถและเห็นถึงศักยภาพที่ดำรงอาศัยในการกำหนดอนาคตของชุมชนของตนเอง

ภาวณิ ไชยภาค (2550) การต่อสู้ของผู้หญิงชุมชนป้อมมหากาฬในการต่อต้านการไล่รื้อ
วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในงานศึกษาซึ่งถ่ายทอดวาทกรรมที่ปรากฏในจิตวิญญาณ วิถีคิด วิถีปฏิบัติของผู้หญิง 9
คนที่ทำการต่อสู้ของผู้หญิงในฐานะ แม่/เมียหรือลูกสาว แม่ค้า สมาชิกชุมชนและนักกิจกรรมทางสังคม กลุ่มคนเหล่านี้ได้ทำการต่อสู้ร่วมกับชาวบ้านในชุมชนในช่วงเวลาที่มีประกาศไล่รื้อถอนไล่รื้อเพื่อกรุงเทพมหานครจะได้ดำเนินการเปิดพื้นที่สร้างสวนสาธารณะตามแผนพัฒนาภูมิทัศน์กรุงเทพมหานคร ด้วยเหตุที่ความเห็นของการบริหารภาครัฐมองเห็นในมุมมองพื้นที่แห่งนี้กลายเป็นพื้นที่สลัมที่ทำให้ลดบรรยากาศความงดงามของกรุงเทพมหานคร ถ้าหากได้มีการปรับภูมิทัศน์ใหม่พื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬจะมีความงดงามอันเป็นผลดีด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ท่ามกลางที่มีการผลักดันให้ทุกคนในชุมชนป้อมมหากาฬจากพื้นที่ 1 ไร่เศษภายในป้อมมหากาฬได้ออกจากชุมชนเมื่อปี 2549 บทบาทของผู้หญิง แม้อายุของคนภายนอกอาจมองข้ามความสำคัญของกลุ่มคนเหล่านี้ ซึ่งในชีวิตจริงคนกลุ่มนี้จะต้องรับผิดชอบครอบครัวที่มีอีกหลายชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ การย้ายออกไปโดยไร้ทิศทางทำกินจะเป็นการนำเอาชีวิตอีกหลายชีวิตไปประสบความทุกข์ยากและไร้อนาคต การที่ผู้หญิงร่วมต่อสู้ภาคประชาชน นับเป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงเป็นผู้ร่วมสร้างประวัติศาสตร์ของชุมชน อีกทั้งใช้พื้นที่ในการทำกินในฐานะแรงงานนอกระบบเพื่อหล่อเลี้ยงอีกหลายชีวิตที่อยู่ในบ้าน ซึ่งพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในท่ามกลางความเจริญของสังคมเมือง แต่ผู้หญิงที่ทำการต่อสู้ เธอต้องใช้พื้นที่ของชุมชนหรือบ้านแห่งนี้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและสถานที่ประกอบกิจการจนกว่าจะหมดหนทางแห่งการต่อสู้

การถ่ายทอดวิธีการ วิธีชีวิตของผู้หญิง ผู้เป็นทั้งเบื้องหลังและเบื้องหน้า ในการต่อต้านการ
ไถ่ถอนเมื่อปี พ.ศ. 2546 จนถึง พ.ศ. 2548 และหลังจากศาลปกครองสูงสุดประกาศให้พื้นที่แห่งนี้
เป็นพื้นที่จัดทำสวนสาธารณะ อันเป็นคำตอบสุดท้าย ซึ่งพวกเธอและชาวบ้านทุกคนต้องไปอยู่ใน
พื้นที่แห่งใหม่ ดังนั้น บทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้ต่อต้านและทำการต่อสู้ภาคประชาชนจึงเป็นการ
นำจิตวิญญาณที่มีอยู่ในตนออกมาทำการต่อต้านอำนาจรัฐในเรื่องนี้ วาทกรรมอันเกิดจากแรง
บันดาลใจของผู้หญิงผู้สังคมนอก จึงได้ถูกบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้สืบไป

3. กลุ่มข้อมูลทั่วไปที่กล่าวถึงพื้นที่ป้อมมหากาฬกับกรุงเทพมหานคร

จากพื้นที่ทางสังคมในบริเวณเกือบ 5 ไร่ แต่พื้นที่แห่งนี้ได้กลายเป็นสนามในการศึกษาโดย
การนำความรู้ของชุมชนร่วมวิพากษ์วิจารณ์กับศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในหลายมิติ ทั้งทางด้าน
สถาปัตยกรรม นิเทศศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาและนำเสนอในรูปแบบของบทความใน
วารสาร หนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เพื่อเปิดทรรศนะมุมมองใหม่เกี่ยวกับการให้ความสำคัญใน
ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับเมือง ซึ่งมีการพัฒนาเติบโตมาด้วยกันอันเป็นอัตลักษณ์ของความเป็น
ไทย แต่ผู้บริหารประเทศและผู้มีอำนาจในการบริหารประเทศเมื่อแสดงเจตจำนงในการพัฒนา โดย
ฟื้นฟูให้เกิดรูปลักษณ์ของเมืองเก่าในอดีตภายใต้ดวงวิญญาณใหม่และความทันสมัย การฟื้นฟูอดีต
โดยไถ่ถอนผู้คนซึ่งเป็นภัยต่อการพัฒนาให้เป็นพื้นที่สีเขียวร่วมกับความเห็นตามความคิดในระบบ
ทุนนิยมในความเก่าแก่ รกรุงรังเป็นพื้นที่เสื่อมโทรมที่มีคำบัญญัติศัพท์ว่า “สลัม” ในเมืองหลวงหรือ
ถิ่นฐานที่มีความศิวิไลซ์ หากรวบรวมข้อมูลจากบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการให้
ความเห็นในพื้นที่ป้อมมหากาฬ ได้พบเจตนาของผู้นำเสนอผ่านบทความในวารสาร หนังสือพิมพ์
นับตั้งแต่ช่วงเวลาที่กรุงเทพมหานครออกประกาศไถ่ถอนชุมชนตั้งแต่ปี 2535 และชาวบ้านได้ทำการ
ต่อต้านการไถ่ถอน กล่าวโดยสรุปในตารางที่ 5.5 ข้อมูลทั่วไปที่สัมพันธ์กับการศึกษาการไถ่ถอนชุมชน
ป้อมมหากาฬ

ตาราง 5.5 ข้อมูลและความคิดเห็นทางวิชาการที่สัมพันธ์กับการศึกษาการไล่อพยพชุมชน
ป้อมมหากาฬ

ผู้เขียน	ชื่อแหล่งพิมพ์และ ชื่อบทความ	วัน เดือน ปีที่พิมพ์	ความเห็นของผู้เขียนบทความ
คอลัมภ์ข่าว ไม่ ปรากฏชื่อผู้เขียน	คม ชัด ลึก กทม. เดินหน้าจัด สวนฯ เมิ่นชุมชน ป้อมมหากาฬขอที่ อาศัย	30 สิงหาคม 2545 หน้า 8	นำเสนอข้อมูลการดำเนินการ ของกรุงเทพมหานครที่จะ พัฒนาพื้นที่สีเขียวในเมือง หลวงโดยที่มีได้รับฟังในเสียงที่ ประชาชนในชุมชนขอต่อรอง
คอลัมภ์ข่าว ไม่ ปรากฏชื่อผู้เขียน	ข่าวสด กทม. เตรียม มาตรการรื้อป้อม มหากาฬ	3 มกราคม 2546 หน้า 4	ข้อมูลการพัฒนาพื้นที่ใหม่ใน กรุงเทพมหานครตามแผนการ พัฒนาภูมิทัศน์เกาะ รัตนโกสินทร์
คอลัมภ์ข่าว ไม่ ปรากฏชื่อผู้เขียน	ผู้จัดการ ข่าวป้อมมหากาฬ ขอปันพื้นที่ 1 ไร่ แลกการเป็นหูเป็น ตาดูแลสวนให้กับรัฐ	1 เมษายน 2546 หน้า 1	ข้อมูลนำเสนอการรวมกลุ่มของ ชาวชุมชนในการทำบุญตาม ประเพณีของคนในป้อม อัน เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของ ชุมชน
คอลัมภ์ข่าว	ไทยรัฐ “ตั้งเส้นตายไล่อพยพ มหากาฬ”	24 กุมภาพันธ์ 2546 หน้า 11	ข้อมูลที่กรุงเทพมหานครจะ ดำเนินการพัฒนาพื้นที่สีเขียว และให้คนในชุมชนออกจาก พื้นที่
คอลัมภ์ข่าว	มติชน “เร่งรื้อย้ายชุมชนใน ป้อมมหากาฬ”	23 กรกฎาคม 2545 หน้า 11	ข้อมูลแสดงการพัฒนา กรุงเทพมหานครตามแผน บูรณะเกาะรัตนโกสินทร์และ พื้นที่สีเขียวในกรุงเทพฯ
คอลัมภ์ข่าว	ข่าวสด ป้อมมหากาฬ	24 เมษายน 2546 หน้า 2	ข้อมูลเพื่อแสดงเชิงพื้นที่เก่าแก่

ตาราง 5.6 บทความทางวิชาการที่สัมพันธ์กับการศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ

กลุ่มความเห็นทางวิชาการนานาทัศนะที่มองเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีชีวิตและจิตวิญญาณ
เกี่ยวกับป้อมและชาวชุมชนที่อาศัยในป้อมมหากาฬในช่วงเวลาการต่อต้านการรื้อถอนของ
กรุงเทพมหานคร

ผู้เขียน	ชื่อแหล่งพิมพ์และ ชื่อบทความ	วัน เดือน ปีที่พิมพ์	ความเห็นของผู้เขียนบทความ
ไมเคิล เฮอร์ซเฟล	กรุงเทพธุรกิจ	13 สิงหาคม 2546 หน้า 3	การที่ประเด็นการพัฒนาเมือง ที่มีผลกระทบต่อผู้อาศัย ดั้งเดิมของชุมชน
วันดี สันติวุฒิเมธี	สารคดี รื้อฟื้นชุมชนเก่า	กุมภาพันธ์ 2545 13(205)หน้า 148- 164	การนำเสนอเพื่อการ วิพากษ์วิจารณ์มิติในการนำ กฎหมายเพื่อฟื้นฟูทางกายภาพ โดยการรื้อถอนวัฒนธรรม ดั้งเดิมและสร้างความทันสมัย ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์
ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม	ศิลปวัฒนธรรม “เมืองประวัติศาสตร์ กรุงเทพมหานครกับ ป้อมมหากาฬและ สงกรานต์คิดใหม่ ทำมั่ว”	24 มิถุนายน 2546 หน้า 116-127	การนำเสนอการสร้างกรุงเทพฯ ซึ่งพัฒนามาจากรากฐานของ คนกับเมืองและเมื่อรัฐปรับปรุง พื้นที่โดยใช้ผังเมืองแบบ ตะวันตกเข้ามารื้อฟื้น จึงเป็น ที่มาของการพัฒนาที่ขาดการ มองมิติความสัมพันธ์ทาง ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ท้องถิ่น
สุจิตต์ วงษ์เทศ	ข่าวสด “วิกิเกแห่งแรกใน สยามอยู่ริมกำแพง ป้อมมหากาฬ”	27 เมษายน 2546 หน้า 6	การนำเสนอให้ผู้คนได้รู้จักถิ่น ฐานการกำเนิดศิลปะที่เก่าแก่ ของกรุงเทพฯ

จากการศึกษาของกริทัต ไชยเศรษฐ์และภาวิณี ไชยภาค ซึ่งได้ศึกษาพื้นที่ป้อมมหากาฬในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ข้อมูลประเภทเอกสารซึ่งมิได้ดีพิมพ์ หากแต่เป็นเอกสารที่สามารถนำมาอ้างอิงทางวิชาการได้ ดังปรากฏในข้อสรุปที่ 5.7 เอกสารอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ

ตาราง 5.7 เอกสารอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ

ผู้เขียน	ชื่อแหล่งพิมพ์และชื่อบทความ	วัน เดือน ปีที่พิมพ์	ความเห็นของผู้เขียนบทความ
วิภาพรรณศิริพรรคชัย	การเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ	ไม่ระบุปีที่พิมพ์	-
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สิทธิชุมชนป้อมมหากาฬกับการเมืองเรื่องท่องเที่ยว : อนาคตตัวแสดงนอกภาครัฐในกระบวนการนโยบายสาธารณะ เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2546 (อัดสำเนา)	กุมภาพันธ์ 2545 13(205)หน้า 148-164	-

5.5 บทวิเคราะห์บทบาทของชุมชนกับการเป็นสมัยใหม่แบบไทย

การเป็นสมัยใหม่ซึ่งปรับจากคำว่า modernization ซึ่งในวงวิชาการจะให้ความสำคัญในมิติทางประวัติศาสตร์ ซึ่งปรากฏในสมัยการปฏิรูปประเทศสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้นำโครงสร้างหลักแบบตะวันตกมาเป็นต้นแบบในการบริหารประเทศรวมถึงการเปลี่ยนผ่านความคิดของผู้คนจากความเป็นจารีตนิยม (traditional) มาสู่การเป็นสมัยใหม่ จากช่วงเวลาที่ผ่านมามาประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนตนเองให้เข้าสู่ความเป็นสากลนิยม (international) พร้อมการพัฒนาประเทศและพัฒนาคนตามหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประเทศไทยจะปรับเปลี่ยนบ้านเมืองให้เกิดความศิวิไลซ์ (civilization) ในภาพลักษณ์ภายนอก แต่สภาพที่ยังคงดำรงอยู่นั้นคือ ความขัดแย้งเชิงอำนาจที่ปรากฏในรูปของรัฐประหารจนกลายเป็นประเทศที่มี

การใช้รัฐธรรมนูญมากที่สุดในโลกถึง 17 ฉบับและสิ่งที่ปรากฏซึ่งซ่อนเร้นในเชิงความคิดเห็นทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจภายใต้คำจำกัดความใหม่ว่า “อำนาจ” และ “บารมี”

คำว่า ผู้มีอำนาจจะปรากฏในตัวตนของผู้ที่มีหน้าที่ในการบริหารบ้านเมืองและสามารถสั่งการผ่านการบริหารราชการ กับคำว่า “บารมี” จะปรากฏในการปฏิบัติที่ผู้มีอำนาจมิต้องแสดงตน หากแต่แสดงผ่านผู้ที่เกี่ยวข้อง ข้อขัดแย้งในเชิงอำนาจที่ปรากฏในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยในระดับรากหญ้า เมื่อปี พ.ศ. 2535 ภายใต้นิยามใหม่ว่า “รากหญ้า” อันเป็นฐานะของคนที่ยังดำรงอยู่ในชุมชน กลุ่มรากหญ้าได้มีส่วนร่วมในการบริหารประเทศในส่วนของการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นที่ปรากฏในแผนงบประมาณนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) และคำว่าสิทธิของชุมชนยังคงปรากฏอยู่ในความเห็นของกฎหมายบ้านเมืองตามรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทยปี 2540

แม้ว่าความชัดเจนในเชิงสิทธิของชุมชนจะปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในกฎหมายรัฐธรรมนูญ หากแต่ในทางปฏิบัติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม สังคมไทยยังคงปรากฏช่องว่างทางฐานะทางสังคม จนเป็นที่มาของคำจำกัดความใหม่ว่า ความเหลื่อมล้ำทางสังคมพร้อมการปฏิบัติที่มีความรุนแรงในการแบ่งแยกความคิดเห็นทางการเมือง จนก่อให้เกิดเหตุการณ์การต่อสู้ของกลุ่มคนที่เรียกว่า เสื้อแดง ในปี พ.ศ. 2553 และทำการต่อต้านอำนาจรัฐด้วยการปิดล้อมพื้นที่บางแห่งในกรุงเทพฯ จนเป็นที่มาของการปราบปรามอย่างรุนแรง ในเหตุการณ์เดือนเมษายน - พฤษภาคม 2553 แม้ว่าเหตุการณ์อันเกิดความรู้สึกเล็กๆ ของกลุ่มคนที่มองว่าตนเองถูกเลือกปฏิบัติ อาทิ การใช้คำว่า ไฟร์กับอำมาตย์ อันเป็นรากฐานการปกครองของไทยในอดีตได้ถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นของการต่อสู้ทางการเมืองของสังคมไทย ความเห็นในมิติที่แตกต่างกันทางความคิดจึงยากแก่การชี้จัดการดำรงชีวิตของคนไทย ดังนั้นการศึกษาการต่อสู้ของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ จึงเป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่งในการรับ ปรับและเปลี่ยนแปลงตนเองให้เป็นไปตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งการเป็นสมัยใหม่ของชุมชนในด้านความเข้าใจในวัฒนธรรมได้ปรากฏแล้ว แต่ในด้านการปฏิบัติระหว่างชุมชนกับการใช้อำนาจของรัฐต่างมีช่องว่างในหลักคิดและความเห็นที่ไม่สามารถสานสัมพันธ์กันได้ รัฐประเทศใช้กฎหมายเพื่อแสดงสิทธิของรัฐที่จะดำเนินการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ อีกทั้งคำว่า สลัม เป็นนิยามอันแสดงถึงพิษภัยต่อสังคมเมือง การเกิดสลัมจึงเป็นหน้าที่และความจำเป็นที่รัฐต้องได้รื้อประกอบกับที่ดินซึ่งคนในชุมชนอาศัยเป็นเอกสิทธิ์ของรัฐ ด้วยเหตุนี้การใช้สิทธิของรัฐในการเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งคนในชุมชนอยู่อาศัยจะปรากฏในสังคมเมืองตลอดไป ปัญหาที่ปรากฏในชุมชนป้อมมหากาฬกับการต่อต้านอำนาจรัฐในการรื้อพื้นที่ตั้งแต่เริ่มต้นปี พ.ศ.

2535 จนถึงปัจจุบัน (2554) และยังคงเป็นปัญหาในฐานะที่ชุมชนไม่ยอมรับออกจากพื้นที่ซึ่งกรุงเทพมหานครจะจัดสร้างสวนสาธารณะตามโครงการฟื้นฟูพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2525 ความเห็นของผู้แทนชุมชนกับการปรับเปลี่ยนความเป็นสมัยใหม่ซึ่งชุมชนจะเป็นผู้รักษาความเป็นชุมชนแห่งสังคมและวัฒนธรรมให้ดำรงสืบไป ตามแผนที่ชุมชนเคยนำเสนอต่อรัฐในอดีต แต่มีอาจตอบสนองในเจตนารมณ์ได้ด้วยเหตุผลการเมืองคนละมิติต่อกัน การต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนในช่วงเวลานี้ได้ปรากฏผลที่ประชาชนได้รับการตอบสนอง เช่น การรวมตัวของชุมชนชาวท่าเตียนซึ่งมิให้ทำการไล่รื้อ หากแต่ได้มีการปฏิบัติร่วมกันในการใช้พื้นที่พร้อมการปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นภูมิทัศน์ที่สนองตอบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นอกจากนี้กรณีศึกษาอันเป็นตัวอย่างของการต่อสู้ที่ยาวนาน เช่น ยายไฮ กับปัญหาเขื่อนปากมูล การต่อต้านการไล่รื้อจากกรุงเทพมหานครในปัญหาบ้านสีด้า ข้อสังเกตของชุมชนป้อมมหากาฬกับการใช้พื้นที่สวนสาธารณะซึ่งมิได้เกิดประโยชน์ ปัญหาเหล่านี้บางปัญหาได้มีการปรับเปลี่ยนและแก้ไขได้สำเร็จมาแล้ว จากกรณีตัวอย่างดังกล่าวนี้ สมควรที่ชุมชนป้อมมหากาฬจะใช้เป็นแนวทางเพื่อการทบทวนการดำรงอยู่ต่อไปตามทัศนะของคนในชุมชน

5.6 การดำรงอยู่ของชุมชนป้อมมหากาฬในช่วงเวลาที่ชุมชนยังคงต่อต้านอำนาจรัฐจากปี พ.ศ. 2554 เป็นต้นไป

เมื่อคนในชุมชนป้อมมหากาฬจำนวน 66 ครอบครัว ประชากร 318 คน ภายในเนื้อที่ 1 ไร่เศษ ขออาศัยต่อไปในป้อมมหากาฬเหมือนดังที่สามารถสืบสานย้อนหลังที่สายสกุลบางกลุ่มตั้งแต่คุณทวด คุณปู่ คุณพ่อและตนเองเป็นผู้ที่เกิดในบ้านที่อาศัยอยู่ในป้อมมหากาฬและมีคำถามว่า “จะให้พวกเค้าย้ายไปอยู่ที่ใด” ดังที่ปรากฏในการต่อสู้ของคนในชุมชนมายาวนานแล้ว จากคำถามที่ผู้วิจัยได้สนทนากลุ่มกับผู้แทนชุมชนจำนวน 8 คน ล้วนเป็นแกนนำในการเรียกร้องสิทธิของชุมชนมาแล้ว

ข้อสรุปจากการสนทนากลุ่มเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2554 เวลา 09.30 – 12.00 น. และข้อยืนยันจากแบบสอบถามได้ข้อสรุปว่า

1. การดำรงอยู่อย่างยั่งยืน คนในชุมชนได้กำหนดแนวทางและกลยุทธ์เพื่อการกำหนดสถานภาพของตนเองในรอบ 10 ปีอย่างไร

- 1.1 ผู้นำของชุมชน (Man) ที่เชื่อมโยงกับองค์กรภายนอก
- 1.2 การประสานงาน (Organize) กับองค์กรภายนอก
- 1.3 คณะผู้บริหารชุมชน (Staff) การรวมกลุ่มของชุมชน

1.4 คณะบุคคลที่เตรียมทดแทนคนกลุ่มเดิมที่อายุมากขึ้น (Team) การจัดกลุ่ม ทีมเยาวชน ทีมวัยทำงานและทีมผู้สูงอายุ

2. แผนการในการขอเจรจากับกรุงเทพมหานครและหน่วยงานอื่นๆ เพื่อการเจรจาอย่างสันติโดยใช้หลักการต่อสู้แบบสงบ

P – Participation

E – Education

A – Active, Activity

C – Challenge

E – Effective

3. ความคาดหวังความยั่งยืนในการดำรงอยู่ของชุมชนป้อมมหากาฬในรอบ 10 ปี นับจากปัจจุบัน

1. แผนการตั้งรับถ้าหากหน่วยงานภาครัฐขอคืนพื้นที่ เพื่อนำไปพัฒนาให้เป็นไปตามแผนงานการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์
2. คนในชุมชนมีการจัดเตรียมกลุ่มคนที่จะปกป้องคุ้มครอง ดังเช่นคนรุ่นนี้ได้ร่วมกันตั้งรับในการขอคืนหยัดในพื้นที่แห่งนี้มาร่วม 20 ปี
3. การค้นหาบุคคลเพื่อสร้างความเป็นศูนย์รวมของคนในพื้นที่
4. การสร้างพลังภายในให้เกิดความเข้มแข็งภายในชุมชน
5. การดูแลให้กลุ่มเด็กและเยาวชนในปัจจุบันกับความเข้าใจในการยื่นหยัดอยู่ในพื้นที่ และการเคารพในกฎของคนในชุมชนให้เป็นวัฒนธรรมของชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง
6. การถ่ายทอดแนวทางในการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ในพื้นที่ พร้อมเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงการนำปัญหาสังคมภายนอกที่จะส่งผลกระทบต่อผู้อยู่อาศัยในพื้นที่
7. คนในชุมชนมีแผนในการดำรงชีวิตอย่างไรและหากต้องย้ายออกไป พื้นที่ซึ่งจะรวมตัวกันเป็นชุมชนในความเป็นเครือญาติต่อกันจะปรากฏในอนาคตหรือไม่

บทที่ 6 บทสรุป

การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในมิติใหม่ของความเป็นไทย กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ ข้อสรุปจากการศึกษาพบว่า การต่อสู้ของชุมชนกับการรื้อถอนออกจากชุมชนโดยกรุงเทพมหานครจะใช้พื้นที่เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ให้เป็นประโยชน์หลายมิติโดยเฉพาะการปฏิบัติตามแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ตามแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งจัดขึ้นในวาระที่กรุงเทพฯ มีอายุครบรอบ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2525 การดำเนินการของแผนแม่บทดังกล่าวนี้ได้พบกับปัญหาเชิงซ้อนในประเด็นที่มีผู้คนอาศัยอยู่เขตโบราณสถานและเขตพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ซึ่งส่งผลให้แผนการฟื้นฟูกรุงเทพมหานครมีอาจบรรลุผลสำเร็จได้ การศึกษาในครั้งนี้สำหรับประเด็นของชุมชนป้อมมหากาฬสรุปผลการศึกษาดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน
2. เพื่อศึกษารูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาพื้นที่อาศัย

ผลการศึกษา

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนป้อมมหากาฬ จากการศึกษาพัฒนาการและการสังเคราะห์วัฒนธรรมและการปรากฏการณ์ทางสังคมของคนในชุมชนนับตั้งแต่เริ่มปรากฏชุมชนมาจนถึงปัจจุบันพบว่า ชุมชนแห่งนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมพร้อมการปรากฏวิถีชีวิตของชุมชนที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานีแห่งใหม่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ส่วนที่สองเป็นช่วงเวลาในสมัยรัชกาลที่ 4-7 ของการกำเนิดคณะละเกพระยาเพชรพราณี ศิลปะการแสดงอันเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ช่วงที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในสมัยการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ช่วงที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับการเผชิญการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพพร้อมการต่อต้านอำนาจรัฐ

ช่วงที่ 1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ระหว่าง พ.ศ. 2325-2594 นับเป็นยุคแรกที่เมืองเกิดขึ้นพร้อมกับปรากฏตัวการรวมเป็นชุมชน เนื่องจากการตั้งบ้านเมืองในอดีตบ้านเมืองมีอาณาเขตกว้างขวาง ซึ่งเมืองต้องการให้มีผู้คนมาอาศัย ทั้งนี้เพื่อการรักษาความมั่นคงภายในประกอบกับการก่อสร้างบ้านเมืองในประวัติศาสตร์ยุคนี้ยังมีผังเมืองตามแบบตะวันตกที่

ปรากฏการกำหนดถนน สถานที่พักอาศัยอย่างชัดเจน ประกอบกับการสร้างที่พักอาศัยของคนไทย สามารถปลูกเรือนแพ ปลูกบ้านในพื้นที่วัดและพื้นที่ใกล้กับกำแพงวัง โดยผู้คนต่างถ้อยที่ถ้อย อาศัยต่อกัน จากวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและการรู้ฐานะของตนเอง โดยเฉพาะผู้ที่รู้ตนว่าเป็นชนชั้นผู้อยู่ ภายใต้อำนาจปกครองจะมีหน้าที่รับใช้ผู้เป็นนายและจะปลูกบ้านเรือนอาศัยในบริเวณที่สามารถทำ หน้าที่ในการรับใช้ผู้เป็นนายได้อย่างสะดวก

บริเวณป้อมมหากาฬจึงเป็นพื้นที่แห่งหนึ่งในยุคนี้จัดเป็นพื้นที่นอกเขตพระนคร มีผู้คนเริ่ม เข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยเฉพาะเมื่อมีการปลูกสร้างวัดราชนัคดาราม วัดเทพธิดารามในสมัยรัชกาลที่ 3 พื้นที่แห่งนี้จะเริ่มมีคนทยอยเข้ามาตั้งถิ่นฐาน (เดือนเต็มดวง บุญคง 2548, 30) ซึ่งกล่าวได้ว่าการ ตั้งบ้านเมืองในอดีตรัฐประสงคิให้ผู้คนเข้ามาอยู่ในอาณาจักร โดยที่ยังไม่ได้มีกำหนดกฎหมายสิทธิ การครอบครองรองรับ เรื่องของกฎหมายสิทธิในการครอบครองที่ดินจะเริ่มปรากฏชัดเจนในสมัย รัชกาลที่ 5 การศึกษาในช่วงที่ 1 จึงสรุปได้ว่า ผู้ที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ซึ่งเป็นโบราณสถานในอดีต มิได้มีเจตนาเป็นผู้ครอบครองทรัพย์สินและการใช้ชีวิตในอดีต ผู้คนระดับล่างจะมีความเป็นอยู่ อย่างไม่ง่าย วิถีชีวิตจะตั้งถิ่นฐานใกล้กำแพงเมือง วัด กำแพงวัง คลอง และการก่อตั้งชุมชนจะเป็นไป ตามชื่อของภูมิถิ่น ผู้คนที่อาศัยจะกลายเป็นผู้ที่อยู่ในละแวกใดละแวกหนึ่งหรือเป็นคนหรือข้าของ บ้านเจ้านายท่านใด ประกอบกับพื้นที่ด้านตะวันออกในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทำการสร้างวัง พระราชทานแด่พระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์บริเวณริมประตูสำราญราษฎร์ไปจนถึงประตูสำ เพ็ง จึงทำให้บริเวณกำแพงเมืองกลายเป็นชุมชนที่มีผู้คนอยู่อย่างหนาแน่นและมีความคึกคัก

ช่วงที่ 2 เป็นช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2394-2475 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนป้อมมหากาฬนับเป็นช่วงเวลาที่มีคนในป้อมมหากาฬมีความเจริญรุ่งเรือง และปรากฏรากฐานงานศิลปะของศิลปะไทย เริ่มแรกจากสมัยรัชกาลที่ 4 การขุดคลองผดุงกรุง เกษมเพื่อการขยายการคมนาคมทางน้ำในกรุงเทพฯ และการก่อสร้างภูเขาทอง ณ วัดสระเกศตาม ภูมิทัศน์ของสมัยอยุธยาที่มีการสร้างเจดีย์ภูเขาทองอันเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง พื้นที่แห่งนี้จะเป็น ศูนย์กลางของผู้คนในระดับล่างในด้านการทำมาค้าขายและการละเล่นพื้นบ้านโดยการนำเพลง สักความาร่องรำในงานเทศกาลเดือนสิบสอง

การดำรงชีวิตของชาวชุมชนป้อมมหากาฬได้มีความโดดเด่นและการรวมตัวที่เป็นที่รู้จัก กันในสมัยรัชกาลที่ 5 บริเวณแห่งนี้มีผู้คนอาศัยเริ่มมีกลุ่มข้าราชการตำรวจวังเข้ามาตั้งถิ่นฐานใน บริเวณพื้นที่รายรอบป้อมมหากาฬ ซึ่งในธรรมเนียมการพักอาศัยของผู้คนในอดีตก่อนที่บ้านเมือง จะมีฝั่งเมือง ผู้คนจะเข้ามาอาศัยในพื้นที่ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญโดยผู้คนที่รับใช้เจ้านายจะตั้ง บ้านเรือนบริเวณกำแพงวัง กำแพงวัดและริมคลองซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการตั้งถิ่นฐานของ

ผู้คนในกรุงเทพฯ ถ้าหากมีการปลูกสร้างวัง ผู้รับใช้ต่างจะมาปลูกบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ไกลนัก ทั้งนี้เพื่อการดูแลรับใช้เจ้านายของตน ในที่นี้สามารถนำความเห็นในการปลูกสร้างบ้านเรือนตามพระวินิจฉัยของหม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต เกี่ยวกับพื้นที่ของมหาดเล็กข้าหลวงในอดีตว่า พื้นที่วังจะมีบริวารอาศัยอยู่มากมายเมื่อครั้งที่พระองค์ยังทรงอยู่ในวัยเยาว์ถ้าหากเข้าไปเขตวังจะมีผู้คนอยู่อาศัยอยู่จำนวนพันและจำนวนร้อย (หม่อมเจ้าปิยะรังสิต 2533, 1-2) การใช้ชีวิตของคนไทยในยุคที่ผ่านมายังมิได้กำหนดสิทธิในการครอบครองที่ดิน จึงส่งผลให้กลุ่มคนระดับล่างซึ่งมิได้รับพระราชทานที่ดินดังเช่นกลุ่มเจ้านาย คนกลุ่มนี้จะอยู่อาศัยในพื้นที่ของวัดและพื้นที่สาธารณะของบ้านเมือง สำหรับชุมชนชาวป้อมมหากาฬ ตามความเห็นของพระราชเมธี เจ้าอาวาสวัดราชนันทดาราม ซึ่งเคยให้สัมภาษณ์และคณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์นิสิตนักศึกษา ฉบับชุมชนป้อมมหากาฬ 2552, 9 กล่าวว่า “แต่เดิมพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬถือเป็นของวัดราชนันทดารามวรวิหารในปัจจุบัน ก่อนที่จะนำมาผาติกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้วัดมีพื้นที่เหลือเพียง 73 ตารางวาเท่านั้น และชาวชุมชนได้อยู่อาศัยในป้อมต่อเนื่องกันมาเป็นร้อยปี พอมาถึงในช่วงสมัยนายพิจิตต รัตตกุล เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2535 ทางกรุงเทพมหานครได้เข้ามาขอเวนคืนพื้นที่ทั้งหมดโดยให้เหตุผลว่า จะใช้พื้นที่ดังกล่าวสร้างเป็นสวนสาธารณะ ทางวัดถึงได้ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจแต่อย่างใด เพราะเรื่องพื้นที่สงฆ์ต้องนำเสนอผ่านทางมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย ดังนั้น เรื่องการจัดการป้อมมหากาฬ ทางวัดได้ทำตามคำสั่งของมหาเถรสมาคมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ผู้อยู่อาศัยในป้อมมหากาฬจึงมิได้สัมพันธ์กับวัดราชนันทดาราม คำว่า “พื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬถือเป็นส่วนหนึ่งของวัดราชนันทดารามวรวิหาร ข้อยืนยันดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าที่ดินในกรุงเทพฯ จะเป็นพื้นที่ของวัดหรือกล่าวได้ว่าวัดเป็นผู้ครอบครอง ซึ่งจะมีผู้คนเข้ามาตั้งบ้านเรือนได้อันเป็นการพึ่งพาต่อกันระหว่างวัดกับพุทธศาสนิกชน การเป็นชุมชนโดยมิได้มีกฎหมายรองรับจึงเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่อาศัยทั้งทำการเช่าที่วัดในราคาถูก ผู้อยู่อาศัยในระยะเวลายาวนานได้ก่อให้เกิดการเกาะเกี่ยวกันภายในชุมชนและเกิดวัฒนธรรมชุมชนของแต่ละพื้นที่

สำหรับชาวชุมชนป้อมมหากาฬในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผู้ให้กำเนิดการแสดงลิเกทรงเครื่อง โดยมีผู้หญิงเป็นผู้แสดง ซึ่งเรียกชื่อลิเกพระยาเพชรปาณี จัดเป็นลิเกที่มีชื่อเสียงและต่อมาผู้สืบทอดได้เผยแพร่การแสดงลิเกลักษณะนี้ไปยังภาคกลางโดยมีชื่อว่าลิเกหอมหวล การกำเนิดลิเกทรงเครื่องคณะพระยาเพชรปาณีนับเป็นการเปิดพื้นที่ทางศิลปะในการวางรากศิลปะการแสดงของไทยผ่านการแสดงการร้อง ร่ายรำ การแต่งกายที่งดงามแบบไทย และการแสดงในอดีตจะมีการฝึกซ้อม รวมถึงการสร้างนักแสดงจะต้องเกิดจากมีผู้อุปถัมภ์และลิเกพระยาเพชรปาณี เป็นคณะ

ใหญ่ที่มีการสืบทอดลูกหลานอาศัยอยู่ในป้อมแห่งนี้ การเล่นลิเกในลักษณะนี้จัดเป็นการเปิดโอกาสให้คนระดับล่างได้แสดงออกทางศิลปะไทย ซึ่งเรื่องของคณะลิเกพระยาเพชรปราณีจึงปรากฏในหนังสือสาส์นสมเด็จ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่เคยทอดพระเนตรลิเกคณะนี้สมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากลิขของพระยาเพชรปราณี ได้ถูกนำกล่าวถึงในงานเขียนของกาญจนาศันย์ พันธุ์ เล่าไว้ใน “กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน” ว่า

“คณะลิเกชื่อดังของพระยาเพชรปราณี ปลูกเพิง เปิดวิก เก็บค่าดูครั้งละ 5 สตางค์ และมีข้อสังเกตว่า “ตัวเเกเป็นผู้หญิงทั้งสิ้นและเขาว่าเป็นเมียพระยาเพชรก็มาก”

ในเรื่องเล่าซึ่งกาญจนาศันย์บันทึกไว้ในความเห็นที่ว่า “ผู้แสดงลิเกล้วนเป็นเมียพระยาเพชร” ซึ่งจะก่อให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมของความเป็นเครือญาติที่เหนียวแน่นในชุมชนแห่งนี้มาก่อนที่คณะลิเกจะแยกย้ายออกไปเป็นคณะลิเกในที่อื่น ๆ และมีความโดดเด่นของวัฒนธรรมทางศิลปะแบบพื้นบ้าน

นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินพร้อมสร้างบ้านเรือนให้กับข้าราชการบริพาร ตำรวจวังจึงส่งผลให้บริเวณรายรอบป้อมมหากาฬได้ขยายพื้นที่เป็นที่พักอาศัยและมีบ้านเรือนปลูกสร้างเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้คนได้เข้ามาพักอาศัยบริเวณคลองโคงอ่างขยายพื้นที่ตลอดแนวขนานไปกับกำแพงเมืองตั้งแต่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศไปถึงแนวคูคลองหลอดวัดราชนัลดาราม และกาญจนาศันย์ได้กล่าวไว้ในหนังสือเมื่อ 70 ปี ก่อนความว่า

“จากป้อมเป็นกำแพงเมืองตลอดไปจนจดถนนบำรุงเมือง กำแพงเมืองตอนนี้มีปรากฏช่องกุฎี 2-3 แห่ง ซึ่งข้างในเป็นบ้านเรือนคนทั้งนั้นอยู่ติดกับคลองโคงอ่าง”

นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีปัจจัยสนับสนุนให้พื้นที่บริเวณชุมชนป้อมมหากาฬมีผู้อยู่อาศัยมากขึ้น และพื้นที่แห่งนี้ยังปรากฏร่องรอยทางวัฒนธรรมดังที่ปรากฏในงานศึกษาของเดือนเต็มดวง บุญคง 2548, 31 และนำมาสรุปการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้ดังนี้

1. ปัจจัยจากสภาพพื้นที่เป็นพื้นที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากบริเวณตรงสามแยกปากคลองมหานาคบริเวณหลังป้อมมหากาฬ มีตึกโบราณหลังหนึ่งเป็นอาคารชั้นเดียวที่พระยาญาณประกาศ (เลื่อน ศุภศิริวัฒน์) ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการเป็นผู้สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2459 ตรงกับรัชสมัยรัชกาลที่ 6 อาคารหลังนี้ใช้เป็นที่เรือต้นทางสำหรับเจ้านายและข้าราชการที่จะเดินทางไปเฝ้าสมเด็จพระศรีสุวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงประทับที่วังสระปทุม ริมคลองแสนแสบ และอาคารหลังนี้ได้ใช้เป็นที่ประทับของเจ้านายและพระบรมวงศานุ

วงศ์ เมื่อครั้งที่เจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จมาทอดพระเนตรการเล่นสัควาของชาวบ้านในคลองโอง่าง ซึ่งเป็นระยะหลังจากการเล่นสัควาก็มีในช่วงงานภูเขาทองตรงกับกลางเดือน 12 วันลอยกระทง งานจัดถึง 10 วัน 10 คืน

2. พื้นที่แห่งนี้แหล่งกำเนิดศิลปะการแสดงเริ่มแรกโดยผู้หญิงชาวบ้านในการแสดงลิเกในป้อมมหากาฬซึ่งการบันเทิงจึงมีความสัมพันธ์กับการละเล่นพื้นบ้านในการเล่นสัควาบริเวณคลองโอง่าง ดังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีการร้องสัควาตามลำคลองโดยผู้เล่นจะมีเรือแจวมาจากที่ต่างๆ ผู้หญิงแต่งตัวงดงาม นุ่งผ้าชิ้นใส่เสื้อแขนกระบอกสามส่วน มีผิวกายเหลืองนวล แต่งหน้าทาปากอย่างสวยงามต่างมาลอยเรือเล่นสัควาบริเวณด้านหน้าตึกโบราณแห่งนี้ ในเรือจะมีทั้งคนร้องสัควา มีคนตีกลับตีกลอง ต่างร้องเกี่ยวพารานส์อย่างสนุกสนาน จากนั้นทุกคนจะเดินขึ้นไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุบนภูเขาทอง วัดสระเกศ การปฏิบัติในลักษณะนี้จึงเป็นที่มาของอัตลักษณ์ของท้องถิ่นของพื้นที่บริเวณคลองโอง่าง ป้อมมหากาฬและวัดสระเกศ นอกจากนี้ปัจจัยและที่มาของการละเล่นพื้นบ้านดังกล่าวแล้ว บริเวณพื้นที่ป้อมมหากาฬยังเป็นพื้นที่ค้าขายของชาวบ้านในการซื้อขายถ่านและการซื้อขายผลไม้ก่อนที่พื้นที่รายรอบบริเวณนี้ได้ลดบทบาทของความสำคัญในวิถีชีวิตของคนระดับล่าง เมื่อบ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหาร การปกครองเป็นจังหวัดพระนคร ข้อโดดเด่นก่อน พ.ศ. 2500 เท่าที่ปรากฏเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ พบว่า

1. เป็นพื้นที่ค้าขายของชาวบ้าน ในอดีตการหุงอาหารจะใช้ถ่านเป็นเชื้อเพลิง บริเวณท่าเรือคลองโอง่างจึงเป็นพื้นที่เรือถ่านเรียกกันว่า เรือหัวเดียว เป็นเรือจ้างขนถ่านจากหัวเมืองอยุธยา สิงห์บุรี อ่างทอง ขนถ่านใส่ชะลอมมาขายโดยมาขึ้นท่าเรือบริเวณวังป้อมมหากาฬและมีถ่านจำนวนมากจะขนเก็บไว้ในตรอกใกล้กับท่าเรือ ในเวลาต่อมาผู้คนจึงเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า ตรอกถ่าน โดยจะรถเจ๊กซึ่งเป็นรถลากโดยชาวจีนจะมาลากถ่านไปขายในพระนครราคาชะลอมละ 5-10 สตางค์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนถ่านและขนาดของชะลอม

2. การเปี้ยวผลไม้ การเปี้ยวมีความหมายในทางปฏิบัติหมายถึงการแข่งขันในการให้ราคาผู้ใดให้ราคาสูงกว่า ผู้นั้นจะได้สิทธิ์ในการครอบครอง เนื่องจากบริเวณคลองโอง่างเป็นเส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงกับชาวสวนในพื้นที่ภาคกลางด้านอยุธยา สิงห์บุรี อ่างทอง พื้นที่ดังกล่าวนี้ล้วนมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้ประเภทมะม่วง มะปราง กระท้อน ชมพู่ ซึ่งชาวสวนจะใส่เข่งลงเรือมาขายตามฤดูกาล เมื่อเรือขึ้นท่าบริเวณสะพานผ่านฟ้าจะมีกิจกรรมการซื้อขายซึ่งเรียกกันว่า เปี้ยวผลไม้

ขั้นตอนการเปียผลไม้เริ่มจากเจ้าของเรือโยนผลไม้ในเรือให้พวกเด็กๆ ในละแวกนั้นได้ชิมกันโดยจะมีการขายในวันพุธ เสาร์-อาทิตย์ พื้นที่บริเวณตรอกถ่านซึ่งมีการโยนผลไม้ครั้งละหลายๆ ลูก หากผู้เปียผลไม้รับไม่ได้ผลไม้อาจจะตกน้ำบรรดาเด็กๆ ในคลองจะเกี่ยผลไม้ที่ตกคลองกินกันอย่างสนุกสนาน และเก็บกลับบ้านได้ วิธีการเปียผลไม้จะใช้เวลาเปล่งตะโกนบอกราคากัน ผู้ใดราคาสูงสุดก็จะได้อาเรือไปเทียบพร้อมการยกแข่งลงเรือและจ่ายเงินอันเป็นวิธีการเปิดเผยและเป็นมิตรไมตรีต่อกัน

3. บริเวณชุมชนป้อมมหากาฬจัดเป็นพื้นที่การถ่ายทอดภูมิปัญญาและความรู้ในการทำเครื่องดนตรีไทย ด้วยเหตุที่ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 งานดนตรีไทยมีความเฟื่องฟูมาก จากการศึกษาของเดือนเต็มดวง บุญคง ที่เคยสัมภาษณ์คุณธวัชชัย วรมหาคุณ ผู้ที่เติบโตในชุมชนแห่งนี้เล่าว่า คุณตาของคุณธวัชชัยชื่อคุณตาอู่ ไม่เสียมสุข เคยเป็นช่างทำดนตรีไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 และเป็นบุคคลที่สนิทสนมกับหลวงประดิษฐไพเราะ (จางวางศร ศิลปบรรเลง) ครูดนตรีไทยที่มีชื่อเสียง ด้วยเหตุที่บริเวณนี้มีความชำนาญในการทำลองและเป็นที่มาของการรู้จักกันในนาม “เจ้าพ่อหอกลอง” ปัจจุบันจัดเก็บกรมการรักษาดินแดน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีมือในการทำลองเป็นฝีมือของคุณตา (นายอู่ ไม่เสียมสุข) ปัจจุบันกลองใบนี้ยังวางไว้หน้าประตูของกรมการรักษาดินแดนตรงข้ามกับวัดเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)

การมีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในชุมชนแห่งนี้ก่อนที่จะมีการพัฒนาประเทศในยุคการรับระบบทุนนิยมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488) และต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ผู้ศึกษาสามารถสรุปลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่แห่งนี้ได้ดังนี้

1. เป็นพื้นที่ซึ่งผู้คนระดับล่างได้จุดประกายทางวัฒนธรรมจนปรากฏเป็นรูปลักษณะทางวัฒนธรรม ดังเช่นการแสดงลิเก การจัดทำกลอง จนมีการสักการะการทำกลองอันเป็นประเพณีปฏิบัติในชุมชน ในอดีตผู้ที่ทำกลองหนังจะเป็นผู้ชาย ทั้งนี้ เพื่อให้ความเคารพต่องานศิลป์
2. เคยเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านในการเล่นสัทกวา งานวัดภูเขาทองที่สืบสานจนเป็นประเพณีของท้องถิ่นของชาวกองในยุคที่เป็นจังหวัดพระนคร จากในอดีตที่ผ่านมากการจัดงานวัดจะแบ่งแยกอย่างชัดเจนสำหรับชนชั้นเจ้านายจะจัดงานในบริเวณวัดเบญจมบพิตร หากเป็นงานชาวบ้านที่สนุกสนานที่สุดจะเป็นงานภูเขาทอง ดังปรากฏในงานพระนิพนธ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ในเรื่องเกิดวังปารุส เล่ม 1 หน้า 191-193 ความว่า “งานวัดที่คนนิยมและมีชื่อเสียงมากที่สุดในสมัยข้าพเจ้าเป็นเด็ก คือ งานภูเขาทองในวัดสระเกศ อันเป็นงานออกร้านเพื่อบำรุงวัด”

ช่วงที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนป้อมมหากาฬในสมัยประชาธิปไตยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2535 ซึ่งการศึกษาในช่วงนี้จะสัมพันธ์กับรูปแบบการบริหารการปกครองของกรุงเทพฯ ก่อน พ.ศ. 2518 ที่ได้จัดเป็นจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี และพื้นที่กรุงเทพมหานครในอดีตที่เคยเป็นศูนย์รวมของความเจริญในทุกๆ ด้านโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจและการศึกษา ดังนั้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488) เป็นต้นมา ผู้คนจากทั่วสารทิศของประเทศไทยต่างมุ่งหาความหวังของอนาคตในการเดินทางเข้ามาพำนักในกรุงเทพฯ เพื่อการประกอบอาชีพและการศึกษา สำหรับพื้นที่ในป้อมมหากาฬจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่มีภูมิลำเนาเป็นคนภาคใต้และภาคกลางเข้ามาอาศัย ดังปรากฏในการศึกษาของภาวิณี ไชยภาค 2551 ซึ่งสามารถจำแนกตัวอย่างของกลุ่มคนจากต่างจังหวัดและผู้ที่ย้ายมาอาศัยในชุมชนป้อมมหากาฬในลักษณะการสืบสานจากบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตามคนทั้งสองกลุ่มต่างแสดงตนในการมีส่วนร่วมกับชุมชนเมื่อเกิดกรณีการเวนคืนที่ดินในป้อมมหากาฬเมื่อปี พ.ศ. 2535 ผู้ที่อยู่ในชุมชนได้มีการรวมพลังในชุมชนอย่างเข้มแข็ง

การจำแนกคนในชุมชนเป็น 2 กลุ่ม ในกลุ่มแรกกลุ่มที่ประชาชนเกิดและเติบโตในป้อมมหากาฬ ผู้คนกลุ่มนี้จะมีความภาคภูมิใจในอาคารสถานภายใน อาทิ บ้านเรือนไทยไม้สัก การกำเนิดลูกของพระยาเพชรปราณีที่ยังสืบสานลูกหลานกับอีกกลุ่มเป็นผู้เดินทางมาจากต่างจังหวัด ตั้งแต่โคราช อ่างทอง และกลุ่มที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษ ได้แก่ กลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลามได้อพยพจากจังหวัดสงขลาได้เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน คนกลุ่มนี้มีความชำนาญในการทำทรงนกเขาชวา และเริ่มมาประกอบอาชีพทำทรงนกขายทั้งทรงนกเขา ทรงนกปรอดหัวจุก การประดิษฐ์กรงไม้ไผ่ ไม้สัก และหวาย ร่วมกับการใช้ผ้าสีสดประดับลูกบิดสีสวยงาม การทำทรงนกเข้างานมีราคาสูงถึงห้าพัน - หกพันบาท ซึ่งจะใช้วัสดุหายากตั้งแต่การใช้ไม้ตะเคียน การสลักลาย และบางกรงถ้ามีฝีมือที่ละเอียดมากจะมีราคาเป็นหลักหมื่น ซึ่งผู้ทำจะต้องทำด้วยฝีมือและใจรักในงานศิลป์เพื่อถ่ายทอดให้เป็นงานฝีมือที่ล้ำเลิศ

ความสามารถในด้านหัตถศิลป์ของคนในป้อมมหากาฬที่สอดคล้องกับบรรยากาศมีงานที่สัมพันธ์กับพื้นที่ในการทำรูปฤาษีดัดตน ฤาษีเดินดง เคียงพอกแก้ว กลุ่มนี้จะมีช่างผู้มีฝีมือชื่อคุณกุศล เขยบุบผา (ลุงโอง) ประกอบกับรายรอบพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬอยู่ในละแวกงานศิลป์อื่นๆ เช่น การทำบาตรของชาวชุมชนบ้านบาตรและการจัดงานเทศกาลลอยกระทงของวัดสระเกศจึงส่งผลให้ชาวชุมชนป้อมมหากาฬเป็นแหล่งจำหน่ายดอกไม้ไฟซึ่งจะจุดในงานลอยกระทงและคงดำรงอาชีพขายดอกไม้ไฟในปัจจุบัน จำนวน 4 ร้าน โดยดอกไม้ไฟทั้งหมดมิได้ผลิตในชุมชน

ชาวชุมชนได้รวมตัวกันกำหนดสัญลักษณ์ในการรวมกันผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวชุมชน โดยผู้คนมีความเชื่อว่าทุกคนเป็นลูกของเจ้าพ่อป้อมมหากาฬ ซึ่งเปรียบเสมือนเจ้าที่ที่ให้การปกป้องรักษาคุ้มครองคนในชุมชน ด้วยเหตุนี้ในทุกๆ จะมีประเพณีการบูชาเจ้าพ่อป้อมมหากาฬโดยบังเกิดสืบทอดเป็นประเพณีของคนท้องถิ่นและมีพิธีกรรมในการบูชาเจ้าพ่อป้อมมหากาฬในวันที่ 13 เมษายนของทุกๆ ปี ชาวชุมชนจัดให้การบวงสรวงดวงวิญญาณของเจ้าพ่อป้อมมหากาฬซึ่งจะมีผู้คนจากทั่วสารทิศเข้ามาร่วมในพิธี

การใช้ชีวิตของชาวชุมชนในด้านการทำมาหากินมาเป็นเวลาช้านานในการขายผลงาน ศิลปะ การจัดทำทรงนก การปั้นรูปฤาษีและการประกอบการค้าขายเพื่อการเลี้ยงชีพโดยเฉพาะฝีมือในการทำระเพาะปลาขายในบริเวณท่าเรือคลองโอ่งอ่าง และบริเวณศาลาว่าการ กรุงเทพมหานคร การหารายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัวของคนในชุมชนจึงสืบทอดอาชีพมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินโดยมอบอำนาจให้กับราชการส่วนท้องถิ่นกรุงเทพมหานครจึงเกิดขึ้นโดยการรวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2518 พร้อมทั้งจัดการทำแผนแม่บทในโครงการฟื้นฟูเกาะรัตนโกสินทร์ในวโรกาสที่กรุงเทพฯ มีอายุครบ 200 ปี ในปี พ.ศ. 2525 เรื่องราวของการใช้พื้นที่ป้อมมหากาฬซึ่งเคยเริ่มตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ในปี พ.ศ. 2525 และได้มีการนำมาต่อเนื่องจนในที่สุดเมื่อมีการปฏิรูปทัศน์ของกรุงเทพฯ และการดำเนินการยังไม่เรียบร้อยในด้านการเวนคืนพื้นที่และยึดเยื่อต่อกันมาจนถึงยุคแห่งการฟื้นฟูพื้นที่กรุงเทพฯ ให้เป็นพื้นที่สีเขียว นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา จึงเป็นการปรากฏการณ์ทางสังคมที่ชาวชุมชนแห่งนี้ได้แสดงตนในการรวมกลุ่มเพื่อการต่อต้านอำนาจรัฐผ่านกรุงเทพมหานครที่จะทำการสร้างสวนสาธารณะในป้อมมหากาฬและให้คนในชุมชนต้องย้ายออกไปโดยรัฐจัดหาพื้นที่แห่งใหม่ให้พำนักและผู้คนในชุมชนจึงก่อให้เกิดการต่อต้านอำนาจรัฐ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 มาจนถึงปัจจุบัน (2554)

ช่วงที่สี่ ช่วงเวลาการต่อต้านการไล่อ่อนนับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่แห่งนี้สามารถสรุปเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ ดังนี้

ระยะแรก ช่วงเวลาของการผนึกกำลังของชุมชนเพื่อการต่อต้านการไล่อ่อน พ.ศ. 2535 - 2548 ภายหลังจากการประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนเพื่อจัดสร้างสวนสาธารณะ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนได้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ การเวนคืนที่ดินของเอกชนและของวัดราชนันทารามล้วนได้รับค่าชดเชยจากรัฐในปี พ.ศ. 2538 จำนวน 75 % และ/หรืออีก 25% กรุงเทพมหานครจะจ่ายให้เมื่อมีการ ย้าย

ออกจากชุมชน ซึ่งกลุ่มคนที่เป็นผู้เช่าที่ดินจากเอกชนและวัดราชนัลดารามได้ยอมรับในเงื่อนไขดังกล่าว แต่กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในป้อมมหากาฬภายใต้อาณาเขตเกือบ 2 ไร่ขอปักหลักอยู่ในพื้นที่เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับโครงการคลองกรุงซึ่งเป็นโครงการภายใต้การดูแลของกรมการเคหะแห่งชาติ มีราคาสูงสำหรับชาวชุมชน อีกทั้งชาวชุมชนไม่มั่นใจในระบบสาธารณูปโภคที่รัฐจัดให้และสิ่งที่สำคัญที่ได้รับผลกระทบอย่างสูง นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและการทำกิน ในที่สุดจึงเป็นที่มาของการต่อต้านการไล่รื้อที่มีการวิวัฒน์ตนเองโดยการตั้งข้อเสนอในการขอเป็นชุมชนตัวอย่างที่ชาวชุมชนอาสาเป็นผู้ดูแลสวนสาธารณะพร้อมที่จะร่วมพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมวังหมายถึงพระบรมมหาราชวัง วัดพระแก้ว วัดราชนัลดาราม พื้นที่ถนนราชดำเนินนอก และการศึกษางานศิลปะตั้งแต่บ้านบาตร วัดสระเกศ การเข้าพระในวัดราชนัลดาราม ซึ่งข้อเสนอของชุมชนได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการและนักบริหารที่เห็นคุณค่าในการสร้างความเข้าใจในศาสตร์สาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในการพัฒนาในแผนแม่บทเพื่อการท่องเที่ยวกับกรุงเทพมหานคร ในที่นี้สามารถนำมาวิเคราะห์ในปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬในรอบ 20 ปี ดังนี้

1. การนำเสนอแผนพัฒนาเมืองที่สอดคล้องกับทฤษฎีทางมานุษยวิทยาซึ่งกำหนดให้คนกับเมืองมีโอกาสในการพัฒนาพร้อมๆ กัน เพื่อก่อให้เกิดความรักในวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในที่นี้ชาวชุมชนได้นำเสนอตนเองทั้งรูปแบบการแสดงตนในการมีส่วนร่วมกับการต่อต้านอย่างสันติกับการรื้อถอนออกจากชุมชนตามคำสั่งศาล

รูปแบบแรก การนำเสนอพื้นที่ชุมชนให้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตโดยชาวชุมชนขอเสนอแผนในการอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในด้านอาคารสถานและอาชีพอันเป็นภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ซึ่งปรากฏในช่วงเวลา พ.ศ. 2535 - 2548 คนในชุมชนได้ใช้การเจรจาและการนำองค์กรที่สัมพันธ์กับสิทธิมนุษยชนรวมถึงการแสดงความคิดเห็นด้วยของนักวิชาการ ในที่นี้การแสดงออกของชุมชนในการยอมรับในเหตุผลทางกฎหมาย หากแต่ขอการปรับวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อขอเปลี่ยนให้ชุมชนได้ยังคงพำนักอยู่ในท้องถิ่นที่ดำรงมาชั่วชีวิตให้สืบสานต่อไป ดังปรากฏในงานศึกษาของภุริทัต ไชยเศรษฐ์ และการศึกษาของภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับชุมชนป้อมมหากาฬ ภาพที่ 6.1

รูปแบบที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2548 - 2551 เมื่อผลจากการต่อสู้ทางกฎหมายคนในชุมชนมีอาจอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ต่อไปอันสืบเนื่องจากเหตุผลทางกฎหมายที่กำหนดให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่สีเขียวจะต้องจัดสร้างเป็นสวนสาธารณะตามโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ (ภาคผนวก ก) อีกทั้งมีโครงการอนุรักษ์และปรับปรุงป้อมมหากาฬมีแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และ

พัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ (ภาคผนวก ข) นอกจากนี้พื้นที่บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ด้านในได้จัดทำแผนแม่บทรองรับไว้อย่างชัดเจน ดังปรากฏในแผนผังแม่บทการพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนินและพื้นที่บริเวณต่อเนื่อง โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ภาคผนวก ค) นอกจากนี้กรุงเทพมหานครได้มีการกำหนดโครงการ/กิจกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547 (ภาคผนวก ง)

จากความชัดเจนในแผนพัฒนากรุงเทพมหานครดังที่นำเสนอทั้งหมดได้แสดงความชัดเจนว่า คนในชุมชนต้องย้ายออกเพื่อคืนพื้นที่ให้กรุงเทพมหานครดำเนินการให้เป็นไปตามแผนพัฒนาทั้งหมด ในช่วงเวลานับตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมาคนในชุมชนได้ทำการเรียกร้องโดยสันติและไม่ยอมย้ายออกจากชุมชนแห่งนี้ โดยการต่อต้านอำนาจรัฐปรากฏในหลายรูปแบบ อาทิ

1. คนในชุมชนนี้กันอย่างเข้มแข็งในลักษณะการตั้งรับกับการรื้อถอนของ

กรุงเทพมหานคร โดยจำแนกคนในชุมชนออกเป็นกลุ่มการใช้กฎหมายเพื่อการเรียกร้องสิทธิของ

ชุมชน 2) กลุ่มการร่วมกับองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนทั้งในรูปแบบของการปะทะเผชิญหน้า

(Encounter) การประสานชุมนุม (Assembly) และการเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน (Simultaneity) (ปฏิวัติ

ไชยเศรษฐี 2547, 138) เมื่อนำมาสรุปในภาพรวมและผลที่ปรากฏร่วมกับความเห็นของชาวชุมชน

ดังปรากฏในตารางที่ 6.1

ตาราง 6.1 สรุปภาพรวมของพฤติกรรมของชุมชนป้อมมหากาฬที่มีต่อการต่อต้านอำนาจรัฐ พ.ศ. 2548 - 2551

รูปแบบของพฤติกรรม	ผลที่ปรากฏในพฤติกรรม	ผลที่ปรากฏกับชุมชน
1. การปะทะเผชิญหน้าในการก่อสร้างสวนสาธารณะรายรอบป้อมมหากาฬ	การขัดแย้งกับภาครัฐและการขัดแย้งภายในชุมชนในด้านความเห็นในการเผชิญหน้า	1. ชาวชุมชนจัดเก็บข้อมูลการใช้พื้นที่สวนสาธารณะพบว่าข้อมูลเชิงประจักษ์ในการใช้สวนสาธารณะที่ไม่คุ้มค่าอีกทั้งนำความไม่ปลอดภัยมาสู่ชุมชน

รูปแบบของพฤติกรรม	ผลที่ปรากฏในพฤติกรรม	ผลที่ปรากฏกับชุมชน
		2. การถูกปล่อยรกร้างในสวนสาธารณะที่สร้างขึ้นส่งผลให้เกิดภาวะทรุดโทรมและภาพที่ปรากฏจนถึง พ.ศ. 2554 พื้นที่บริเวณแห่งนี้ขาดการพัฒนาในพื้นที่สังคมเมือง
หมายเหตุ: ข้อสรุปผลที่ปรากฏจากชุมชนเป็นข้อที่ได้รับจากการสัมภาษณ์คุณธวัชชัย วรมหาคุณ (คุณกบ) ประธานชุมชน		
2. การประสานชุมชนนวมซึ่งภาครัฐโดยการท่องเที่ยวและกรุงเทพมหานคร	รัฐใช้กฎหมายเป็นทางออกในการแก้ปัญหาในขณะที่ชุมชน (ชาวบ้าน) นักวิชาการ องค์กรเอกชน ได้นำเสนอในเชิงคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม	1. ชุมชนยอมรับว่าพวกตนไม่มีอนาคตแต่จะไม่สิ้นหวัง 2. ชุมชนใช้พลังปลุกกระแสภายในชุมชนว่าจะรอดจนกว่าฟ้าจะเปิด 3. เตรียมการในทุกเรื่องเพื่อการป้องกันการไล่ออแต่ให้ปฏิบัติโดยสันติ
3. การเกิดขึ้นพร้อมๆ กันในเวลาเดียวกัน 1) แนวคิดเรื่องสวนสาธารณะ 2) รัฐใช้อำนาจไม่เป็นธรรมต่อประชาชน	1. การปิดล้อมโดยกรุงเทพมหานคร 2. การเผชิญหน้าของคนในชุมชน (ชาวบ้าน)	1. ขาดคนกลางและเวทีกลางในการเจรจาต่อรอง 2. การมองเป้าหมายโดยรวมของคนในชุมชนยังมีความเห็นที่แตกต่างกัน
หมายเหตุ: ข้อ 2 และข้อ 3 จากการสนทนากลุ่มกับชุมชนในวันที่ 27 พฤศจิกายน 2554		

2. การแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับการรักษาพื้นที่ของชุมชนโดยการขอเจรจาต่อรองกับกรุงเทพมหานคร จากการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างผู้ศึกษากับผู้แทนชุมชน 8

ท่าน ซึ่งเป็นแกนนำและมีประสบการณ์ตรงในการเรียกร้องของการพักอาศัยและปวารณาตนในการเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลพื้นที่แห่งนี้ ดังรายนามต่อไปนี้ (27 พฤศจิกายน 2554)

หลังจากชุมชนป้อมมหากาฬผ่านขั้นตอนการต่อต้านการไล่รื้อและข้อเสนอต่างๆ ของชุมชนได้กลายเป็นสภาพของการผืนสลายและไร้อนาคต เมื่อคณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาแล้วชุมชนมิได้มีสิทธิ์อยู่ในพื้นที่ป้อมมหากาฬ เพราะขัดต่อพระราชกฤษฎีกาเวนคืนและให้คืนพื้นที่ทั้งหมดจะต้องเป็นพื้นที่สวนสาธารณะ

จากปี พ.ศ. 2551 จนถึงปัจจุบัน (2554) นับช่วงเวลาที่ผ่านมา 3 ปี แต่คนในชุมชนทั้งหมดยังมิได้มีการย้ายออกในขณะที่กรุงเทพมหานครยังมิได้มีการเข้าทำการใช้พื้นที่จนเป็นเหตุการณ์ที่สร้างความขัดแย้งกับคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อการเปลี่ยนแปลงทีมงานบริหารกรุงเทพมหานครจากเดิมกรุงเทพมหานครภายใต้การนำของนายสมัคร สุนทรเวช ซึ่งบรรยากาศที่ปรากฏข้อขัดแย้งสูงสุดกับชุมชนอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้นโยบายการรื้อพื้นที่สลัมให้คนในชุมชนออกไปอยู่ในพื้นที่นอกเมือง ส่วนพื้นที่ด้านในให้จัดสร้างสวนสาธารณะและเมื่อถึงปี พ.ศ. 2548 ยุคสมัยที่นายอภิรักษ์ โกษะโยธิน เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร บรรยากาศในยุคนั้นได้เยียวยาคนในชุมชนให้มีความหวังจากการยอมรับข้อเสนอของชุมชน และเมื่อสิ้นสุดจากห้วงเวลาในปี 2551 นั้นชุมชนแห่งนี้อยู่ในสภาพของการไอนาคตและจากการให้สัมภาษณ์ ม.ร.ว. สุขุมพันธุ์ บริพัตร ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร คนในปัจจุบันในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ วันที่ 2 มิถุนายน 2552 กล่าวถึงเรื่องของชุมชนป้อมมหากาฬว่า “ขณะนี้ทุกอย่างถือเป็นการสิ้นสุดแล้ว กรุงเทพมหานครต้องทำตามกฎหมาย เพราะถ้าไม่ทำถือว่าละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ อยากให้ประชาชนเคารพสิทธิของรัฐด้วย”

แม้ว่าเจตนารมณ์ของกรุงเทพมหานครได้แสดงผ่านความเห็นของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครคนปัจจุบัน (ม.ร.ว. สุขุมพันธุ์ บริพัตร) แต่จากการหารือผู้แทนคนในชุมชนเมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2554 ณ ลานแห่งการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีผู้แทนดังรายนามต่อไปนี้

1. นายพรเทพ บุรีณบุรีเดช
2. นายสมบุญ พงษ์ไชโย
3. น.ส.สุภาณัช ประจวบสุข (พีดาว)
4. น.ส.สุรียา ทัพเมฆา
5. นายพีระพล เหมรัตน์
6. นายอุทร ปัญญาสิทธิ์
7. น.ส.จิตรา ขจิตสุวรรณ

8. น.ส.บุญทำ วิสัย

บุคคลทั้ง 8 ท่าน ซึ่งเป็นผู้แทนของชุมชนและเป็นผู้ที่ผ่านการต่อสู้ในเหตุการณ์การเจรจาต่อรองกับกรุงเทพมหานคร เมื่อปี 2549 อีกทั้งเป็นกำลังหลักของชุมชนในการตัดสินใจในทุกๆ เรื่องและข้อเสนอใหม่ขอชุมชนที่จะขอดำรงอยู่ในที่นี้อีกต่อไปโดยใช้กลยุทธ์ของชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชน

เมื่อผู้ศึกษาตั้งคำถามว่า “การที่ทุกคนในชุมชนทราบแล้วในด้านกฎหมายและทุกคนยังคงปักหลักอยู่แห่งนี้อีกต่อไป การตั้งรับด้านกฎหมายพร้อมการเตรียมแผนตั้งรับโดยใช้หลัก M.O.S.T. ชุมชนจะทำงานอย่างไร นอกจากนี้ระยะเวลาที่ชุมชนคาดหวังว่าจะเป็นชุมชนที่ปักหลักในการดำรงอยู่ในชุมชนแห่งนี้ใช้เวลายาวนานเพียงใด ในเรื่องนี้ผู้แทนชุมชนให้ความเห็นไว้สรุปว่า

1. หลักการเตรียมการระยะยาว ซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นเวลาที่ปี แต่จะคงดำรงอยู่ในรุ่นที่พวกตนซึ่งอยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่เกิดและยาวนานกว่า 40 ปี ได้เตรียมการไว้แล้ว เริ่มตั้งแต่

1.1 ผู้นำ (Man) ซึ่งจะเป็นหัวหน้าในการเจรจากับคนในชุมชนและบุคคลภายนอกเท่าที่ผ่านมา คุณธวัชชัย วรมหาคุณ (คุณกบ) ผู้นำของชุมชนและเป็นประธานชุมชนจะเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยง แม้ว่าขณะนี้สุขภาพของคุณกบอยู่ในระหว่างการพักรักษาตัวคนในชุมชนได้มอบให้คุณพรเทพ บุรณบุรีเดช ทำหน้าที่ในการประสานงาน

1.2 การประสานงาน (organize) กับคนในชุมชนและบุคคลภายนอก สำหรับคนในชุมชนต่างมีข้อตกลงและอบรมขัดเกลา (socialization) ผ่านผู้อาวุโสของชุมชน การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ในชุมชนในการเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการซื้อสัตย์การบริหารเงินกองทุน การดูแลความทุกข์สุขของคนในชุมชน เด็กเชื้อฟุ้งผู้ใหญ่ไม่ประพฤติเป็นคนเกเรนำปัญหาเสพติดเข้าชุมชน ให้ตั้งมั่นในการทำมาหากินอย่างสุจริตชน ในชุมชนจัดให้มีหอกระจายข่าว ซึ่งจะเชิญทุกครอบครัวมาพบกันและแจ้งข่าวของชุมชน

สำหรับการประสานงานกับบุคคลภายนอก อาทิ สมัชชาคนจนเมือง นักวิชาการ การธำรงรักษาความรู้ด้านหัตถศิลป์ของชุมชน การซ่อมบ้านเรือนโดยให้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนสืบไป

1.3 การบริการ (service) ภายในชุมชนมีการบริการด้านสุขภาพโดยประสานงานกับหน่วยงานภายนอก การจัดการศึกษาซึ่งเด็กและเยาวชนในชุมชนทุกคนจะเข้าเรียนในโรงเรียนรายรอบชุมชน ภายในชุมชนมีการสอนพิเศษด้านหัตถศิลป์ การร้องรำทำเพลง ซึ่งองค์ความรู้เดิมที่บรรพชนในชุมชนมีจุดเด่นในการแสดงลิเกสมัยรัชกาลที่ 5 การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชุมชนสู่การประกอบอาชีพเป็นสิ่งที่ชุมชนให้การสนับสนุนโดยคนในชุมชน

หมู่คณะหรือทีม (Team) ชุมชนตระหนักในความมั่นคงซึ่งจะต้องมีกองทุนบริหารชุมชน ซึ่งเก็บจากครัวเรือนเดือนละ 80 บาท พร้อมการบริหารเป็นกองทุนเพื่อการดำรงอยู่ในชุมชน ปัจจุบันชุมชนมีเงินกองทุนรวม 7 แสนบาทเศษ กองทุนนี้จะใช้เพื่อการศึกษาชุมชนโดยมีการประชุมร่วมกันในการบริหารกองทุน นอกจากนี้ในชุมชนมีการกำหนดหน้าที่ของสมาชิกชุมชน มีทะเบียนชุมชนที่สามารถสืบสานบุคคลในชุมชน

นอกจากข้อกำหนดในการบริหารตนเองในฐานะผู้ต่อต้านรัฐ หากแต่จะใช้หลักสันติวิธี (PEACE) เป็นหลักในการต่อสู้ เมื่อพิจารณาจากหลัก PEACE ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอและการดำเนินการของชุมชนมีความสอดคล้องกับหลักคิดของชุมชน

P - Participation

E - Education

A - Active, Activity

C - Challenge

E - Effective

หลัก P - การมีส่วนร่วมให้ถือเป็นหน้าที่ของคนทุกคนไม่แยกเพศ อายุ ในการเป็นสมาชิกในชุมชน เข้าร่วมประชุม การเคารพในระเบียบของชุมชนด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย

หลัก E - Education การให้ความรู้แก่คนในชุมชนเพื่อแสดงรากเหง้าและการอนุรักษ์ พิพิธภัณฑสถานวิถีชีวิตของชุมชนป้อมมหากาฬ

หลัก A - Active, Activity การตื่นตัวและการกระตือรือร้นของคนในชุมชนที่มีต่อการมีส่วนร่วมในการรับ ปรับ เปลี่ยน บทบาทของชุมชนเพื่อกำหนดเป้าหมายการดำรงอยู่ในชุมชนแห่งนี้ สืบไป

หลัก C - Challenge การท้าทาย เรื่องนี้ชุมชนได้เตรียมการด้านกฎหมาย จากความเห็นของชุมชนว่าคนในชุมชนมีความมั่นใจว่า กรุงเทพมหานครมีงานสำคัญมาก จากปัญหาหาวิบัติจากภัยอุทกภัยปี 2554 ซึ่งจะต้องทุ่มทุนการฟื้นฟูกรุงเทพฯ อย่างรวดเร็ว ประกอบในความเห็นของชุมชนเมื่อกฎหมายร่างขึ้นโดยความเห็นของมนุษย์ หากวันเวลาผ่านไป สถานการณ์อาจเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการท้าทายโดยการสร้างความดีโดยไม่สร้างปัญหาให้กับบ้านเมือง ขณะนี้ผู้นำและคนในชุมชนต่างตั้งใจไว้อย่างแน่วแน่ว่าขอทำความดีต่อไปในการขออยู่ในชุมชนแห่งนี้อย่างสันติภายใต้คำมั่นแห่งความหวังว่า “เมื่อฟ้าสว่าง”

ผู้แทนของชุมชนตั้งข้อสังเกตว่าในบ้านเมืองเรา ถ้าหากใครมีความอดทนในการต่อสู้จะมีโอกาสในการถูกหยิบยกมาให้คนในสังคมได้ทบทวน ดังเช่น คดีบ้านสี่ตาของคุณรัตนา ที่ขอ

เรียกร้องสิทธิในการซื้อบ้านซึ่งถูกเวนคืนด้วยเหตุที่เนื้อที่บ้านของเธอควรเป็นพื้นที่ว่างและใช้เป็นที
 สาธารณะของหมู่บ้านจัดสรร จากการต่อสู้ของบ้านสี่ค้ำมารวม 10 ปี และในที่สุดกรุงเทพมหานคร
 ยุคผู้ว่าอภิรักษ์ โกษะโยธิน ได้ยุติปัญหาโดยคุณรัตนา เจ้าของบ้านสี่ค้ำได้รับสิทธิในการ
 ครอบครองพร้อมรับเงินชดเชยค่าเสียหาย หรือกรณีการต่อสู้ของยายไฮในคดีเขื่อนปากมูล จังหวัด
 อุบลราชธานีที่ใช้เวลาในการต่อสู้ร่วม 30 ปี

จากความหวังลึกๆ ว่าผู้ต่อไป แม้ว่าสถานการณ์ของบุคคลทั้ง 2 จะมีความแตกต่างจาก
 ชุมชนแห่งนี้อย่างสิ้นเชิงก็ตาม หากแต่การต่อสู้ด้วยการไม่ยอมออกจากพื้นที่ที่จะเป็นหนทางสุดท้าย
 ของการอยู่รอดสำหรับการต่อสู้เรื่องสิทธิ

หลัก E (Effective) ผลที่ปรากฏซึ่งชุมชนจะต้องทั้งรับในการเก็บข้อมูลปัจจุบันและการ
 คาดการณ์ว่ากรุงเทพมหานครจะนำเรื่องของชุมชนมาเป็นวาระและดำเนินการตามกฎหมาย
 ดังเช่นที่ผ่านมาหรือไม่ แต่คนในชุมชนซึ่งเป็นฝ่ายตั้งรับได้ร่วมมือกับเครือข่ายคนจนเมือง สถาบัน
 พัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อเตรียมการนำเรื่องสิทธิมนุษยชนมาเป็นประเด็นหากมีการเจรจาในเรื่องนี้

อภิปรายผลการศึกษากับความสอดคล้องในทฤษฎี

การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในมิติใหม่ของความเป็นไทย : กรณีศึกษาชุมชนป้อม
 มหาเทพ จากการนำเสนอจากอดีตสู่ปัจจุบันและสภาพปัจจุบันซึ่งเป็นพื้นที่ชุมชนที่แสดงคนใน
 การขอเจรจาต่อรองกับรัฐเพื่อการอยู่ในพื้นที่ในลักษณะของการพัฒนาคนกับเมืองให้เชื่อมโยงแก
 กัน ผลการศึกษาทั้งหมดมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีในการศึกษา ดังนี้

1. ทฤษฎีของกลุ่มนักคิดหลังสมัยใหม่ (postmodernists) ที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่และ
 พื้นที่ทางสังคมตามแนวคิดของมิเชล ฟูโก้ (Michal Foucault) และองรี เลอเฟบ (Henry
 Lefevre) การใช้อำนาจของรัฐเพื่อการลดทอนอำนาจของคนในชุมชน การกระทำผ่านโครงสร้าง
 ทางสังคมเมืองในประเด็นของความเหลื่อมล้ำทางสังคม สำหรับความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน
 กับกรุงเทพมหานคร เป็นการลดทอนอำนาจของรัฐในฐานะที่รัฐเป็นผู้กำหนดศูนย์กลางทาง
 วัฒนธรรมและเป็นผู้ควบคุมความเติบโตของพื้นที่ การพัฒนาพื้นที่สีเขียวโดยการให้คนในชุมชน
 ตั้งเดิมไปอยู่ในที่ใหม่ ซึ่งรัฐจัดให้ ดังนั้นความขัดแย้งด้านการใช้อำนาจจึงเป็นที่มาของวาทกรรมซึ่ง
 คนในชุมชนถ่ายทอดผ่านองค์กรและสื่อมวลชน ดังปรากฏในการนำเสนอแนวทางในการอยู่
 ร่วมกันอย่างสันติโดยมิต้องให้ชุมชนหรือถอนไปอยู่ในถิ่นอื่น ทั้งนี้เพื่อให้รัฐและราษฎรสามารถอยู่
 ร่วมกันอย่างยั่งยืน

2. ทฤษฎีสัญลักษณ์ (Symbolic theory) ซึ่งเน้นการวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์โดยพิจารณาจากการวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์และการนำสัญลักษณ์มาใช้เป็นศูนย์กลางของความเข้าใจต่อกันเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ชุมชนป้อมมหากาฬได้ฟื้นฟูธรรมเนียมการปฏิบัติในชุมชน การหาสัญลักษณ์ร่วมของเจ้าพ้อมมหากาฬซึ่งจะมีพิธีบวงสรวงในทุกวันที่ 13 เมษายนของทุกปี การปรับปรุงเรือนไทยในชุมชนเพื่อให้คงอยู่คู่กับความเป็นชุมชน การอนุรักษ์ความรู้ความสามารถของคนในชุมชนในเรื่องการทำกรงนกเขา การปั้นหัวฤๅษี

3. การเป็นมโนภาพสมัยใหม่จากแนวคิดการเป็นสมัยใหม่แบบไทย ข้อเสนอของ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สำหรับในแนวคิดเรื่องชุมชนกับการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน จากรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนเศรษฐกิจของชุมชนซึ่งสัมพันธ์กับการศึกษาแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน อันเป็นที่มาของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

การศึกษาเรื่องปรากฏการณ์ทางสังคมกับการเป็นสมัยใหม่แบบไทย กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬได้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชุมชนที่มีความขัดแย้งกับแนวคิดของรัฐโดยสิ้นเชิง โดยรัฐมีแผนระยะยาวในการปรับปรุงสภาพทางกายภาพเพื่อรองรับความเติบโตของเมือง หลวงร่วมกับการจัดหารายได้เข้ารัฐผ่านการท่องเที่ยว อันหมายถึงการสร้างเนื้อหาใหม่ในพื้นที่เก่า และใช้แผนพัฒนาเมืองเป็นกลไกในการกำหนดอนาคตและความอยู่รอดโดยรวม แต่ช่องว่างในทางปฏิบัติระหว่างความคิดแบบพัฒนาของรัฐกับประชาชนไม่สามารถเชื่อมโยงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งที่ใช้กฎหมายเป็นข้อยุติ จึงก่อให้เกิดข้อขัดแย้งในประเด็นอื่นๆ ต่อไปและไม่สามารถประเมินจุดจบที่สามารถบอกได้ว่าบทสุดท้ายจะเป็นไปด้วยความเรียบร้อยหรือความขัดแย้งที่ไม่สิ้นสุด การศึกษาในเรื่องนี้จึงมีความสอดคล้องกับกลุ่มงานวิจัยที่ถูกรวบรวมไว้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มศึกษาผลจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนซึ่งได้ข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงที่ตั้งใหม่ของชุมชนเป็นที่มาของการเปลี่ยนการทำกิน การตั้งถิ่นฐานของชุมชน อาทิ การศึกษาของ ธัญญา ชีวภรณ์วัฒน์ 2544 เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน ยานบางลำพู การขยายตัวทางกายภาพได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของระบบทุนนิยม

กลุ่มที่ 2 กลุ่มการศึกษานโยบายของรัฐที่มีต่อการปรับเปลี่ยนพื้นที่ดังปรากฏในการฟัง ศึกษาของ ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล (2547) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในเกาะรัตนโกสินทร์นำมาซึ่งการถูกทำลายในด้านความเป็นพื้นที่และท้องถิ่นเก่าแก่ที่ปรับตนเป็นสังคมเมือง

กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่ศึกษาที่สัมพันธ์กับเรื่องของพื้นที่ป้อมมหากาฬในมิติทางด้านสถาปัตยกรรมและทางมานุษยวิทยา ผลที่ปรากฏพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพตามมิติ

ตะวันตกและระบบทุนนิยมเป็นที่มาของการสูญสลายของพื้นที่เก่า วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมที่ถูกกำหนดโดยรัฐซึ่งสอดคล้องกับการศึกษา วิทยา อยาวรรณ (2549) ศึกษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬและการศึกษาของภูริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) เรื่องชุมชนป้อมมหากาฬการสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่สังคมและเป็นประเด็นของความขัดแย้งที่มีสมรรถภาพการสานสัมพันธ์ต่อกันได้ เช่นเดียวกับการศึกษาของภาวิณี ไชยภาค (2551) เรื่องการต่อสู้ของผู้หญิงชุมชนป้อมมหากาฬในการต่อต้านการไล่รื้อโดยกรุงเทพมหานคร ผู้หญิงทั้ง 9 คน จึงเป็นตัวแทนของคำตอบว่า ทำไมผู้หญิงจึงทำการต่อต้านการไล่รื้อเนื่องจากผู้หญิงมีหน้าที่คุ้มครองปกป้องครอบครัวอีกหลายชีวิตให้สามารถเป็นพลเมืองดีของประเทศภายใต้ความรู้ความสามารถของผู้หญิงที่ไม่สามารถออกไปสู่พื้นที่ชุมชนแห่งใหม่ด้วยการนำความทุกข์ยากให้กับคนในครอบครัวได้ การยื่นหยัดการต่อสู้จึงเป็นหนทางการอยู่รอดของชีวิต

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องปรากฏการณ์ทางสังคมกับการเป็นสมัยใหม่แบบไทย กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ เป็นการศึกษาบทเรียนที่ชุมชนได้รับจากการต่อสู้กับรัฐพร้อมทั้งการตั้งรับของชุมชนกับจุดที่ตนเองมีความขัดแย้งกับรัฐ ซึ่งข้อเสนอต่างๆ ในการนำมิติการเป็นสมัยใหม่ โดยใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพร้อมความสามารถของคนในชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนที่สอดคล้องกับการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนในแผนพัฒนาเมื่อ พ.ศ. 2536 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2540 การศึกษาที่เกี่ยวกับชุมชนป้อมมหากาฬยังคงศึกษาได้อีกหลายมิติเนื่องจากคนในชุมชนจะยังคงยื่นหยัดปักหลักอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นถิ่นฐานที่พวกตนมีความผูกพันในพื้นที่ของบรรพชนจึงขอมีส่วนร่วมในการผังรกรากทางวัฒนธรรมไว้ ณ พื้นที่แห่งนี้

ข้อเสนอแนะการวิจัยคราวต่อไป

ความชัดเจนที่ถ่ายทอดผ่านชุมชนในการยังดำรงอยู่ในชุมชนอย่างสันติ ตราบดีที่รัฐมิได้เป็นฝ่ายประกาศการเข้ามาจัดการให้เป็นไปตามกฎหมายที่จะพัฒนาให้เป็นพื้นที่สีเขียวตามนโยบายที่ถูกต้องตามกฎหมายที่รัฐเคยมีแผนพัฒนาอย่างสมบูรณ์แบบมาแล้ว ข้อเสนอเพื่อการศึกษาชุมชนแห่งนี้สมควรทำการศึกษาลักษณะนิสัยรัฐกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่ชุมชนในกรุงเทพมหานคร หรือการศึกษาที่สัมพันธ์กับแนวโน้มการฟื้นฟูพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์กับการลดความขัดแย้งอันเกิดจากการรื้อถอนคนในชุมชนไปอยู่ในพื้นที่อื่น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

“กทม.เดินหน้าจัดสวนฯ เมินชาวชุมชนป้อมมหากาฬขอที่อาศัย”. คมชัดลึก (30 สิงหาคม 2545) :8.

“กทม.เตรียมมาตรการเตรียมป้อมมหากาฬ”. ข่าวสด (3 มกราคม 2546) :4.

กรุงเทพมหานคร.(2547).แผนที่ชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.สำนักผังเมือง.

กนกวรรณ ชัยทัต.การสร้างความเป็นสมัยใหม่ด้วยมิติวัฒนธรรม : มุมมองเรื่องพื้นที่ศึกษาจาก

พระราชวังดุสิต – วัดเบญจมบพิตร- ถนนราชดำเนินในสมัยรัชกาลที่ 5.ปริญญาสังคม
วิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.กรุงเทพฯ.

กาญจนา นาคพันธ์.กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน.

กาญจนา แก้วเทพ.(2533).การดำรงอยู่ของชุมชน : กระบวนการต่อสู้และพัฒนา.สภาคทอลิกแห่งประเทศไทย,กรุงเทพฯ.

ชินครอนกรู๊ป จำกัด.(2542).“โครงการสำรวจและออกแบบรายละเอียดตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์”. กรุงเทพฯ.

จุลจักรพงษ์,พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า.(2516).เกิดวังปารุสก์.กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

จิราวรรณ พิเศษกลกิจ.(2534).ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดสภาพแวดล้อมบริเวณ

โบราณสถาน :ศึกษากรณีป้อมมหากาฬ จังหวัดกรุงเทพมหานคร.วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคม
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.(2553).การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ: (2546) สร้างสรรค์.

ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล.(2547).การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์.วิทยานิพนธ์การ
วางแผนภาคและผังเมืองมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาติรี ประภิตนทการ.(2549).โครงการวิจัยเพื่อจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน
บ้านไม้ โบราณป้อมมหากาฬ.กรุงเทพฯ: มปป.

“ชาวป้อมมหากาฬขอขึ้นพื้นที่ 1 ไร่แลกเป็นหูเป็นตาดูแลสวนแทนรัฐ”. ผู้จัดการ (18 กันยายน
2545) :7.

“ชาวป้อมมหากาฬทำบุญใหญ่สู้ กทม.รื้อ”. ข่าวสด (21 เมษายน 2546) : 1

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.(2544).วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และ
ความเป็นอื่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภาษา,พิมพ์ครั้งที่ 3.

เดือนเต็มดวง บุญคง.(2548). การดำรงอยู่ของชุมชนพักอาศัยในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ :
กรณีศึกษา ชุมชนหลังวัดราชนัดดา .ปริญญาปรัชญาเคหพัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขา
วิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

“ตั้งเส้นตายไล่ป้อมมหากาฬ”.ไทยรัฐ (24 กุมภาพันธ์ 2546) : 11.

เต็มศักดิ์ ภาณุวรรณ.(2543).ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย.

วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธีรยุทธ บุญมี.(2546).

ธัญญา ชีวภรณ์วิวัฒน์.ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู.วิทยานิพนธ์
การวางแผนภาคและผังเมืองมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปราณี กล้าส้ม.(2549).ย่านเก่าในกรุงเทพฯ เล่ม 2.กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาคารพิมพ์.

ประเวศ วะสี,ศาสตราจารย์.(16-17 สิงหาคม 2538). วัฒนธรรมกับการพัฒนา.ใน เอกสารประกอบการ
ประชุมศิลปวัฒนธรรมไทย.(ไม่ปรากฏเลขหน้า).กรุงเทพฯ :คณะกรรมการวิชาการศาสนา ศิลปะและ
วัฒนธรรม สภาผู้แทนราษฎร .

ปิยะรังสิต, หม่อมเจ้า.(2533).

“ป้อมมหากาฬ”. ข่าวสด (24 เมษายน 2546) : 2.

พัชรินทร์ จรจัด.(2546). การศึกษาและการพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร .ภาคินิพนธ์ สาขาการพัฒนารัฐบาลท้องถิ่น ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ภูริทัต ไชยเศรษฐ์.(2547).ชุมชนป้อมมหากาฬ การสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่ทางสังคม . ปรินญาพัฒนารัฐบาลท้องถิ่น คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ .

ภาวณี ไชยภาค.(2551).การต่อสู้ของผู้หญิงชุมชนป้อมมหากาฬในการต่อต้านการไล่รื้อ.ปรินญาศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัย สาขาวิชาสตรีศึกษา.

มานพ อุทัยแย้ม.(2552). นิสิตนักศึกษาฉบับชุมชนป้อมมหากาฬ . หนังสือพิมพ์ฝึกปฏิบัติภาควิชาวารสาร สุนทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไมเคิล เอิร์ชเฟล. (13 สิงหาคม 2546).ความสำคัญของชุมชนเล็ก.กรุงเทพธุรกิจ,3.

ยุกติ มุกดาวิจิตร.(2538).การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชน.วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัย สาขา มานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

————— ย่านวัฒนธรรมชุมชน : วาทศิลป์และการเมืองชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรม

ชุมชน.กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวกั้น.

วิภาวรรณ ศิริพรรคชัย.(2550).เรื่องเล่าจากชุมชนที่ถูกไล่รื้อแห่งหนึ่ง.วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัย สาขา มานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิวัฒน์ชัย บุญญานุกองศ์.(2544). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน :

ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญบ้านเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี . ปรินญาศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัย(รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วีณา เอี่ยมประไพ.(2550).**วิถีชีวิตชุมชนคลองบางกอกน้อย**.มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

วีรยา จaylorรณ.(2549).**สถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว**

ทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร.วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

วันดี สันติวุฒิมณี. (กุมภาพันธ์ 2545). **ร้อยพันชุมชนเก่า**. สารคดี, 13 (205), 148-164

วันวิสา อุ่นขจร.(2549).

ศิริวรรณ ยิ้มละมัย.(2546).**วิถีชีวิตชาวบ้านสาขลา ตำบลนาเกลือ อำเภอยะนิงจังหวัด**

สมุทรปราการ.ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม. (มิถุนายน 2546).**เมืองประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ กับป้อมมหากาฬและสงคราม**.

“คิดใหม่ – ทำใหม่”.ศิลปวัฒนธรรม, (24),116-127.

สิทธิชุมชนป้อมมหากาฬกับการเมืองเรื่องท่องเที่ยว : อนาคตตัวแสดงนอกภาครัฐใน

กระบวนการนโยบายสาธารณะ .เอกสารประกอบการสัมมนาการวิชาการ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปี 2546. (อัดสำเนา)

สุกัญญา บุรณเดชะชัย.(2549).**วิถีชีวิตและกระบวนการทำประมง : กรณีศึกษาหมู่บ้านประมงหาด**

วอนนภา ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี .วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาปีที่ 14 ฉบับที่ 20.

สุจิตต์ วงษ์เทศ.“**วิกิเเกแห่งแรกในสยามอยุธยากำแพงป้อมมหากาฬ**”.ข่าวสด(27 เมษายน 2546) : 6.

สุจิตต์ สนั่นไหวและอภิวัฒน์ แสงพัทสีมา.(2547).**บทบาทสถาปนิกกับภาวการณ์ไร่ที่อยู่อาศัยอัน**

มั่นคงของสังคมไทย.งานวิชาการ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุมาลี ห่วงพุด.(2546).**ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลนาทับ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา**.

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล.(2552). **การเมืองภาคประชาชนในระบบอบประชาธิปไตยไทย** .กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์วิภาษา, พิมพ์ครั้งที่ 2.

เสรี ชาหลา และคณะ.(2545).

เสรี วงศ์พิศ.(2548). **เครือข่ายยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง** .กรุงเทพฯ : สถาบัน
ส่งเสริม วิสาหกิจชุมชน.

อคิน รพีพัฒน์ และคณะ.(2544).**ชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความเป็นจริง**.สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย : กรุงเทพมหานคร.

อภิญา เพ็ญฟูสกุล.(2543).

อมร บุญต่อ.(2546).**การศึกษาโครงสร้างอำนาจของชุมชนในกรุงเทพฯ : กรณีศึกษาชุมชนราชผา
ทับทิมรวมใจ** .วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอม
เกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

อรอุมา แก่นแก้ว.(2550). **การศึกษาวัฒนธรรมวัดและวิถีชีวิตของชาวมอญเกาะเกร็ด จังหวัด**

นนทบุรี .ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์.(2542). **ประชาคมในมุมมองตะวันตกอ่านและสอน จอห์น ฮอปกินส์** .
กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม 2543.

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2544). **มิติชุมชน วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ์ อำนาจและการจัดการ
ทรัพยากร** .กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2544.

ภาษาอังกฤษ

Foucault, Michel. "Space, Knowledge, and Power". (1984). In *The Foucault Reader*, pp. 239-

256. Paul Rabinow, (ed.), New York : Pantheon Books.

Karp, David A., Stone, Gragory P., Yoels William C.,(1991).**Being Urban : Asociology of City Life.**

Lefebvre, Henri.(1998). **The Production of Space.** By Henri Lefebvre, translated by Donale Nichoson Smith. London : Blackwell.

Warren, Roland L. and Lyon, Larry.(1983).**New Perspectives on the American community.**Illinois : The Dersey Press.

ภาคผนวก

ผนวก ก

แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

ความสำคัญ

การอนุรักษ์ พัฒนา พื้นฟูในเขตเมืองที่เป็นเอกนครประเทศต่างๆ ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกลุ่มในประเทศยุโรป ทั้งนี้เนื่องด้วยพื้นที่บางบริเวณของเอกนครมีความสำคัญด้านการสืบทอดประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี เอกลักษณ์ของเมือง ตลอดจน คุณภาพชีวิตของประชากรบริเวณเอกนครในปัจจุบัน

“กรุงรัตนโกสินทร์” ก็เช่นเดียวกัน มีความสำคัญต่อชาติไทยมายาวนานกว่า 200 ปี โดยเป็นทั้งเมืองหลวง ศูนย์การบริหารราชการ และศูนย์กลางเศรษฐกิจของประเทศ จากการเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมสำคัญหลายด้าน จึงปรากฏมีปัญหาด้านการจัดวางผังเมือง การใช้ที่ดิน การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ อันเป็นมรดกสืบทอดความเจริญรุ่งเรืองด้านศิลปวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาติ

ความเป็นมา

รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นบริเวณแรกของกรุงเทพมหานคร เมื่อแรกตั้งราชธานี ตั้งแต่ พ.ศ. 2478 ได้ริเริ่มอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆ เช่น การบูรณะ พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน พระราชวังบวรสถานมงคล การขึ้นทะเบียนคลองคูเมืองเดิมตลอดแนวคลองเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ได้มีการบรรจุโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ไว้ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบดำเนินการจัดตั้ง คณะกรรมการอนุรักษ์ ปรับปรุง และบูรณะโบราณสถานบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ มีหน้าที่พิจารณากำหนดนโยบาย และแนวทางในการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งในเวลาต่อมากองกรุงเทพมหานครก็ได้ให้ความสำคัญต่อการบูรณะโบราณสถานต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร จึงได้แต่งตั้ง คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม ภายในกรุงเทพมหานคร โดยมี

หน้าที่อนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าเช่นเดียวกับคณะกรรมการชุดแรก แต่มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ทั้งกรุงเทพมหานคร

ต่อมาคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติโดยข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้พิจารณาเห็นว่าอำนาจและหน้าที่ของคณะกรรมการทั้ง 2 ชุด ซ้ำซ้อนกัน และมุ่งประเด็นการอนุรักษ์ ยังขาดความสำคัญด้านการควบคุมสิ่งแวดล้อม จึงได้เสนอโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ต่อคณะรัฐมนตรี โดยมีวัตถุประสงค์ทั้งด้านอนุรักษ์และพัฒนา คณะรัฐมนตรีพิจารณาแล้ว มีมติแต่งตั้ง คณะกรรมการโครงการรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นการรวมคณะกรรมการเดิม 2 คณะเข้าด้วยกัน เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2521 คณะกรรมการชุดนี้มีสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการ

ในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี ใน พ.ศ. 2525 สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้จัดโครงการประกวดงานออกแบบและวางผังเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นที่มาสำคัญของโครงการรัตนโกสินทร์และอยู่ในความควบคุมดูแลของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ได้ดำเนินการพัฒนาตามขั้นตอนตลอดระยะเวลากว่า 10 ปีที่ผ่านมา ทั้งด้านมาตรการและโครงการ โดยในส่วนของมาตรการ ได้แก่ การกำหนดนโยบายการใช้ที่ดิน การควบคุมอาคารและสิ่งก่อสร้าง การวางแนวทางการอนุรักษ์ ฯลฯ สำหรับการพัฒนาในรูปแบบของโครงการ ปรากฏว่าได้ดำเนินการแล้วกว่า 15 โครงการ

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นหน่วยงานใหม่และเป็นฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มอบหมายให้บริษัทชินครอนกรุ๊ป จำกัด เป็นที่ปรึกษาในการศึกษาวางแผนแม่บท เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการต่างๆ ตามที่ปรากฏอยู่ในโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ยังมีได้ริเริ่มดำเนินการ โดยการศึกษาที่บริษัทฯ ได้รับนโยบายจากที่ปรึกษาโครงการ คือกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ให้นับการศึกษาเกี่ยวกับการทบทวนสถานภาพปัจจุบันด้านสังคมเศรษฐกิจการท่องเที่ยว กายภาพ การบริหารของแต่ละโครงการ ตลอดจนการเสนอรูปแบบโครงการ และแนวทางการบริหารโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ให้เกิดสัมฤทธิ์ผล

วัตถุประสงค์

โครงการแผนแม่บท เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อทำการศึกษาและจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ และพื้นที่ฝั่งธนบุรีตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์
2. เพื่อให้มีการอนุรักษ์อาคารสถานที่ที่มีคุณค่า รวมทั้งสภาพแวดล้อมโดยรอบ
3. เพื่อให้การพัฒนาในบริเวณนี้เป็นไปอย่างมีระเบียบ สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อสถานที่ที่มีคุณค่าต่างๆ

ขอบเขตของโครงการกรุงรัตนโกสินทร์

ขอบเขตพื้นที่ในการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับการศึกษานี้แบ่งออกเป็น 3 บริเวณ ประกอบด้วย บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก และบริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ขอบเขตพื้นที่ดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

1. บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ได้แก่ บริเวณที่อยู่ภายในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านพระบรมมหาราชวังไปจนถึงคลองคูเมือง (คลองหลอดเดิม) มีเนื้อที่ประมาณ 1.8 ตารางกิโลเมตรหรือ 1,125 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
2. บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ได้แก่ อาณาเขตจากฝั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านเหนือและด้านใต้คลองคูเมืองเดิมไปจรดคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู คลองโอง่างเดิม) มีเนื้อที่ประมาณ 2.3 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,413 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยออด แขวงบวรนิเวศ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือและแขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
3. บริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ มีอาณาเขตตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2534 มีเนื้อที่ประมาณ 1.74 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,088.8 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย และแขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี แขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

การดำเนินงานของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์

1. การกำหนดนโยบายการใช้ที่ดิน

- 1.1 แผนนโยบายการใช้ที่ดินบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน : คณะกรรมการได้จัดทำแผนนโยบายเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา และเป็นแนวทางควบคุมการก่อสร้างและต่อเติมอาคารของภาครัฐและเอกชน ตลอดจนเพื่อป้องกันผลกระทบต่อสิ่งก่อสร้างและโบราณสถาน
- 1.2 แผนนโยบายการใช้ที่ดิน บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน : กรมเจ้าท่าและกรุงเทพมหานคร เป็นผู้ดำเนินการออกมาตรการตามกฎหมายควบคุมการก่อสร้าง และจัดระเบียบอาคารริมน้ำ
2. การกำหนดหลักเกณฑ์ในการควบคุมอาคาร และสิ่งก่อสร้างภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ คณะกรรมการและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องได้ยกร่างกฎหมายข้อบังคับเพื่อใช้กำหนดเป็นมาตรการควบคุมการก่อสร้างรวม 6 ฉบับ คือ
- 2.1 ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน พ.ศ. 2528
- 2.2 ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ. 2530
- 2.3 ประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดแบบแปลน แผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรมของห้องแถว ตึกแถว ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ. 2531
- 2.4 ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2535
- 2.5 กฎกระทรวง ฉบับที่ 116 (พ.ศ. 2535) ออกตามความในพระราชบัญญัติการวางผังเมือง พ.ศ. 2518
- 2.6 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535
3. การอนุรักษ์บริเวณที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี
- 3.1 ดำเนินการจัดทำรายละเอียดของแผนอนุรักษ์และปรับปรุงสิ่งก่อสร้างภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์
- พระบรมมหาราชวัง พระราชวัง วัง และวัดในอาณาเขต
  - ศาสนสถาน
  - ศาล
  - อนุสาวรีย์
  - ป้อมและกำแพงเมือง

- อาคารของราชการและเอกชน
- สวนสาธารณะ
- อาคารร้านค้า
- คลอง
- สะพาน
- ทำน้ำ

เป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 121 รายการ

3.2 จัดทำแนวทางและวิธีการอนุรักษ์อาคารกรมไปรษณีย์โทรเลขเก่า (เชิงสะพานพุทธยอดฟ้า)

4. การวางแผนทางการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

4.1 การใช้ที่ดินบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

4.1.1 ตลอดแนวริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมือง

4.1.2 บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากเชิงสะพานพระปิ่นเกล้าถึงท่าพระจันทร์

4.1.3 บริเวณระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับถนนมหาราชจากท่าพระจันทร์ถึงท่า

ช้างวังหลวง

4.1.4 บริเวณระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยา กับถนนมหาราช จากท่าช้างถึงโรงไม้

4.1.5 บริเวณระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับถนนมหาราช จากท่าโรงไม้ถึงคลองคู

เมืองเดิม

4.2 การใช้ที่ดินบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

4.2.1 บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา คลองรอบกรุง (คลองบางลำพู คลองโอง่าง)

4.2.2 บริเวณระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับถนนพระอาทิตย์ จากคลองรอบกรุง

(คลองบางลำพู) ถึงเชิงสะพานพระปิ่นเกล้า

4.2.3 บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากปากคลองตลาดถึงสะพานปกเกล้า

4.2.4 บริเวณป้อมมหากาฬ ภูเขาทอง และหลังอาคารราชดำเนิน

4.2.5 บริเวณริมถนนราชดำเนินกลางและหลังอาคารราชดำเนิน

4.2.6 บริเวณลานหน้าวัดสุทัศน์

4.3 การจัดระบบการจราจร

4.3.1 ส่งเสริมให้มีจราจรในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ให้เบาบางที่สุด

4.3.2 ส่งเสริมให้มีทางเดินเท้าในบริเวณดังกล่าวให้มากที่สุด

4.4 การจักระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

4.4.1 ขุดลอกคลองทั้งหมดในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมทั้งปรับปรุงเขื่อน
ริมน้ำ

4.4.2 กำหนดมาตรการที่จะควบคุมน้ำเสียจากที่พักอาศัย ร้านค้า ที่ทำการ
ราชการและเอกชน ไม่ให้ไหลลงสู่คลองทั้งสอง

4.4.3 จัดตั้งระบบบำบัดน้ำเสียในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์

4.4.4 ปรับปรุงระบบระบายน้ำในบริเวณนี้

4.4.5 ประปา การไฟฟ้า โทรศัพท์ ให้มีประสิทธิภาพ ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์

4.4.6 ควบคุมกิจกรรมที่ทำให้เกิดขยะมากลงในแหล่งน้ำสาธารณะ เช่น บริเวณ
สะพานหัน บางลำพู

4.5 การจัดภูมิสถาปัตยกรรม

4.5.1 เน้นเอกลักษณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์ให้เด่นชัด ในการจัดทำอุปกรณ์
สาธารณะริมถนน (Street Furniture) ได้แก่ สีวัสดุ และลักษณะให้แตกต่างจากบริเวณอื่นๆ

4.5.2 ปรับปรุงบริเวณที่แสดงอาณาเขตของกรุงรัตนโกสินทร์ให้ชัดเจน เช่น ป้อม
พระสุเมรุ ป้อมมหากาฬ คลองคูเมือง และสะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ

4.5.3 จัดสวนสาธารณะเพิ่ม ในบริเวณป้อมพระสุเมรุ ป้อมมหากาฬ เฉลิมไทย
ลานเสาชิงช้า ภูเขาทอง ท่าราชวรดิษฐ์ ลานหน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ถนนสีปสามห้าง
แนวริมคลองคูเมืองทั้งสอง ท่าเรือ ริมน้ำ

4.5.4 จัดระเบียบในบริเวณวัดให้มีที่พักผ่อนหย่อนใจให้ประชาชนสนใจ ห้ามทำ
การค้าขายและประกอบธุรกิจในเขตพุทธาวาส

การดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

คณะศึกษาได้ทบทวนการดำเนินงานตามโครงการอนุรักษ์ และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์
จากเอกสารโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจัดพิมพ์และเผยแพร่ โดยสำนักงานคณะกรรมการ
สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและพลังงาน เมื่อปี 2530 และวาระการ
ประชุมของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างปี 2530-2535 แล้ว สามารถสรุป
สถานภาพของการดำเนินโครงการได้เป็น 2 กลุ่มรวม 34 โครงการ รายละเอียด ดังนี้
กลุ่มที่ 1 : โครงการที่ดำเนินการแล้วเสร็จ (9 โครงการ)

1) โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

- 2) โครงการปรับปรุงบริเวณสนามหลวง
- 3) โครงการพิจารณาชนิดต้นไม้ บริเวณสนามหลวง และถนนราชดำเนิน
- 4) โครงการปรับปรุงบริเวณสนามไชย
- 5) โครงการหอกกลองประจำเมือง
- 6) โครงการสะพานหก
- 7) โครงการสร้างเขื่อนในคลองหลอดเหนือและใต้
- 8) โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแม่พระธรณี ปิ๋มวยผม
- 9) โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณเฉลิมไทย

กลุ่มที่ 2 : โครงการแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

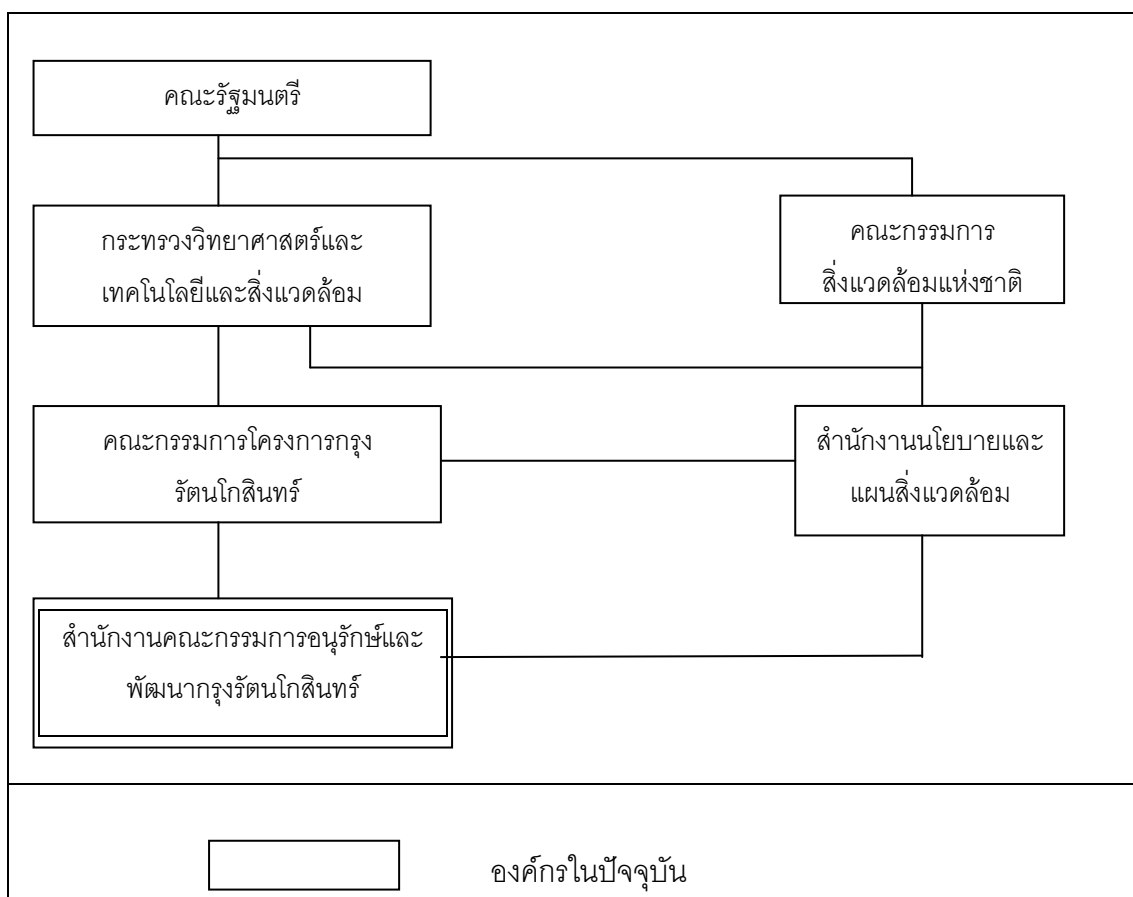
- 1) โครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ (5 โครงการ)
  - 1.1) โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิทัศน์ไปรษณีย์โทรเลขเก่า
  - 1.2) โครงการสวนสาธารณะป้อมพระสุเมรุ
  - 1.3) โครงการปรับปรุงอาคารโรงพยาบาลนตริศาสตร์เฉลิมกรุง
  - 1.4) โครงการสวนสาธารณะบริเวณเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร
  - 1.5) โครงการสวนสาธารณะบริเวณกรมประชาสัมพันธ์ กรมสรรพากร และกรมธนารักษ์
- 2) โครงการที่ได้รับความเห็นชอบแล้ว และบรรจุในแผนแม่บทโครงการ (20 โครงการ)
  - 2.1) โครงการอนุรักษ์และปรับปรุงป้อมมหากาฬ
  - 2.2) โครงการปรับปรุงบริเวณข้างวัดเทพธิดาราม และวัดราชนัดดา
  - 2.3) โครงการจัดสวนสาธารณะภูเขาทอง
  - 2.4) โครงการปรับปรุงคลอง สะพาน เพื่อการสัญจรทางน้ำ
  - 2.5) โครงการจัดทางเดินตลอดแนวคลองคูเมืองเดิม คลองรอบกรุงฯ
  - 2.6) โครงการอนุรักษ์ปรับปรุงประตูพระนคร กำแพงเมืองและป้อม
  - 2.7) โครงการจัดระเบียบกิจกรรมบริเวณปากคลองโอ่งอ่าง
  - 2.8) โครงการปรับปรุงบริเวณถนนพระอาทิตย์
  - 2.9) โครงการเปิดมุมมองวัดบวรสถานสุทธารวาส
  - 2.10) โครงการปรับปรุงบริเวณท่าพระจันทร์
  - 2.11) โครงการปรับปรุงบริเวณราชนาวิสิมโสร

- 2.12) โครงการปรับปรุงบริเวณกรมการค้าภายใน
- 2.13) โครงการเปิดมุมมองวัดโพธิ์
- 2.14) โครงการปรับปรุงบริเวณท่าเตียน
- 2.15) โครงการปรับปรุงบริเวณปากคลองตลาด
- 2.16) โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพรง่นรา แพรง่นภูธร และแพรง่นสรรพ

ศาสตร์

- 2.17) โครงการจัดระเบียบย่านพักอาศัยบริเวณหลังอาคารราชดำเนิน
- 2.18) โครงการลานอเนกประสงค์ เพื่อกิจกรรมด้านวัฒนธรรม บริเวณหน้าวัดสุทัศน์เทพวราราม และศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร
- 2.19) โครงการปรับปรุงสภาพย่านการค้าบางลำพู
- 2.20) โครงการจัดทำอุปกรณ์สาธารณูปโภคในกรุงรัตนโกสินทร์

กรอบองค์กรและการบริหาร การอนุรักษ์และการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

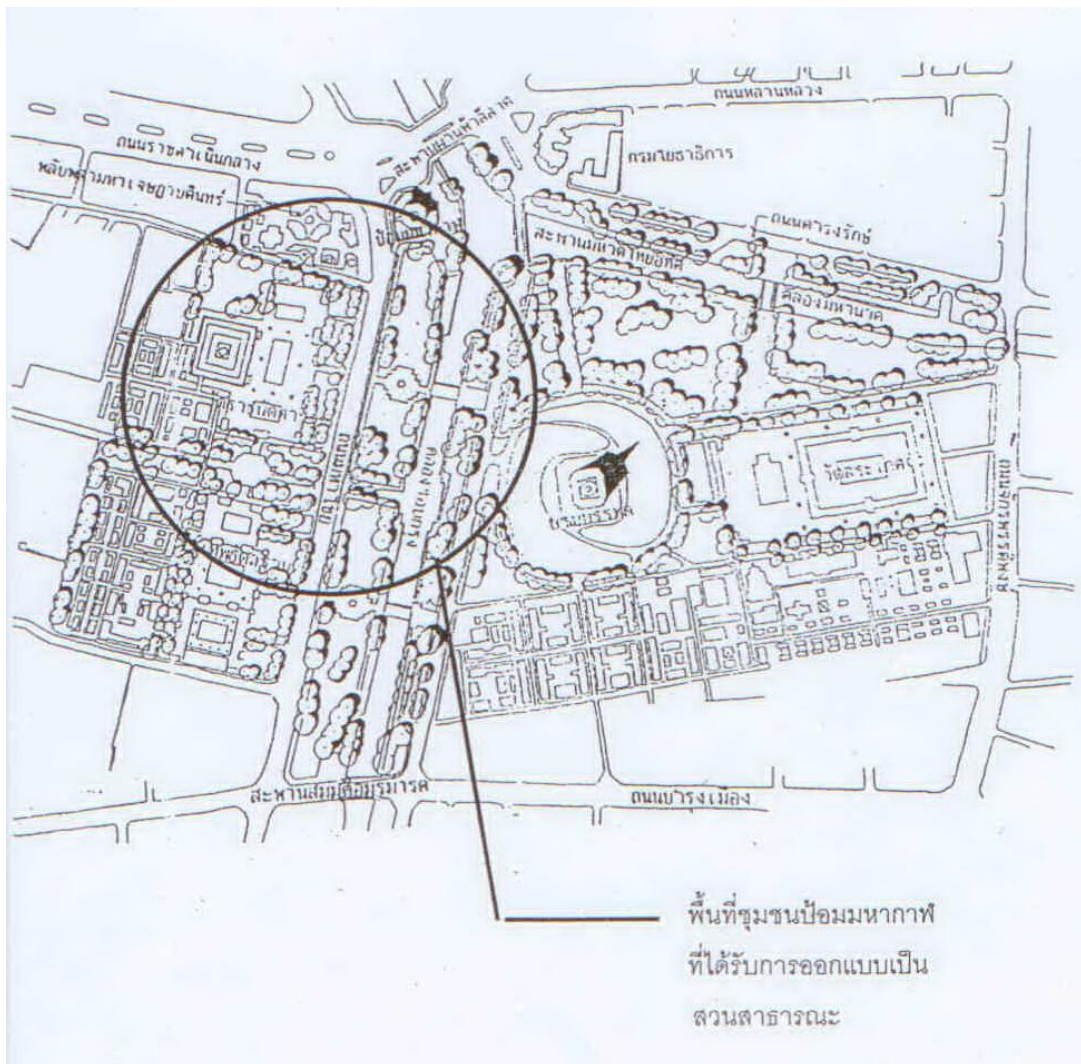
	องค์กรที่เสนอแนะ
---	------------------

ที่มา : แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ โดยบริษัท ชินครอนกรุ๊ป (ชินครอนกรุ๊ป, ไม่ปรากฏ)

ผนวก ข

โครงการอนุรักษ์ และปรับปรุงป้อมมหากาฬ ผังชุมชนป้อมมหากาฬในโครงการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

ที่มา : แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

ทำเลที่ตั้ง แขวงบวรนิเวศ และสำราญราษฎร์ เขตพระนคร

ขอบเขตที่ตั้ง

- ทิศเหนือ จรดถนนราชดำเนินกลาง
- ทิศใต้ จรดถนนบำรุงเมืองสะพานสมมติอมรรารถ
- ทิศตะวันออก ติดคลองรอบกรุง (คลองโอรัง)

- ทิศตะวันตก จรดถนนมหาไชย

ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์

ป้อมมหากาฬ เป็นป้อมรูปแปดเหลี่ยม มีกำแพงล้อมรอบ 2 ชั้น ตั้งอยู่ตรงกำแพงพระนคร ชั้นนอกด้านทิศตะวันออกตามแนวคลองรอบกรุง ซึ่งป้อมนี้เป็น 1 ใน 2 ป้อมที่ยังเหลืออยู่ในทั้งหมด 14 ป้อม ที่สร้างไว้ให้ป้อมกำแพง พระนครศรีอยุธยา กำแพงเมืองธนบุรี รวมทั้งสร้างขึ้นเพื่อนำมาสร้างกำแพงและป้อมพระนครนี้

สถานภาพทางกายภาพ

ด้านการใช้ที่ดิน จะเป็นที่ตั้งชุมชนประกอบกิจกรรมพักอาศัย และแทรกกิจกรรมสำคัญๆ คือ อุตสาหกรรมพื้นบ้าน เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ไฟช่วงเทศกาล และบริเวณริมถนนมหาไชย ถัดจากแนวกำแพงเมืองประกอบกิจกรรมพาณิชย์

ด้านสภาพอาคาร บริเวณหลังแนวกำแพงเมืองเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวและสองชั้นสลับกันไป มีสภาพทรุดโทรมและบริเวณถัดมาส่วนริมถนนเป็นตึกแถวเรือนแถวครึ่งตึกครึ่งไม้ ปิมน้ำมัน และแฟลตพักอาศัยสูง 5 ชั้น ด้านหลังเป็นอาคารบ้านไม้ 2-3 ชั้น สภาพทั่วไปอยู่ในระดับดีถึงทรุดโทรม

ด้านการถือครองกรรมสิทธิ์ ที่ดินบริเวณส่วนหลังกำแพงป้อมฯ เป็นของเอกชนโดยทางกรุงเทพมหานครได้จัดซื้อไว้แล้วประมาณ 50 % ส่วนบริเวณถัดจากกำแพงมาถึง ถนนบำรุงเมือง เป็นของเอกชนประมาณ 70 % ที่เหลือเป็นที่ราชพัสดุสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและกรมตำรวจ และมีกำแพงเมือง ป้อมเดิมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว ปัจจุบันทางกรุงเทพมหานครกำลังดำเนินการขับไล่ในส่วนของที่ดินที่ได้จัดซื้อไว้แต่ยังไม่เกิดการเคลื่อนย้าย

ด้านการสัญจร โดยทั่วไปการสัญจรทางบกค่อนข้างมาก เนื่องจากเป็นจุดบรรจบถนนสายหลัก 2 สาย คือ ถนนราชดำเนินกลาง (ช่วงเชื่อมต่อสะพานผ่านฟ้าลีลาศ) และถนนมหาไชย ปัจจุบันได้มีระบบการสัญจรทางน้ำเพิ่มขึ้น โดยเป็นเส้นทางเดินเรือเชื่อมจากบริเวณผ่านฟ้า (กรมโยธา) ไปยังย่านบางกะปิ โดยเชื่อมต่อกับคลองรอบกรุงกับคลองมหานาคไปยังคลองแสนแสบ

สถานภาพด้านสังคม-เศรษฐกิจ

บริเวณป้อมมหากาฬจนริมคลองโอ่งอ่าง เป็นที่ตั้งของชุมชนแออัดขนาดกลางประมาณ 38 หลังคาเรือน บางส่วนประกอบอุตสาหกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับการผลิตดอกไม้ไฟและมีท่าเทียบเรือประจำทาง บริเวณสะพานผ่านฟ้าลีลาศ บริเวณถัดมาส่วนติดถนน ทำการค้า ประเภทคลินิก และยา ขายอาหารและของชำ และอื่นๆ เช่น ปิมน้ำมัน ของที่ระลึก น้ำอบ วัตถุโบราณ ส่วนบ้าน

อยู่ด้านหลังติดคลองโอง่าง ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่พักอาศัยและมีแพลตฟอร์มของสถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ อยู่ติดสะพานสมมติอมรรมาถ

สถานภาพด้านการท่องเที่ยว

ป้อมมหากาฬเป็นแหล่งดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่ง เนื่องจาก เป็นโบราณสถานเพียงหนึ่งในสองแห่งประเภท ป้อมที่เหลืออยู่ และมีความสมบูรณ์เพียงพอที่จะปรับปรุงรวมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดเด่นของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกด้านตะวันออก ในกรณีที่มีการปรับปรุงจะทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมได้สะดวก และเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่ง ทั้งของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ

บริเวณหลังป้อมมหากาฬ ประกอบด้วยที่ดิน 21 แปลง พื้นที่รวม 8-1-86 ไร่ กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเจ้าของโครงการ ได้มีกรรมสิทธิ์ที่ดินแล้ว 11 แปลง พื้นที่รวม 4-3-0 ไร่ คงเหลือที่ดินอีก 10 แปลง พื้นที่รวม 3-2-86 ไร่ และอาคาร 38 หลัง ซึ่งต้องดำเนินการจัดซื้อและจ่ายชดเชยค่ารั้อถอน

สำนักงานโยธา กรุงเทพมหานคร เป็นหน่วยงานรับผิดชอบการจัดซื้อที่ดินและสำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร เป็นผู้ดูแลจัดสวนสาธารณะ พร้อมทั้งควบคุมมิให้มีการรื้อล้างบนแปลงที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์เรียบร้อยแล้ว

แนวคิดเดิมในการกำหนดโครงการ

1. อนุรักษ์ป้อมมหากาฬให้อยู่ในสภาพเดิม
2. จัดทำเป็นที่ว่างเปิดโล่งหลังกำแพง
3. ปรับปรุงบริเวณป้อมมหากาฬ และหลังกำแพงเมืองเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นที่น่าสนใจสำหรับศึกษาหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ ตามโครงการของกรุงเทพมหานคร

แนวคิดโครงการ

1. อนุรักษ์ป้อมมหากาฬให้อยู่ในสภาพเดิมและรื้อฟื้นกำแพงเมืองบริเวณป้อมฯ ให้ต่อเนื่องจนถึงถนนบำรุงเมือง หลีกเลียงการก่อสร้างเป็นกำแพงทึบให้เป็นเพียงแสดงแนวกำแพง

2. จัดให้มีที่ว่างเปิดโล่งหลังกำแพง จากป้อมมหากาฬจรดถนนบำรุงเมืองและคองต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ไว้โดยสัมพันธ์กับโครงการสวนสาธารณะภูเขาทอง และโครงการปรับปรุงชุมชนแออัดริมคลองข้างวัดเทพธิดาราม และให้มีลักษณะแสดงขอบเขตของกรุงรัตนโกสินทร์
3. เป็นสวนสาธารณะสำหรับชุมชน และจุดพักผ่อนของนักท่องเที่ยว
4. เป็นบริเวณที่ส่งเสริมและเปิดมุมมองโบราณสถานที่มีอยู่โดยรอบ

กิจกรรมและวิธีดำเนินงาน

1. ปรับปรุงสิ่งชำรุดของป้อมมหากาฬให้อยู่ในสภาพเดิม ไม่ควรใช้สีขาวทา โดยให้คงลักษณะความเก่าของโบราณสถาน
2. รื้อพื้นกำแพงเมืองบริเวณป้อมมหากาฬ ให้ต่อเนื่องจนถึงถนนบำรุงเมือง โดยให้แนวกำแพงเห็นเป็นแนวรูปของฐานกำแพงเตี้ยๆ หลีกเลียงการก่อสร้างเป็นกำแพงทึบ
3. รื้อย้ายชุมชนแออัดและบริเวณการค้าหลังกำแพงเมือง ซึ่งมีจำนวน 62 หลังคาเรือน รวมทั้งแพลตฟอร์มของ สน.สำราญราษฎร์ และจัดทำเป็นลานสาธารณะอย่างต่อเนื่องจรดป้อมมหากาฬ จรดถนนบำรุงเมือง โดยให้คองต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ไว้ และให้มีความสัมพันธ์กับโครงการสวนสาธารณะภูเขาทอง และโครงการปรับปรุงชุมชนแออัดคลองข้างวัดเทพธิดาราม
4. รมรงค์สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนหวงแหนโบราณสถาน และสวนสาธารณะสมบัติของชาติ
5. ให้มีการบำรุงรักษา อนุรักษ์และปรับปรุงบริเวณโครงการอย่างต่อเนื่อง หลังจากโครงการแล้วเสร็จ

หน่วยงานรับผิดชอบ

1. การเคหะแห่งชาติ
2. กรมศิลปากร
3. กรุงเทพมหานคร
4. สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม
5. กรมธนารักษ์
6. กรมที่ดิน

ระยะเวลาดำเนินการ

ตารางที่ 1

ตารางแสดงระยะเวลาดำเนินงาน

ขั้นตอนดำเนินงาน	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 5
1. ศึกษา/ออกแบบรายละเอียด					
2. จัดเอกสารการประมูล/พิจารณาประกวดราคา					
3. จัดกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือถอนสิ่งปลูกสร้างเดิม					
4. ดำเนินการก่อสร้าง/ปรับปรุง					

ที่มา : แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

ข้อคิดเห็นในการดำเนินการตามโครงการ

- มีหน่วยงานรับผิดชอบหลักหลายหน่วยงาน
- เป็นโครงการที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกับโครงการในกลุ่มวัดเทพธิดาราม วัดราชนัดดาราม และภูเขาทอง
- มีการจัดซื้อที่ดินและจ่ายค่าชดเชยค่ารื้อถอนสิ่งปลูกสร้างไปเพียงบางส่วนต้องรับดำเนินการต่อเนื่อง
- การย้ายชุมชนแออัดควรมอบหมายให้การเคหะแห่งชาติเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งการดำเนินการตามโครงการจะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับปัจจัยในการสร้างความเข้าใจให้ประชาชนในชุมชนแออัดร่วมมือในการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการ
- ควรมีการรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนหวงแหนโบราณสถานและสวนสาธารณะสมบัติของชาติ
- ควรมีให้มีการบำรุงรักษาอนุรักษ์และปรับปรุงบริเวณโครงการอย่างต่อเนื่องหลังจากโครงการแล้วเสร็จ แม้ในขณะที่โครงการยังไม่แล้วเสร็จควรมีมีการควบคุมป้องกันมิให้มีการบุกรุกใช้ประโยชน์ที่ดินที่ได้เวนคืนไปแล้วอย่างเข้มงวด
- ควรศึกษาและออกแบบพร้อมแผนปฏิบัติการก่อนนำไปปฏิบัติจริง

มาตรการด้านการบริหารและจัดการ

แผนการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นงานที่เกี่ยวข้องหลายด้านที่สำคัญ ได้แก่ สิ่งแวดล้อม เช่น การปรับปรุงคูคลอง สถาปัตยกรรม เช่น อนุรักษ์และฟื้นฟูโบราณสถาน วิศวกรรม

เช่น การจรรยาบรรณ ตลอดจนสังคมเศรษฐกิจ เช่น การย้ายชุมชนแออัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจจำนวนมากหลายหน่วยงาน รวมทั้งประชากรผู้ได้รับผลประโยชน์และได้รับผลกระทบกระท่อนทั้งทางตรง และทางอ้อมจำนวนมาก ดังนั้นจึงต้องการระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสม ในที่นี้ได้นำเสนอแนวทางบริหารและจัดการโครงการ ซึ่งมีองค์ประกอบ ได้แก่ การให้สาธารณชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการ การจัดหาเงินทุนนอกงบประมาณของรัฐ การสร้างความเอื้ออำนวยในการดำเนินการตามโครงการและการติดตามประเมินผลการทำงาน

การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการ

หลักการ เนื่องจากงานการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ถือเป็นงานที่มีความสำคัญต่อประเทศชาติและประชาชน แต่บางกรณีก็มีความต้องการของประชาชนได้ทุกกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนผู้ได้รับผลกระทบกระท่อนโดยตรง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือเพื่อสื่อความรู้ความเข้าใจอันดีของโครงการต่อสาธารณชน การรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากสาธารณชนเพื่อให้ทุกฝ่ายยอมรับและสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจอันดีและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์และพัฒนาตามโครงการ
2. เพื่อให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบกระท่อนโดยตรงเห็นประโยชน์ และความจำเป็นของโครงการ
3. เพื่อให้ประชาชนทั่วไปรับรู้ มีความเข้าใจอันดี และชื่นชมต่อโครงการ

หน่วยงานรับผิดชอบ

คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ และงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม

วิธีดำเนินการ

1. จัดตั้งคณะทำงานด้านประชาสัมพันธ์โครงการโดยเฉพาะ
2. ดำเนินการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องถึงผลการอนุรักษ์ที่ผ่านมา กิจกรรมที่กำลังดำเนินการและแผนงานในอนาคตโดยผ่านสื่อประชาสัมพันธ์มืออาชีพ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์

3. จัดการสัมมนารับฟังความเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนผู้ได้รับความกระทบกระเทือนโดยตรง
4. แต่ละขั้นตอนของการอนุรักษ์พัฒนาโครงการควรมีการให้ประชาชนมีส่วนร่วม ดังแสดงตามแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิ

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของสาธารณชน ในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

ที่มา : แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

พื้นที่ปฏิบัติการ

1. บริเวณที่ตั้งโครงการ
2. บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์

3. บริเวณเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล

ระยะเวลาดำเนินการ

การประชาสัมพันธ์ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการ ยกเว้นการสัมมนาซึ่งอาจจัดเป็นระยะๆ ตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับขั้นตอนการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการ

อัตรากำลัง

คณะทำงานประชาสัมพันธ์โครงการควรมีผู้แทนจากหน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจและองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้แทน สผ. และกรมประชาสัมพันธ์ รวมทั้งผู้แทนประชาชนผู้ได้รับความกระทบกระเทือนโดยตรง

งบประมาณ

ค่าใช้จ่ายในการสัมมนาหรือจัด Public Hearing รวมทั้งการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ตลอดโครงการประมาณ 54 ล้านบาท โดยส่วนหนึ่งจะมาจากการขอความสนับสนุนด้านโฆษณาจากบริษัท ห้างร้านที่มีความสนใจโฆษณาด้านการอนุรักษ์

ผนวก ค

แผนผังแม่บทการพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนิน และพื้นที่บริเวณต่อเนื่อง โดย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

วิสัยทัศน์

1. ดำรงไว้ซึ่งความเป็นถนน พระราชพิธี รัฐพิธี และประชาพิธี
2. เป็นถนนที่แสดงถึงการเชื่อมต่อดังประวัติศาสตร์แห่งราชวงศ์จักรี
3. เป็นช่องทางผ่านสำคัญของกรุงเทพฯ ที่นำไปสู่ความเป็นเมืองน่าอยู่ และชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน
4. เป็นถนนสายหลักที่พัฒนากิจกรรมในพื้นที่ เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนเมือง
5. เน้นการวางแผนพัฒนาอย่างมีระบบที่สอดคล้องกับแผนแม่บทที่เกี่ยวข้อง

หลักการและเหตุผล

ถนนราชดำเนิน และพื้นที่บริเวณต่อเนื่อง เป็นสัญลักษณ์ของความศิวิไลซ์ของกรุงเทพมหานครมาช้านาน เป็นเส้นทางที่แสดงถึงความเจริญเติบโตของกรุงรัตนโกสินทร์ ความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองเข้าสู่ความทันสมัยทัดเทียมอารยประเทศ จึงมีความสำคัญและเป็นแกนเส้นทางการคมนาคม และกิจกรรมการประกอบธุรกิจอย่างหลากหลาย ตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาเมื่อครั้งตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีสืบมาจวบจนปัจจุบันนี้

ถนนราชดำเนินแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ได้แก่ ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินนอก อาคารสถานที่ที่ตั้งอยู่สองข้างทางก็มีวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเชื่อมโยงกับอารยธรรมนานาชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม ทำเนียบรัฐบาล วังปารุสกวัน และยังเป็นที่ตั้งของโบราณสถานที่สำคัญๆ เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เป็นต้น

ปัจจุบันการขยายตัวของกรุงเทพมหานครก่อให้เกิดความคับคั่งของยานพาหนะ จนกระทั่งบริเวณพื้นที่ถนนราชดำเนินได้รับผลกระทบทั้งด้านการจราจร และการใช้ผลประโยชน์ที่ดินที่เป็นไปอย่างขาดประสิทธิภาพ สับสน และขาดแผนผังแม่บทการพัฒนาในภาพรวม สภาวะแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่สมดุล ทั้งด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน การจัดการบริการพื้นฐาน ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวก และพื้นที่สันหนากการที่มีอยู่ก็ยังคงด้อยมาตรฐาน จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาพื้นที่บูรณะพื้นที่ที่เหมาะสมต่อศักยภาพ และเลือกอำนวยความสะดวกและวิถีชีวิตของ

ชุมชนแบบไทย มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมควบคู่กับการจัดให้มีระบบและระเบียบที่ดี ให้เหมาะสมกับการเป็นพื้นที่เขตน้ำชุกตาของประเทศ เพื่อให้คนไทยตระหนักถึงคุณค่าของพื้นที่รู้สึกภาคภูมิใจ อยากมาอยู่อาศัย นำมาเยี่ยมเยือน และใช้ประโยชน์ รวมทั้งจัดให้มีบริการพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีประสิทธิภาพ มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาอย่างเหมาะสม

ถนนราชดำเนินและพื้นที่บริเวณต่อเนื่องได้รับการพัฒนาควบคู่กับการอนุรักษ์ เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสำคัญของถนนและพื้นที่แห่งประวัติศาสตร์ที่มีกิจกรรมตามราชประเพณี รัฐพิธี และประเพณี ที่สร้างและพัฒนาขึ้นตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นเมืองหลวงของประเทศที่มีความศิวิไลซ์เช่นนานาอารยประเทศ ถนนราชดำเนินและพื้นที่บริเวณต่อเนื่องมีการควบคุม และพัฒนาเพื่อรักษาความงดงาม และคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม วัสดุอุปกรณ์ที่เป็นองค์ประกอบทางกายภาพในพื้นที่ วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม และสีสันของความเป็นชุมชนเก่าแก่อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ถนนราชดำเนิน และพื้นที่ต่อเนื่อง

โรงแรมรัตนโกสินทร์ ปรับปรุงอาคารเดิม และพื้นที่ด้านหลังเป็นโรงแรมระดับ 5 ดาวรองรับนักท่องเที่ยวในพื้นที่ประวัติศาสตร์

ถนนคนเดินหลังอาคารริมถนนราชดำเนินกลาง ปรับปรุงพื้นที่ด้านหลังอาคารริมถนนราชดำเนินกลางเป็นถนนเพื่อจ้บจ่าย มีสีสัน มีชีวิตชีวา และเป็นเส้นทางเชื่อมโยงเข้าสู่ชุมชนต่างๆ โดยรอบถนนราชดำเนินกลาง

อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงวีระชน ที่เสียชีวิตและเหตุการณ์การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516

พื้นที่บริเวณกองสลากฯ และพื้นที่ต่อเนื่องถนนข้าวสาร ปรับปรุงอาคารกองสลากฯ ให้เป็นกลุ่มอาคารพิพิธภัณฑ์กรุงเทพฯ มีจุดหมายตาของถนนราชดำเนินกลาง และพัฒนาพื้นที่ด้านหลังเพื่อเชื่อมต่อถนนข้าวสาร

พื้นที่ริมคลองหลอดเหนือ ปรับปรุงพื้นที่ริมคลองหลอดเหนือ เป็นทางเดินริมน้ำ (River Sidewalk) และส่งเสริมเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ

ถนนข้าวสาร เป็นพื้นที่กิจกรรมบันเทิงและที่พักราคาถูกรองรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างชาติ

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475

โรงแรมระดับ 3 ดาว ปรับปรุงอาคารทิวศประกันภัย และพื้นที่ด้านหลังเป็น
โรงแรมระดับ 3 ดาว มองเห็นทัศนียภาพของภูเขาทอง ป้อมมหากาฬ ลานพลับพลามหาเจษฎา
บดินทร์ พิพิธภัณฑทร์พระปกเกล้าฯ เป็นต้น

พื้นที่ริมที่น้ำบริเวณคลองรอบกรุง พัฒนาเป็นพื้นที่พักผ่อนริมน้ำของคนในพื้นที่
และอนาคตเป็นบริเวณที่เชื่อมโยงกับรถไฟฟ้าใต้ดินได้อีกด้วย

สวนสาธารณะบริเวณป้อมมหากาฬ ปรับปรุงพื้นที่หลังป้อมมหากาฬ เป็น
สวนสาธารณะเปิดมุมมองสู่ภูเขาทอง และปรับปรุงท่าเรือโดยสาร และท่องเที่ยว

วัตถุประสงค์

1. การใช้ประโยชน์ที่ดินเต็มศักยภาพ มีความคุ้มค่า ทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม
ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสังคม ที่ทำให้มีการขยายเวลากการใช้ประโยชน์พื้นที่มากขึ้นโดยมี
โครงสร้างพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพ โดยยังดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ สังคมและ
ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของกรุงรัตนโกสินทร์
2. พัฒนาเป็นเมืองน่าอยู่ และชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน ยกกระดับคุณภาพชีวิตและวิถี
ชีวิตที่มีความปลอดภัย และมีความสุขทั้งผู้มาพักอาศัยระยะยาวและชั่วคราว
3. ส่งเสริมแนวทางการพัฒนาธุรกิจ และกิจกรรมทางสังคมของนครหลวง โดยเฉพาะ
การพัฒนาเชิงพัฒนาเชิงวิชาการ และธุรกิจท่องเที่ยว
4. เทิดพระเกียรติพระบรมจักรีวงศ์ ได้ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์มาจวบจนถึงปัจจุบันมี
อายุได้ 220 ปี ให้ปรากฏแก่สากลว่า กรุงรัตนโกสินทร์เป็นเอกลักษณ์ของเมืองที่มีความ
เจริญรุ่งเรืองทั้งด้านสังคม และศิลปวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของโลก

ผนวก ง

โครงการ/กิจกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547

การปรับปรุงภูมิทัศน์ป้อมมหากาฬโดยกรุงเทพมหานคร

1. หน่วยงานรับผิดชอบ

1.1 หน่วยงานเจ้าของโครงการและกิจกรรมกรุงเทพมหานคร

1.2 หน่วยงานสนับสนุน

สำนักการโยธา

สำนักผังเมือง

สำนักงานเขตพระนคร

สำนักเทศกิจ

สำนักนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร

2. ชื่อโครงการ/กิจกรรม โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ป้อมมหากาฬ

3. วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

3.1 เพื่อการอนุรักษ์ ป้อมมหากาฬและแนวกำแพงเมือง โดยคำนึงถึงมุมมองและความหมาย

3.2 เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนของชุมชนโดยรอบ รวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยชาวต่างชาติ

3.3 เพื่อเป็นจุดของการสัญจรต่างๆ ได้แก่ ท่าเรือ บ้ายรถประจำทาง ทางเดินเท้า

4. ลักษณะของโครงการ/กิจกรรม เป็นโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ ป้อมมหากาฬเชิงอนุรักษ์ โดยการบูรณะตัวป้อมมหากาฬ ให้เป็นโบราณสถานสำหรับการศึกษา และการก่อสร้างสาธารณะบริเวณกำแพงเมือง ให้เป็นสวนสาธารณะสำหรับการประกอบกิจกรรมภายในชุมชนโดยรอบ

5. ระยะเวลาดำเนินการ

5.1 เริ่มต้น (วัน/เดือน/ปี) วันที่ 1 ตุลาคม 2546

5.2 สิ้นสุด (วัน/เดือน/ปี) วันที่ 30 สิงหาคม 2547

6. การดำเนินการ

6.1 ลักษณะการดำเนินงานเป็นแบบจ้างเหมา

6.2 ขั้นตอนการดำเนินงาน

- แก้ไขปัญหาพื้นที่
- สำรวจทางโบราณคดี
- การออกแบบก่อสร้างและจัดทำเอกสารประกอบการจ้าง ฯลฯ
- การขอความเห็นชอบโครงการ
- งานประกวดราคาตามระเบียบพัสดุ
- งานอนุรักษ์โบราณสถาน
- งานปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบ

7. งบดำเนินการรวม 75,750,000 บาท

7.1 งบประมาณได้รับงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาล

7.2 งบอื่นๆ

8. พื้นที่ดำเนินการ แขวงบวรนิเวศและสำราญราษฎร์ เขตพระนคร

พื้นที่โครงการ ประมาณ 4.5 ไร่

ระยะเหนือ-ใต้ 200 เมตร

ระยะตะวันออก-ตะวันตก 50 เมตร

ขอบเขตที่ตั้ง

ทิศเหนือ จรดถนนราชดำเนินกลางและสะพานผ่านฟ้าลีลาศ

ทิศใต้ จรดคลองหลอด (คลองวัดเทพธิดา)

ทิศตะวันออก จรดคลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง)

ทิศตะวันตก จรดชุมชนหลังถนนมหาไชย

9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

9.1 ประชาชนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้สวณสาธารณะ เพื่อการพักผ่อน การท่องเที่ยว และศึกษาด้านโบราณคดี

9.2 ทำให้ชุมชนโดยรอบได้เกิดกิจกรรมใหม่ๆ ขึ้น

10. การติดตามประเมินผล โดยหน่วยงานของกรุงเทพมหานคร คือ สำนัก

สวัสดิการสังคม สำนักผังเมืองและสำนักงานเขตพระนคร เป็นหน่วยงานติดตามประเมินผลและดูแลพื้นที่โครงการ หลังจากดำเนินการปรับปรุงแล้วเสร็จ

โครงการปรับปรุงป้อมมหากาฬให้เป็นสวนสาธารณะ

หน่วยงานเจ้าของโครงการ กองออกแบบ สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร

หลักการและเหตุผล

สืบเนื่องสำนักนายกรัฐมนตรี ได้มีหนังสือที่ นร 1412/ว 3046 ลงวันที่ 18 เมษายน 2545 เชิญปลัดกรุงเทพมหานครประชุมเตรียมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547 เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2545 เวลา 14.00 น. ณ สำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งที่ประชุมได้มีมติมอบหมายให้ กรมศิลปากรและกรุงเทพมหานคร ร่วมกันพิจารณาจัดทำโครงการปรับปรุงป้อมมหากาฬให้เป็นสวนสาธารณะ

วัตถุประสงค์

1. เพื่ออนุรักษ์ป้อมมหากาฬและแนวกำแพงเมือง
2. เพื่อปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณเป็นแหล่งท่องเที่ยว สำหรับให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศพักผ่อนหย่อนใจ

เป้าหมาย

1. ปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณในพื้นที่ประมาณ 10,000 ตารางเมตร
2. ชูจุดสำรวจทางโบราณคดี
3. ปรับปรุงท่าเทียบเรือ
4. อาคารองค์ประกอบเสริมโครงการ เช่น ศาลา ห้องน้ำสาธารณะ ฯลฯ

ความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนากองการท่องเที่ยว

1. สอดคล้องกับแผนปฏิทินการ ระยะ 5 ปี ในแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2545 - 2549) ด้านผังเมืองและการใช้ที่ดิน

2. สอดคล้องกับแผนแม่บท เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์
พื้นที่ดำเนินการ : บริเวณป้อมมหากาฬ กำแพงเมืองและพื้นที่ต่อเนื่อง
วงเงินการดำเนินการ : งบประมาณ 75,750,000 บาท
ระยะเวลาดำเนินการ : โครงการต่อเนื่อง 2 ปี ปี 2546 – 2547

สถานภาพโครงการ

ลักษณะโครงการใหม่ ตามแผนแม่บทเพื่ออนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 6 (2545 - 2549) ด้านผังเมืองและการใช้ที่ดิน

แผนการดำเนินงาน

1. ลักษณะการดำเนินงาน เป็นแบบจ้างเหมา

2. ขั้นตอนการดำเนินงาน

แก้ไขปัญหาพื้นที่

สำรวจทางโบราณคดี

การออกแบบก่อสร้างและจัดทำเอกสารประกอบการจ้าง ฯลฯ

การขอความเห็นชอบโครงการ

งานประกวดราคาตามระเบียบพัสดุ

งานอนุรักษ์โบราณสถาน

งานปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบ

ความพร้อมของโครงการ : ปัญหาหรือย้ายชุมชน ที่ยังไม่เคลื่อนย้าย

การบริหารจัดการและติดตามประเมินผล : ผู้รับผิดชอบเมื่อโครงการเสร็จ เช่น

สำนักงาน สอนสาธาณะ สำนักสวัสดิการสังคม และสำนักงานเขตพระนคร

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม/ชุมชน : (ไม่ปรากฏไม่ระบุ)

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประชาชนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้สวนสาธาณะเพื่อการ

พักผ่อน การท่องเที่ยว และศึกษาด้านโบราณสถานฯ

2. ทำให้ชุมชนโดยรอบได้เกิดกิจกรรมในพื้นที่ขึ้นใหม่